

LELKIPÁSZTOR

EVANGÉLIKUS LELKÉSZI SZAKFOLYÓIRAT

XLVII. ÉVFOLYAM 9. SZÁM

1972. SZEPTEMBER

TARTALOMJEGYZÉK

CSEENDBEN ISTEN ELŐTT

Hol vagy? (Dr. Nagy István) — — — — — 513

EGYHÁZUNK ÚTJÁN

Sárszentlőrinc 250 éves szolgálata (Csepregi Béla) — — — 519

TANULMÁNYOK

Az idős ember szociális helyzete a mai világban (Dr. Hun Nándor) — — — — — 529

Fabiny Tibor — teológiai doktor — — — — — 537

Teológiai, társadalmi és egyházpolitikai tényezők szerepe a Rákóczi-korban (Dr. Fabiny Tibor) — — — — — 538

FÓRUM

Írunk... (Harkányi László) — — — — — 515

GYŰLEKEZETI SZOLGÁLATAINK

Emlékezzünk a reformációra (Dr. Rédey Pál) — — — — 551

Harangok villamosításáról (Kajos János) — — — — — 561

AZ IGEHIRDETŐ MŰHELYE

Szentháromság után 20. vasárnap (Muntag Andor) — — — 561

Szentháromság után 21. vasárnap (Sólyom Károly) — — — 567

Szentháromság után 22. vasárnap (Magassy Sándor) — — — 571

Reformáció ünnepe (Bánfi Béla) — — — — — 574

LELKIPÁSZTOR

Felélős szerkesztő és kiadó: Dr. Pröhle Károly

A szerkesztés munkájában a szerkesztő bizottság vesz részt
Előfizetési ár: havi 20,— forint, fél évre 120,— forint, egy évre 240,— forint

Csekkszám: Lelkipásztor Kiadóhivatal, Budapest 220507

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, VIII., Puskin u. 12.

Telefon: 142-074

Kiadja a Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya
72.2534/2-09 — Zrínyi Nyomda, Budapest. F. v.: Bolgár Imre

Indexszám: 26 451

Csendben Isten előtt

HOL VAGY?

Zs 33,13—15; Jón 1,2—3

**Megnyitó áhítat a 3. Országos Lelkészi Konferencián,
Gyenesdiáson, 1972. június 20-án.**

Isten tanítványait, prófétáit mindig határozott feladattal küldi el. Küldetésük meghatározott időben, meghatározott helyre vonatkozik. Istentől minden magyar evangélikus lelkész küldetést kapott. Isten kijelölte a helyet is, ahol egyenként mindenki a maga helyén kell, hogy betöltse küldetését. Szolgálatunk Ura, az élő Jézus Krisztus kérdezi most meg tőlünk: „Ti, akik a küldetést kaptátok, most hol vagytok?”

Belső lelki válságban. Nem azért mondom ezt a meghatározást így, mert a divatos „krízis teológiát” akarom megszólaltatni. Sőt, most igehirdetés sorozatot tartok, s nem teológiai értekezést. Isten, „aki látja az ember minden fiát”, jól látja azt is, hogy papi életünk hol van. Most Reá figyelve hallgassuk meg, milyen következményei, kézzel fogható jelei vannak ennek a belső válságnak.

Megrendült a bizalmod Benne. Hinni már nem tudsz, nem hinni még nem mersz. Igaz, még templom-közel, gyülekezeti szolgálatban állasz, de a környezeted, a gyermekeid, a feleséged, barátaid, s gyakran a gyülekezet tagjai is, meghatározottan érzik: szavaidnak olyan a csengése, mint annak a mogyorónak, amelyikben nincs bél. Csak az üres héj zörög. Az ilyen mogyoróból kiszáradt az élet. Elveszítette „csiraképességét”. Élet soha nem hajt ki belőle.

Mert megrendült a hited, azért leszel „rémképeket látó” lelkész. Amikor számlálsz a gyülekezet forintjait, vagy arcod azokat keresi, akik nincsenek ott a templomban, reménytelenül legyintesz, — talán még csak titkon, magadban —: „Rajtunk már az Isten sem tud segíteni.” Rémképeket látsz, amikor az egyház jövője és holnapja után kérdezel. A hit boldog örvendezése helyett a reménytelenség fájdalmas görcsétől eltorzult arccal ismételvegeted: Igaz, ma szocializmust építő hazánkban szólnak a harangok, népünk bizalmat szavazott egyházunknak, s a holnap építéséhez elfogadja szolgálatunkat, ... de mi lesz holnap?! Igaz, új teológiát építünk, ... de kik lesznek azok, akik beülnek majd az akadémia padjaiba?

Mert megrendült bizalmod Istenben, azért nem vagy őszinte Istenhez. Tamás kételkedik, — de őszinte. S mi? Gyakran csak hazudjuk Istennek szeretetünket, s nincs más, mint kihűlt, hideg szívünk. — Ha igazán szeretnénk Istent, sokkal jobban szeretnénk embertársainkat is! — Papi életünk színész élet az oltár és a szószék

színpadán. Kihűlt szeretet helyett „mímeljük” a szeretetet, szeretetfrázisokat pufoztatva. Őszintén talán azt kellene mondani Isten elé állva: Nagyüzemmé lett számomra az egyház szolgálata, s nem kívánok ebben az „üzemben” tovább dolgozni. Vagy Illéssel együtt kellene mondanod: „Elég, Uram, vedd el az én lelkemet, elfáradtam.” Isten örömondó békekövetnek küldött, s mivé lett a szolgálatod? Már nem öröm számokra az evangélium hirdetése. Amikor a szószékre lépsz, a gyülekezet népe csak fáradt, örömtelen arcodat látja. A szombat éjszakát is áttusakodtad, s csak a megállapítás jut el a füledig: „Olyan fáradtnak látszik ma is a Nagytiszteletű úr!” Hát hol maradt az örömed, hogy az örömhírt viheted a gyülekezet népe felé? Már nem tudod gyermeki bizalommal „csacsogni” az Istengyermeki élet boldog örömét? „Ez a nép százával közelget hozzám, szívével pedig távol van tőlem”, — hangzik rólunk Isten megállapítása. Ezért lett az igehirdetés örömondás helyett halál-bagolyhuhogássá az ajkadon.

Imádságunk nem őszinte beszélgetés Istennel, hanem csupán „ágendázás” a gyülekezet előtt. Ennek a megrendült bizalomnak a jele Robinson és Bennett professzorok megfogalmazásával meghatározva: „Az imádság nem más, mint a haidokió, rákcs betegnek a morfium.” Nem érezzük az imádság horderejét és hordozó erejét. Pedig Jézus tanítványait nem egyházkormányzatra, nem egyházszervezésre tanította, hanem imádkozni! Ő maga is állandóan az imádkozás őszinte, beszédes viszonyában volt az Atyával.

Imádságunk önmagunk körüli forgása önző egoizmusunkról tanúskodik. A világért, a felsőbbségért, a békéért, a felebarátért való imádság csak az agenda-imádság monoton szavait olvasás közben kerül az ajkadra. Hol van az a bizalom és őszinteség, ami ott volt Ábrahám imádságában, amikor Sodomáért és Gomoráért imádkozott. Ábrahám imádságában nem volt semmi rezignáció! Ábrahám ajkán a másokért mondott imádság hosszúlélegzetű, állhatatos könyörgés volt. A mi imádságaink. — amit a világért, másokért mondunk —, rövid lélegzetvételűek és rövidzárlatosak. Sietpe hozzátesszük a mondatot: mindazonáltal... legyen, Uram, a Te akarod! „Majd imádkozom érte” — hangzik a szó ajkunkon, amikor pedig nem imádkozni, hanem tenni kellene valamit! Gyakran és gyorsan készek vagyunk az „imádságos szeretet köntösével” eltakarni minden égre kiáltó bűnt, embertelenséget, társadalmat és közösséget romboló gonoszságot. Gondolatban kiépítjük a „kegyesek pártját”, s a „kegyesek pártja” nevében hangzik az imádságunk, mint valami vádbeszéd, vagy bepanaszolás Isten felé a „hitetlenek pártja” ellen. Isten üzenete ma ez: „fel őszinte imádkozásra, beszélgetésre.” Vagy Luther szavaival mondom: „Fel imádságra, te lusta fickó!”

Megrendült a bizalom, s hivatalból, Luther-kabátos keresztyéniséget élsz csupán. Két jellemző vonása van: „Én csak addig vagyok pap, amíg a Luther-kabát rajtam van.” A második jellemzője ennek, ahogyan azt egyik lelkésztől hallottam: „Addig mindig örömmel vettem részt társadalmi, politikai összejöveteleken, amíg Luther-

kabátot vehettem fel, mert a híveim tudták, hogy ilyen alkalmakkor Luther-kabátban az egyház hivatalos véleményét kell mondanom.”

Sok ország büszke lehetne, ha olyan jól képzett lelkészei lennének, mint a mi magyar evangélikus egyházunknak. Mégis megdöbentő a lelki krízisnek az a jele, hogy a lelkész „hivatából keresztyén” csupán. Mennyi Luther-kabáttal együtt elkopott, megszürcült papi élet! Ásít ezekről a papi évelekről az unalmasság. Állandóan megkopott és kivásott lemezeket ismételtetnek! Eleszintelenedett és elszigetelődött papi életek. Unottan, foglalkozás-szerűen járják a papi élet taposó malmát. — Nekem élmény volt, mikor egy tudoműtétet láthattam, vagy egy szülésnél ott állhattam az orvos mellett. A sebész és nőgyógyász megszokottan, szürkén végezte a munkáját. Néhány hónappal ezelőtt utolsókat dobbant édesanyám szíve. Fogtam a pulzusát, hallgattam egyre halkabb lélegzetét. Az orvos is fogta a pulzusát. Adta az injekciót. Számára csak egy „haláleset” történt. Nekem meghalt a drága édesanyám. Az orvos csak hivatalból nézett szembe a halállal. Tőlem valakit elragadott! — Gyermekkoromban a világ leggazdagabb emberének éreztem magam, ha a taxis Domonkos bácsi autójába beülhettem, amikor házunk előtt várakozott. Ma gépiesen nyomom a gázpedált, s unottan megszokottan váltom a sebességet.

Gyakran rí le papi életünkről, hogy csak azért végezzük szolgálatunkat: mert ez a „kenyérkeresetünk”, azért „fizetnek” minket.

Kétszívű és kétajkú lelkészek, akik máshogyan szólnak a Hazafias Népfront ülésén, vagy a tanácsi beszámolón, mint a hívekkel a négyszem közötti beszélgetésnél. Csökönnyösen ragaszkodik a régihez. Hirdeti: az egyháznak mindig Isten örök igazságához kell ragaszkodni. Az ilyen konzervatív papi élet csökönnyösen ragaszkodik a régi társadalmi és szociális viszonyokhoz. Nem veszi tudomásul, hogy a Jézusból kiinduló élet mindig új életformákat is teremt. Csökönnyös papi életeknek mondom: Egy régi egyházatya szavaihoz akarok igazodni aki így írt: „Krisztus azt mondta, Ő az »igazság« s nem azt vallotta, hogy ő a »szokás«.” Blumhardt imájára figyelek, aki egyszer azért sóhajtozott, mert látszat-keresztyén lelkészek hangoskodásától már nem is volt hallható az Üdvözítő szava: „Oh Atyám, engedd, hogy kivesszen ez a hamis látszat-keresztyénség, hogy újra hallható legyen a Te fiad hangja.”

Lehet, hogy ajkunkon minden második mondat: „Az Úr kegyelméből”... s mögötte tisztátalan szív húzódik meg. Példával mondom. Az utcan, a villamos megállónál két „kegyes” férfi beszélget. Egy harmadik hallgatja. Az egyik gyakran ismételteti: „Az Úr kegyelméből...” Barátja felszáll a villamosra. Ő még marad. A harmadik, az „idegen”, aki csak véletlenül volt tanúja a beszélgetésnek, megdöbbenve nézi a „kegyes szavú” ember vágytól és kívánságtól megvillanó szemét, ahogyan egy csinos hölgyön végigtekintett. Szerettem volna gúnyosan megjegyezni — beszélt el az „idegen” — „jó nő, ugye?... az Úr kegyelméből!”

Megrendült bizalom, — megromlott családi élet. Megszürkült a szereteted az élettárs iránt. Már nem tudnád őszinte szeretettel mondani: „elvérzik a szívem nélküled”. Gyermekeid és unokáid csak a „zsarnokot”, a „nagy zsarnokot” látják benned. Már nem vonzó az a légkör, amit a családban teremtesz. Ki érzi meg, hogy jó ott lenni a te családot körében, ahol az élő Jézus Krisztus az Úr?!

Fraternitásról csak a veled azonos mentalitású lelkészekkel kapcsolatban lehet beszélni. Két esperes testvér mondotta el, hogy éppen az „öt talentomos” lelkészek azok, akik állandóan „ugratják”, gúnyolják és nevetik azt, aki Istentől csak „egy talentomot” kapott. Sokan azért nem tudnak „fejlődni”, egyházpolitikailag is előbbre lépni, mert éppen a „hivó” lelkészek húzzák vissza őket.

A megrendült bizalom következménye az, hogy közel kerültél a magad alkotta Istenhez, s távol az élő, engedelmességet követelő Úrtól. Ezt a magad alkotta Istent úrként akarod megbizonyítani, ahelyett, hogy az élő Isten Úr voltáról bizonyosságot tennél. Hányszor így formálod meg ezt a magad alkotta Istenről vallott elképzelésedet: „Áldjon meg téged az én Istenem.” Avagy még szemebetűnőbb az, amit egy régi zászlószentelési beszédben így olvastam: „Áldjon meg téged az én magyar református Istenem.” Ez a magad alkotta Isten, kegyetlen, elrettentő elv, s nem a Jézus Krisztusban megmutatott kegyelmes Isten. Olyan, akit akaratom szerint szolgálhatsz, vagy ott hagyhatsz, magasztalhatsz, vagy eldobhatsz. Akit protektornak használhatsz fel!

A muzeális tárggyá szegényített Isten mellett a „múzeumőri” szerepet vállaltad, amíg valaki még eme „muzeális tárgyat” megtekinteni kívánja. Isten védelmére „svájci gárdista” szerepet vállaltál, s nem veszed észre, hogy csak a pápának van szüksége a „svájci gárda” védelmére, de annak a Mindenség Urának, „aki ronthat, s teremthet száz világot” nincs szüksége, s soha nem is lesz szüksége emberi védelemre!

Isten ítéletét lesed — mint Jónás a „gonosz világra”, s magadat az ítélet alól kivonod. A történelem folyására nézel, s látod a halálgyárakat, buchenwaldokat és hirosimákat, azt, hogy ember, embernek farkasa lett, egyszerre elkezdted sürgetni Isten ítéletét: „Megérett az ítéletre ez a világ.” A Krisztus lelkületétől idegen mentalitással a „gonosz világ” végérvényes megsemmisítését követeljük, s mit sem törődünk azzal, hogy Jézus Krisztus nem azért jött a világra, hogy azt az ítélet tüzében elpusztítsa, hanem a szeretet és kegyelem által megtartsa! Az ítélet tüzének fényében triumfáló papok soha nem értették meg Jézus lelkületét: „szeretetem tárgya, ember a neved”!

Útban ellenkező irányba. Jónás, menj Ninivébe! S Jónás Tarzisba szaladt. Nem azért, mert „félt” a niniveiektől. Nem azért, mert „gyenge szívű” volt, s a katasztrófális ítélet következményét nem tudta volna végignézni. Tarzisba szaladt — az Úr küldő szava elől. Magát féltette!

Az elmúlt évtizedekben a magyar lelkészek közül hányan szaladtak így ellenkező irányba. Talán Amerikába, Németországba, s ki tudja merre a szélrózsa minden irányába. Önmagukat féltve, Istennek engedetlenül!

S talán te is ellenkező irányba tartasz! Isten bátor és hűséges prófétai szolgálatra, az élet egész területét felölelő szolgálatra küldött el. S te bevonultál „belső lelki” élet gettójába. A független semlegesség szigetére húzódtál. Steril evangéliumot akarsz hirdetni, pedig Uradnak az élet minden területére van mondanivalója. Beletemetkeztél a nyugati teológiába, s „drukkerként” szemléled egyházunk új teológiai gondolkodását. Elfutottál a „háttérbe meghúzó-dás” Tarzisába. A „várazós” csendjébe. Hűtőkamrába „mirelit szeretetté” fagyasztottad a munkás, világmegváltó krisztusi szeretetet, mert azt valold, a mi korunk, a mi társadalmunk nem alkalmas ennek a szeretetnek a befogadására.

Pedig a világban és az egyházban forradalmi átalakulás megy végbe. Isten új és új utakat, feladatokat jelöl ki nekünk. „Szánt-satok új ugart!” Szolgálatunk nem maradhat a régi! Az új engedel-mességben, új úton járást, nehéz döntéseket, átállásokat, gyökeres változásokat követel. Aki Istennek történelmet formáló hatalmát tudomásul nem véve megkísérli toldozgatni, foldozgatni a régi „háló-ját”, az nem tudja betölteni Istentől kapott küldetését szocializmust építő hazánkban. A nagykorúvá érett világban. Az ilyen lelkész ma-gára marad Isten bölcsességével, — a maga „tudásával”, vallásos „játékaival”, s lassan egyedül ábrándozik majd a „régis szép vallásos világról” és az „elistentelenedett átkozott jelenről” a templom dohos félhomályában.

Akinek azonban megtüzesedik a lelke a Szentlélek tüzétől, az együtt jön velünk a szolgáló szeretet új útján. Az együtt „szántja velünk” az új ugart, ahova azután el lehet hullatni az örök ígét, amelyik minden bizonnyal megtermi gyümölcsét az emberek között.

Lehet, hogy lesz olyan lelkész is, aki az új úton járó szolgatár-saira támad. Talán úgy tesz, mint valami megszállott: ellenáll, düh-től tajtézkzik az Isten új útját járók ellen, s továbbra is ott akar ülni a maga alkotta vallás gögös énjének trónján, szellemdús bölcsel-kedéseinél, kegyes frázisainál, 25 évvel ezelőtti egyházpolitikájánál. Ezzel a „merev magatartással”, „mártír képpel” csak arról tanúsko-dik: az új szolgálatban járás ideje érkezett, s az ő órája végkép-pen lejárt.

Jónást Isten visszakényszerítette Ninivébe. A neki kijelölt szol-gálati helyre. S Isten téged is a számodra kijelölt helyen keres, ott a te helyed!

Az az „aion”, amiben élünk a megújulás ideje. Bűnbánat és megújulás nem azt jelenti, hogy most sopánkodva beülünk a „töre-delem padjába”, s Istennek siránkozunk bűneinkről. Bűneinket maga Isten hozta napvilágra. Kegyelmes szeretete azonban megújí-tott minket s megadta az új kezdet és új szolgálat lehetőségét. Ott

akar használni, ahova állított. Mi lelkészek, akik sokat beszélünk másoknak az életújulás lehetőségéről, magunk nem akarunk új életben járni, átalakulni, bűnt megbánni. Krisztust sem ismerjük el egyedüli Urunknak, s ezért nem tekintjük igéjét és szellemét mértékadónak a társadalmi, politikai és szociális kérdéseknél. Nem teszük akaratát és engedetlenek vagyunk! Nem akarjuk felöltözni „az új embert”. Csak a régi emberünkre aggatjuk rá a „keresztyén jel-szavak selyemköntösét”. Keresztyén színekkel mázolja be keresztyénietlen szokásainkat és életformánkat. Megmaradunk önző egoistáknak, csak éppen Bibliával a kezünkben. Életművészek és életélvezők voltunk, csak persze „keresztyén keretek” között. A mammón szolgálói voltunk és maradtunk — feneketlen papzsák — abban a téves hitben, hogy „azért mégis mi szolgáljuk az Istent”. „Miattatok káromolják az Isten nevét”!

„Torpanva, de imával
Térdelek a nagy Úr előtt,
S bűnömre lelkem rávall:
Jaj, valóban messze jöttem”.
S mégis van új kezdet lehetősége!

Dr. Nagy István

Egyházunk útján

Sárszentlőrinc 250 éves szolgálata

MEGEMLÉKEZÉS A GYÜLEKEZET JUBILEUMI KÖZGYÜLÉSÉN

Sárszentlőrinc népét, evangélikus gyülekezetét mindig érdekelte múltja. Az eleven hagyománytisztelet a régiekkel való összeforrottságot munkált szinte minden nemzedékben. Ebből folyik, hogy nehéz is lenne most — a 250. évfordulón — újat hoznom elő a múltból. Nem is akarok krónikát pergetni le az ünneplő gyülekezet előtt, csupán egy uralkodó szempont alatt válogatni kívánok a múltból, azt keresve, amit ennek a községnek 250 éves fennállása jelentett, gyümölcsözött a nagyobb közösség: a magyarországi evangélikus egyház, a magyar nép, a magyar kultúra számára. Tehát innen elinduló, és községünk határán túl is jelentős emberek, cselekedetek, kézdményezések, legalább vázlatos áttekintését kísérellem meg, hogy az alapot, tartalmat adjon ünnepi emlékezésünknek.

A friss település vonzása

A sárszentlőrinci gyülekezet létrejötténél és gyors fejlődésénél első-sorban a rendkívül kedvező személyi feltételeket kell figyelembe vennünk. A pusztát megszálló gyülekezetalapítók életerővel telített csapatot alkottak. Ezt bizonyítja, hogy a hagyomány szerint nyolc alapító családban két évtized alatt 50 gyermek születik. Lelki-szellemi tekintetben is értékes volt ez a társaság. Bár közvetlenül Györkönyből jöttek át 1722 nyarán, származási területük a Kisalföld volt, ahol a magyarság igen értékes csoportja élt török megszállást, császári önkényt, kuruc háborúkat, ellenreformációt végigszenvedve, megedződve és meg nem törve. Mikor az első raj sátort ütött a Sió partján, nemcsak egy önfenntartó új telepet létesített, hanem újabb és újabb rajokat vonzott ide főleg Győr-Sopron és Moson megye magyar falvaiból.

A gyors fellendülésnek és vonzásnak, a község határain kívüli egyik forrása a gyülekezet alapítólelkésze, *Szeniczai Bárány György* személyisége. Ő valóban sokkal több volt, mint egy buzgó gyülekezet lelkes papja. A magyar protestantizmus történésze, Zsilinszky Mihály, Dunántúl evangélikus papjairól szólva Bárány Györgyöt „a nagyok között is legnagyobb”-nak nevezi. A Kisalföldön ismert neve volt, hiszen Beledben született, Győrben tanult, és később is ott tanítóskodott (1711—13). Sárszentlőrinc megszállásakor a két Tolna megyei gyülekezet (Gyöng 1718, Györköny 1719—22) megszervezése van mögötte, és a Sárszentlőrincen eltöltött három év után már a Tolnai Evangélikus Egyházmegye tartja

első gyűlését (Sárszentlőrinc, 1725), amelyen már közel 20 gyülekezetről adnak számot. Nem csoda, hogy Bárány Györgyöt választja a fiatal egyházmegye első esperesének, amely tisztet 1757-ben bekövetkezett haláláig, tehát 32 éven keresztül hűségesen ellátott. A sárszentlőrinci gyülekezet már indulásakor ilyen határain messze túlmutató szolgálatot hordoz: otthont, dolgozószobát és munkateret adott 35 éven keresztül Szeniczey Bárány Györgynek, a fáradhatalan szervezőnek, tollforgatónak és könyvkiadónak.

Termékeny lelkési munka

Hogy ennek jelentőségét megértsük, be kell pillantanunk a sárszentlőrinci lelkész 250 évvel ezelőtti, vertfalú, agyagpadlós, piciny ablakú dolgozószobájába. Szinte hihetetlen, hogy mi mindenre telt az otthon-építéssel, nagy családdal, gyülekezet- és egyházmegye-szervezéssel megterhelt, sokszor katolikus püspöki vizitációval és vármegyei hajdúkkal zaklatott lőrinci papnak szellemi és fizikai erejéből.

1. Bárány György írta (helyesebben németből átdolgozta) az első magyar neveléstani könyvet, amelyben nemcsak arra adott útmutatást, hogy hogyan kell a magyarságból új, istenfélő, erkölcsös és hazafias nemzedéket nevelni, hanem elsőnek hirdeti a magyar nyelven való oktatás és nevelés fontosságát. (Oktatás a gyermeknevelésről, Halle, 1711.)

2. Vázsonyi Mártonnal sajtó alá rendezte és újra kiadta a dunántúli evangélikusok gazdag tartalmú énekeskönyvét, a „Zengedező mennyei kart” (1726).

3. Ugyancsak gyermeknevelési célokat szolgál „Dictomos könyve”, amelybe az ismereteket a gyermekek által könnyen elsajátítható verses mondásokban, dictomokban közli. Háromévi fizetését ölte bele a Dictomos könyv kiadásába, de ebből alig térült meg valami, mert jobbára ingyen osztogatta. (Panoplia catholica, azaz Lelki Fegyverház minden keresztyének, de kiváltkép az Oskolába járó Gyermekeknek felfegyverkeztesére, 1733.)

4. Ismételten is kiadta (1735, 1750) konfirmációi kátéját, amelyhez a lelkészek és tanítók számára catechetikát is csatolt, amivel úttörő munkát végzett.

5. „Atyafiságos serkentések a magyar Sion őrállóinak ébresztésekre” (1736) címen ugyancsak németből átdolgozva lelkészek és tanítók számára jelentetett meg útmutatást a szent szolgálatban állók egyéni életének, személyes hitének, pásztori felelősségének és példamutatásának a kérdéseiről.

6. Lefordította és magyarul kiadta az Ágostai Hitvallást (1740), s ezt a tétét a következőkkel indokolta: „Régente Rómában szegyennek tartatott, ha valaki római polgár lévén a római törvényt nem tudta, nem különben szegyen és nagy kár volna, ha az Augustana Confessiön levő keresztyének az Aug. Confessiót nem értenék.”

7. Sartorius Jánossal együtt lefordította és magyarázatokkal ellátva kiadta az egész Újtestamentumot. „A mi Urunk Jézus Krisztusnak Újtestamentuma, mely görög nyelvről most újonnan magyarra fordíttatott és némely világosabb és lelki épületre szolgáló magyarázatokkal és jegyzésekkel: azonkívül minden könyv és levél eleibe tétetett hasznos útmutatással és közönséges előljáró beszéddel kibocsáttatott Laubanban 1754.” Óriási munka. Ehhez fogható azóta sem jelent meg magyar nyelven.

Ennek az írásbeli munkának az alapja az a fáradhatatlan ígéhirdetői szolgálat, amelynek nyomát az első sárszentlőrinci anyakönyv fedőlapja is őrzi, ahol Bárány György megörökítette, hogy a gyülekezet első három évében fejezetről fejezetre végigprédikálta az egész Újtestamentumot. Mikor magyarázatos Újtestamentum-fordításának a kézírata elkészült, hozzászólás végett elküldte négy nagynevű dunántúli lelkészársának, akik azonban visszaküldték azzal, hogy nagy elfoglaltságuk miatt nem érnek rá ilyen hosszú kéziratot elolvasni. Bárány György ráért megalkotni, leírni és Németországban kinyomatni! — Megbízható adatok szerint elkészült az Ótestamentum fordításával is, már a kinyomatására is gyűjtetett anyagi fedezet, de külső akadályok sajnálatosan lehetetlenné tették a kiadást.

8. Több társával együtt lefordította és kiadta a ker. hitélet megújodásának különösen is áldott dokumentumát: Arndt Jánosnak az igaz kereszténységről írott négy könyvét. (Jéna 1741.)

9. Megírta a Tolnai Evangélikus Egyházmegye keletkezését és történetét 1715—1742-ig, s ezzel páratlan értékű forrásmunkát hagyott hátra a XVIII. sz. eleji eseménydús évtizedek kutatásához.

Bárány György könyvein keresztül, kiterjedt levelezésével, vitairataival is hozzájárult kora egyházi és szellemi életének a felfrissítéséhez. Megnyilatkozásai mindenütt figyelmet ébresztettek, elgondolkoztattak, gazdagítottak, vagy ellenvéleményt váltottak ki. Bárány György szavaira figyelni kellett, még ha a kis Sárszentlőrincen hangzottak is el. E mögött a nagyon gazdag és értékes irodalmi, kiadói és biztonyságtévő szolgálat mögött ott van a gyülekezet elfogadó készsége, pásztoraihoz való ragaszkodása, első szeretetének a tüze is. Ilyen emberfeletti munkára és múlhatatlan értékű teljesítményre csak a gyülekezetével való hitbeli egységben lehetett képes a még oly ritka tehetségű és munkabírásu lelkipásztor is. Ezért tartozik bele Sárszentlőrinc 250 éves fennállása gyümölcsei sorába Bárány György életműve is.

Jeles Bárány-utódok

Bárány György a fentiekén túl családi életével, gyermeknevelésével is szolgált a magyar egyházi és szellemi élet tágabb körének. Varga Anna győri árvaleányt vette feleségül 1713-ban. Már négy gyermekük volt, amikor 1722-ben sátort ütöttek a lőrinczi pusztán, itt további hét gyermekük született, egy pedig a kényszerű száműzetés idején Dörgicsén. Hármat ugyan közülük korán elragadott az akkor még népes családokban széles rendet vágó halál, de az így is felnövekvő gyermekcsapat szintén a sárszentlőrinci parochia, a sárszentlőrinci gyülekezet értékes termése a jóval szélesebb egyházi munkamező és magyar közélet számára.

Legidősebb gyermekei *János* és *István* ugyan még Nagyvázszyban születtek, 5 és 6 éves korban kerültek Lőrincre, de már itt nevelődtek, a lőrinci evangélikus iskolából indultak felsőbb oktatási intézményekbe, külföldre is, a nagy apa szárnyai alatt nőttek munkatársakká, sőt fegyvertársakká. Mindkettő lelkész lett, János felpéci lelkész, Győr megyei esperes, majd dunántúli püspök (1756). István kistormási, majd varsádi lelkész, Tolna megyei alesperes, majd 1768-ban főesperes.

Mindkettőjüknek voltak lelkész-fiai is: Bárány István fia: *Gábor* Lőrincen született 1737-ben, kistormási lelkész lett. Bárány János fia: *János* felpéci, majd bátaapáti lelkész lett. Elhalálózása alkalmával

örökösei végakarata szerint tekintélyes könyvtárát és kéziratgyűjteményét a sárszentlőrinci egyházmegyei gimnáziumnak adományozták, ezzel ő lett megalapozója az egyházmegyei könyvtárnak és levéltárnak. Bárány János püspök másik fia: Pál várpalotai, majd varsádi lelkész lett, Tolna megyei alesperes (1796—1806), rövid ideig főesperes, sőt dunántúli püspökjelölt is volt 1771-ben. Ennek fia: Bárány Pál fiskális, akinek utódai később a Bárány nevet elhagyták, csak a Szeniczey nevet tartva meg a Tolna—Baranya—Somogyi egyházmegyében és Tolna vármegye életében nagy szerepet játszó *Szeniczey* családnak lettek a megalapítói.

Bárány György András fia (szül. Sárszentlőrincen, 1724-ben) orvos lett, *György* (sz. 1731) gazdatiszt, *József* (sz. 1723) Németországba került. Leányágon is tovább terebélyesedett a Bárány-családfa, s a Hajnóczy, Mokry, Fördös, gr. Bolza családokba is beépült egy-egy értékes Bárány-ösanya. 9 Bárány-famílián is beteljesedett a régi bibliai ígélet, hogy nemzedékről nemzedékre öröklődött az áldás a lőrinci pap-ősatyának hitéért és hűséges szolgálatáért.

Az építő vándorpap

Szeniczey Bárány György esperes 1757-ben bekövetkezett halálakor *Perlaky Gábor* lépett a helyére. Benne a 400 éven át evangélikus lelkészeket adó ároni család is bekapcsolódott a sárszentlőrinci gyülekezet életébe. Perlaky az egyetlen lőrinci lelkész, aki innen tovább ment más gyülekezet szolgálatába. 1757—65-ig, tehát csak 8 évig viselte a lőrinci lelkészséget, s a nemesdömölki gyülekezet meghívására Kemenesaljára távozott, ahol hamarosan alesperessé, majd dunántúli püspökké választották. Jeles képességeiről, kimagasló püspöki szolgálatáról is méltán lehetne beszélni, de témánk összefüggésében helyénvalóbb fiáról, Sárszentlőrinc szülőteréről megemlékeznünk. Ő is nagyon érdekes tagja a magyar evangélikus egyház lelkész-karának.

Perlaky Gábor 1761. március 24-én született a sárszentlőrinci parochián. Tanult Nemesdömölkön, Pozsonyban, Késmárkon, Debrecenben. Előbb várpalotai tanító lett, majd miután 1787-ben Bezire hívták lelkésznek, Hrabovszky Sámuel püspök lelkészé avatta. Ezzel elkezdődött egy nagyon sajátos, ritka hosszúra nyúló lelkészi pálya. 1790-ben Bönyre, 1794-ben Nagybarátira, 1796-ban Nagyvázsönyba, 1798-ban ismét Bönyre, 1804-ben Homokbödögére, 1810-ben Kertára, 1812-ben Gyórszemerére, 1839-ben Galsára, 1842-ben Kisbabetra hívatott meg lelkésznek, s mindezekben a helyeken kartársai bizonyágtétele szerint áldásosan működött. Nem ő kereste az újabb gyülekezeteket, hanem azok vetették Perlakyba bizalmukat, s kérve-kérték, hogy bajaik orvoslására vállalkozzék. Mint kipróbált papi építómester volt ismeretes az egyházkerületben, aki sokszor példás áldozatkészséggel, a maga vagyonát is beleépítette az eklézsia falaiba. Ha valamelyik gyülekezet megszorult, vagy építenie kellett, Perlaky Gábort hívta meg papjának. Ő pedig bűnnek tartotta volna a bizalom visszaadását. „Hogyne mennék — volt a szavajárása — amikor Isten küldi őket hozzám.” Alig készített az egyik helyen barátságos fészket, ha hívták máshová, máris felszedte családját, hogy pusztá helyen kezdje előlről az építést, fészekrakást. Mindig a rosszabbért hagyta oda a jobbat. Kilencvenéves korában vonult nyugalmába, 63 évi aktív lelkészi szolgálat után. 93 éves korában halt meg. A felette mondott gyászbeszédből idézünk: „Aki ismeri az evang. egyház tagjainak nagy részbeni szegénységét, sokszor áldozattól való ide-

genkedését, aki már evangélikus lelkészként maga is olyan szomorú kényszerűségbe jött, hogy építtetnie csak egyszer is kellett, csak az fogja bámulva méltányolni ezen tisztelendő Perlaky Gábor úr munkásságát, aki 63 évi hivataloskodása alatt három templomot újonnan épített, hármat kijavíttatott, három új paplakot készíttetett. Sok templomban zengnek most a hívek buzgó énekei és imái, sok paplakban kényelmesen él a lelkész, melyek felől a hívek talán nem is emlékeznek meg, hogy Perlaky Gábor erélye, buzgósága, arcának verejtéke hozta azokat létre.”

Nem csoda, hogy ezt a lőrinci születésű evangélikus lelkészt építő vándorpapként tartja számon az egyháztörténelem. (Payr Sándor: A Perlakyak négyszázados ároni háza.)

A püspök és iskolaalapító

Sárszentlőrinc harmadik lelkésze *Nagy István* is kimagasló értékű ember. Nevéhez az alkotások sora fűződik a gyülekezetben: első orgona-beszerzés (1768), templomépítés (1775), rendbehozatta az iskolát és a paplakot, 1795-ben új harangot szerzett be, 1806-ban pedig felépíttette és megnyitotta az egyházmegye gimnáziumát Sárszentlőrincen. Az ő szolgálata se fért meg a kis falu határain belül, hanem munkatere és irányító befolyása hamarosan kiterjedt az akkor már három vármegyét behálózó egyházmegyére. 1765-ben került Tolnába és három év múlva már alesperessé (1768), 1775-ben főesperessé választották, 1786-ban pedig sárszentlőrinci elődje, Perlaky Gábor elhalálózása után Ráth Mátyással, a tudós és hírneves győri lelkésszel szemben szótöbbséggel dunántúli püspöknek is megválasztották. Mivel azonban a kerület ugyanakkor azt is kérte tőle, hogy Sárszentlőrincet cserélje fel egy más, a kerület középpontjához közelebb eső gyülekezetrel, Nagy István nem fogadta el ezt a magas tisztséget. A nagyra hivatott egyházi munkás hűségesen ragaszkodott falusi gyülekezetéhez és tovább emelkedő pályáján magával együtt emelte Sárszentlőrinc hírét és tisztességét is.

Mint Tolna—Baranya—Somogyi főesperes részt vett az 1791. évi zsinaton, és több bizottságnak munkás tagja volt. Bizonyára zsinati szereplésének és egyre növekvő hírnevének a folyománya volt, hogy Hrabovszky Sámuel püspök halála után a pápai egyházkerületi gyűlés 1796-ban egyhangúlag püspöknek kiáltotta ki, s ezt az osztatlan bizalmat a gyülekezetek szavazása is igazolta. A már 68 éves püspök nagy alázatlan és önismerettel írta a kerületi gyűlés jegyzőkönyvébe: „Tudod, én Istenem, hogy igen irtóztam én ezen súlyos hivataltól, és nagy erőtlenségemet esmérvén ily nagy öregségemben mely sok kérések között vonogattam magamat attól. De minthogy majd csak nem erővel a felvállalásra kényszeríttettem, a Te kegyelmedben való bizodalomban felvállaltam. Elhiszem, Uram, hogy ezen Te kegyelmed fog engem erőtlenségemben támogatni.” (Payr Sándor: Nagy István, dunántúli evang. püspök, 1928. évi Luther Naptár nyomán.)

Ebben a bizodalomban nem is csalódott Nagy István, mert a 68 éves korban felvállalt püspöki tisztelet 16 évig viselte, s innen a félreeső falusi gyülekezetből kormányozta a népes dunántúli evangélikus egyházkerületet. Közben Tolna vármegye is táblabírájává választotta.

Sárszentlőrinc hírét, nevét azzal is öregbítette, hogy tekintélyével, jelentős anyagi áldozatával, kiemelkedő gyülekezeti munkájával Sárszentlőrincet tette az akkor alakuló egyházmegyei gimnázium székhelyévé. Ezzel a tetteivel messze jövőre biztosította a sárszentlőrinci gyülekezet határain túl terjedő misszióját, hisz ez a jelentős iskola 64 éven

át működött a községben, s a megyében szolgáló tanítók és lelkészek egész sorát, sőt más pályákon hírnevet szerző embereket is szép számban bocsátott ki falai közül. Erről még később fogunk megemlékezni.

Nagy István munkanapja is kivételesen hosszúra nyúlt. 57 évi lelkészi, ebben 21 évi esperesi és 16 évi püspöki szolgálatát az 1812. február 3-án megírt lemondó levelével tette le. Szolgálatától való megváltását nem is sokkal élte túl: alig 2 hónap múlva, 1812. április 19-én visszaadta lelkét Teremtőjének. A gyülekezet, az egyházmegye, az egyházkerület megilletődötten és Istent dicsőítve búcsúzott jeles főpásztortól.

Nagy István püspök szolgálata se zárult le akkor, amikor fáradt szemét 83 éves korában lehunyta. Nagy munkaterülete, sok igényes megbízatása mellett jutott ereje és ideje a csendes dolgozószobára is. Lefordította és saját költségen kinyomatta Rambach János Jakab püspök és teol. tanár az „Úr Jézus Krisztusnak Kinszenvedéséről való Elmélkedéseit” (Pozsonban, 1790). Ez az 1500 oldalra terjedő kétkötetes mű kiállításával is értékes bizonyága marad a XVIII. századi lőrinci paróchia elmélyült és áldozatos munkájának. — Már püspökként egyházlátogató körútjának tapasztalatai indították Nagy Istvánt konfirmációi kátéja megírására és kiadására (I. kiadás: Veszprém, 1800). Szakemberek szerint ez volt az első igazi konfirmációi káté magyar nyelven. Egyszerű, könnyen tanítható. A Győri Evangélikus Egyházmegye még az 1920-as években is megjelentette. Van sárszentlőrinci gyülekezeti tag, aki a 150 éves Nagy István-kátét (megjelent Kőszegen 1839-ben) drága kincsként őrizgeti. Ezek a ritka nyomtatványok is vallanak arról, amivel Sárszentlőrinc hozzá tudott járulni a magyar szellem és műveltség kibontakozásához. Szinte megmosolyogtató, hogyan mentegetőzik az érdemes pozsonyi lelkész, Mossotzy Institoris Mihály a Rambach-elméledések elé írt értékes előszava végén: „Tudja a Tiszt. Tudós Fordító, mennyiszor mentegettem légyen magamat, attól tartván, hogy nétalán az én magyartalan együgyű tollam csak valamely motskot kenjen ennek a drága Magyar Rambachnak ékes homlokára.” Nagy István zamatos nyelvezetével, magyaros öltözködésével, a magyar nyelv uralomra juttatására hozott rendelkezéseivel úttörője volt a reformkornak. Ehhez is jó háttérrel jelentett neki a sárszentlőrinci gyülekezet.

„Isten szíve szerint való férfiú”

A sárszentlőrinci gyülekezet krónikása, Sántha Károly szerint „Nagynak a helyét egy a szó teljes s legszebb értelmében Isten szíve szerint való férfiú foglalta el Balassa János személyében”. Az ő szolgálata is túlnőtt a lőrinci határokon.

Balassa idejében virágzott fel a lőrinci gimnázium, s neki mint helybéli lelkipásztornak és egyházmegyei pénztárosnak nem kis része volt ebben. Az épület fenntartása, korszerűsítése, dologi kiadásai nagy részben a lőrinci gyülekezetet terhelték: kinek a vállára nehezedett ez a gond, ha nem Balassa János lelkészére? A szellemi munka anyagi feltételeit (tanári fizetés, iskolaszerek biztosítása) az egyházmegye gyűléseinek, lelkészeinek, tanítóinak megajánlásai, alapítványai fedezték: kinek kellett ezeket szorgalmazni, begyűjteni, kamatoztatni, ha nem Balassa János egyházmegyei pénztárosnak? És Balassa volt az egyházmegye középiskolájának a lelkipásztora is. Ha nem is kellett ott hitoktatót végeznie, hiszen a tanárok, akik lelkészi képesítésűek is voltak, azt is ellátták, de Balassa prédikációját hallgatták vasárnapról vasárnapra

a növendékek, az ő konfirmációi előkészítésére jártak az első úrvacsorára készülők, s az ő gyülekezete fiaival és leányaival együtt járultak az úrvacsorai oltárhoz az egyházmegyei iskola tanárai, konfirmált és konfirmandus növendékei is. Ki volt itt a lelkiek mindennapos és legfőbb öre, ki hidalta át a személyi változások okozta zökkenőket, ha nem Balassa János a sárszentlőrinci lelki tanító? Balassa János össze volt nőve az egyházmegye sárszentlőrinci iskolájával, s annak éppen legemelkedőbb, leggyümölcsözőbb, leghősibb korszakában. (Bár az ő idejére esett legmélyebb krízise is Haag Péter tanár ismétlődő megbetegedései alkalmával.)

Balassa János nemcsak a lőrinci gimnáziumban munkálkodott az evangélikus egyház, a magyar haza szellemi elitjének a nevelésén, hanem ugyanezt tette — és nem kisebb hatósugárban — családjában is. Felesége, Kutsán Theresia is papi házból került Balassa oldalára, s Isten szép családdal áldotta meg őket. Négy fiuk és két leányuk született Sárszentlőrincen, s azok nevelése, jövődjük építése, szárnyra bocsátása ugyancsak első rendbeli szolgálata volt Balassa Jánosnak.

Legidősebb fia, Pál 1812-ben született, s a sárszentlőrinci iskola elvégzése után Pozsonyban, Sopronban és Halléban teológiát tanult. Lelkészi szolgálatát is Sárszentlőrincen kezdte, mint édesapja első segédlelkésze 1835-ben. Paksi, majd orosházi lelkész lett. Orosházi lelkészkedése idejére esett a nagy alföldi evangélikus gyülekezet 100 éves ünnepe, amelynek alkalmából Balassa feldolgozta a község és a gyülekezet történetét (Orosháza, Arad 1844), ami ma is értékes forrása a felvirágzó helytörténeti kutatásnak. Balassa Pál a sárszentlőrinci hagyományokhoz híven, a 48-as szabadságharc idején Kossuth és Petőfi lelkes híve lévén, a magyar szabadság ügyének elbukása után súlyos üldöztetéseket szenvedett. Megfosztották orosházi lelkészi állásától, állandóan csendőrök zaklatták, bebörtönözték, s ez a meghurcoltatás, a börtönben szerzett betegsége siettette korai halálát. 1852-ben, negyvenéves korában halt meg.

A második fiú, János, 1814-ben született, s a sárszentlőrinci iskolák elvégzése után Pozsonyban, Pesten és Bécsben tanult. Orvos lett. Előbb a bécsi egyetemen tanársegéd, majd 29 éves korában a pesti egyetem orvosi karán sebészprofesszor lett. Ebben a tisztségben elévülhetetlen érdemeket szerzett a magyar sebészet és a magyar orvosképzés fellendítése, a magyar nyelvű orvostudományi irodalom megteremtése és a közegészségügyi helyzet javítása területén. Több hazai és külföldi tudományos társaság tagjává választotta. A szabadságharc után a honvédség egészségügyi ellátásának a megszervezése miatt ő is üldöztetést szenvedett, megfosztották egyetemi tanszékétől, de tudását, tekintélyét és emberbaráti szolgálatát a bécsi kormány se tudta nélkülözni, ezért visszatérhetett sebésztanári katedrájára. Erzsébet királyné és a budapesti szegény betegek egyformán a legteljesebb bizalommal voltak hozzá. Európa-hírű sebészként és orvospedagógusként is mindvégig buzgó tagja volt evangélikus egyházának s áldozatos támogatója a sárszentlőrinci iskolának, amelyben tudása első elemeit szerezte. Alkotóereje teljében halt meg 1868-ban. A szekszárdi Megyei Kórház az ő nevét hordozza homlokzatán.

A harmadik fiú, István ügyvéd lett, Károly gazdatiszt, mindketten népes gyermekesereg szülői. Egy alkalommal dr. Vetsey Aladár egyházi jogtanácsossal — aki maga is Balassa lelkész dédunokája — számba vettük a leszármazottakat, s csak rögtönzött számolás után is Balassa János lelkésznek hat gyermeke után 19 unokát és 22 dédunokát

tudtunk összeszámolni. Az ükunokákat már számba sem tudtuk venni. Az utódok között vannak gazdászok, jogászok, mérnökök, gyógyszerészek, katonatisztek, közigazgatási bíró, tanárnő, vámtiszt, alkonzul. Szóródott belőlük külföldre is. Talán sokan a dédunokák és ükunokák közül nem is tudnak sárszentlőrinci lelkész ősatyjukról, mégis mind része-sülnek a nagy örökségben, amit Isten Igéje testál rájuk: Megáldom ezerzig azokat, akik engem szeretnek, és az én parancsolataimat megtartják. Ez a jeles emberekben bővelkedő Balassa család is innen terebélyesedett el a lőrinci paróchiáról, s a sárszentlőrinci iskola útravalójával indult neki gyümölcsöző életpályák, hasznos szolgálati posztok, hírnév és dicsőség meghódításának.

A nagy pedagógus

Még egy ritka jelentőségű családról, Sárszentlőrinc nevét és híret messze és magasan ragyogtató leszármazottakról kell megemlékeznünk. Balassa lelkész kortársa és munkatársa volt Lehr András, a sárszentlőrinci gimnázium professzora. Ősei németországi telepesekként a kistormási pusztán ütöttek tanyát abban az időben, amikor a mi eleink Sárszentlőrincet megszállták. Apja már Gyönkön vaskereskedő, anyja Lagler György kistormási lelkész leánya, felesége Schleinung Mária, a gyönki jegyző leánya. Tehát izing-vérig Tolna megyei német család sarjaként kerül a lőrinci magyar iskolához, amit egykor azzal a kifejezett céllal alapították, hogy a Tolna megyei német gyülekezetek fiai itt a magyar nyelvvel, a magyar szellemmel találkozzanak és átítatódjanak. Lehr pédája mutatja, hogy ez a falu lakosságát is pedagógiára mozgósító tanintézet be is töltötte küldetését, és nemcsak a gyermekeket, a tanulókat illetően, hanem még a tanárokat is átformálva. Sárszentlőrinc 250 évének gyümölcsei közül talán legbeszédesebb és legkiemelkedőbb a Lehr család.

De kezdjük az apával. Lehr András 1831-ben, 23 éves korában került Lőrincre a betegeskedő Haag Péter professzor mellé segédtanítónak. Főnöke nem szívlelte, munkájában akadályozta, elüldözte. Kedvezőtlen körülmények között kezdődött Lehr András lőrinci szereplése. De amikor az iskola felettes hatósága Haagot betegségére való tekintettel elmozdította, s a nevelőmunkát teljesen a fiatal Lehr Andrásra bízta, az hamar megbizonyította pedagógiai erényeit, s az iskola legnagyobb, itt leg-hosszabb ideig — 21 évig — működő tanára lett. Ő lendítette fel igazán a lőrinci iskolát. Egész sor kiváló ember került ki keze alól. Petőfi Sándor is tanítványa volt. Lehr András keze alatt formálódott ki szép írása, ő szerettette meg vele Horáciust és Berzsenyi Dánielt. Közel tudott férfo-közni a különben hallgatag és visszavonulásra hajlamos gyermek lelké-hez. Petőfi még neves költőként is meglátogatta, és boldogan idézte fel hajdani professzorával beszélgetve a boldog lőrinci éveket. Lehr Andrást 1853-ban a Soproni Evangélikus Lyceumba és Főiskolára hívták meg, ahol még 20 évig tanított 1873-ban bekövetkezett haláláig.

Lehr András a magyar nyelv, a magyar irodalom szerelmese lett Lőrincen. A szakemberek úgy méltatják, mint a reformkor egyik leghala-dóbb szellemű kiváló pedagógusát Tolna megyében.

Szellemi és pedagógiai nagysága megmutatkozik családi nevelésében is. Tíz gyermeke született Lőrincen, s bár kettőt közülük kicsiny korban el kellett temetnie, a felnövekvők egymás után vívtak ki jeles helyet a magyar szellemi életben. Hadd emeljük ki közülük Lehr *Zsigmondot*, aki bár csak 30 évet élt, kitűnő lelkesi és tanári képesítést szerzett, s okle-

velén még meg sem száradt a tinta, amikor a nagyhirű Pozsonyi Evangélikus Lyceum hívta meg tanárának. Már akkor neves költő és nagyon termékeny műfordító volt. Hét évi tanárkodás, négy évi boldog házasság után egy éves árvát hagyott hátra, akiből Tolnai Vilmos néven megbecsült irodalomtörténész, egyetemi tanár lett. Öccse Lehr Albert tanári oklevelének megszerzése után visszajött Sárszentlőrincre, és apja katedróján tanárkodott, majd az iskolát Bonyhádra helyezésekor is követte, később a Budapesti Evangélikus Főgimnázium tanára lett, jeles nyelvész és irodalmár, a Magyar Tudományos Akadémia tagja. Lehr Emma a rozsnyói evangélikus felső-leányiskola igazgatójaként halt meg 36 éves korában, Lehr Bert a Gombocz Miklós lelkész-tanár feleségeként ugyancsak híressé vált gyermekek: Gombocz Zoltán nagy magyar nyelvész és Gombocz Endre természettudós, egyetemi m. tanár édesanyja lett. Lehr Vilma, Wagner Samu varsádi lelkész felesége Wagner Andor festőművész édesanyja. Bár két fiú is (Vilmos és Vince) ifjúsága virágában távozott a földi életből, Lehr András családja is gazdag termése a lőrinci iskolának és gyülekezetnek.

Bőkezű alapítványtevő

Az eddigiekből úgy tetszhetik, hogy a mi gyülekezetünk 250 évi szolgálata jeles papokban, tanároknak, s azok még jelesebb fiaiban mutatkozik leginkább. Szép család, ígéretes utódok kellenek ahhoz, hogy besorolódjunk a gyülekezet fájának gyümölcstől terhes és a kerítésen is túlnyúló ágai közé. Hogy ezt a félreértést eloszlassuk, meg kell emlékeznünk *Zsivora Györgyről* is.

1804-ben született egyszerű takácsember fiaként. A szorgalmas apa jó munkájával szépen gyarapodott, de 43 éves korában tragikus körülmények között a Sióba fullt, s ezzel hét gyermekét árván hagyta. Zsivora Györgynek is az árvagyermek küzdelmes ifjúságát kellett élnie. Nagy tehetsége, szívóssága azonban legyőzte az akadályokat, s a sárszentlőrinci iskolák után Sopronban és Pozsonyban bölceletet, teológiát és jogot tanult. 1827-ben Budapesten ügyvédi vizsgát tett, s ezzel merészen kezdett ívelni a sárszentlőrinci árvagyerek életpályája. 1833—35-ben gr. Apponyi Antal párizsi magyar nagykövet magántitkáraként a Magyar Tudományos Akadémiának olyan értékes szolgálatokat tett, hogy 29 éves korában az Akadémia levelező tagjai sorába választották. Itthon neves ügyvéd, köztisztviselőben álló jogász, a hétszemélyes tábla bírója, majd a királyi tábla egyik tanácselnöke, s 1860-ban Csanád vármegye főispánja lett.

Anyagi javakkal Isten bőségesen megáldotta munkáját, de családi életében nehéz áldozatokat kellett hoznia. Eltemette ifjú feleségét, majd 12 éves egyetlen leányát. Ekkor felesége öccsét fogadta fiává, s kívánta örökösévé tenni, de azt is fiatalon elragadta a halál. Isten így készítette Sárszentlőrinc eme nagy fiának magábanálló és el nem halványuló értékű szolgálatát. Ismerte ő is a szegénységnek, árvaságnak, özvegységnek a fájdalmát, felkarolta és a bőkezűen támogatta azért a szegényeket, árvákat és özvegyeket. Sok áldást nyert evangélikus gyülekezetekben, iskolákban, intézetekben, nagy alapítványokat tett azért azok segélyezésére és felvirágoztatására, tevékenyen részt vett a magyar kultúra, irodalom, tudomány művelésének egy hősi korszakában, gazdagon patronált azért minden szépet, igazat s az emberiség előrehaladásán munkáló tevékenységet.

Halála napján, 1883. november 30-án írta róla és hozzá jó barátja Tóth Lőrinc neves jogász, író és akadémikus:

Hűhót megvetvén csöndben terjeszte erényed
Áldást s boldogulást, merre szíved s kezed ért.
Kebled a jó tettek gazdag forrása s kezedből
Vigaszt s enyhet adó szent alamizna csorog.
Vesztett angyalodért sajtó kebledre ölelted
Özvegyek és árvák elhagyatott seregét.
A szűz s tiszta vagyon, mit hűn munkálva kerestél,
Árvavagyonná lett s hálaimát kamatoz.”

Hogy ez mennyire igaz, elég csak felsorolni az általunk is ismert intézmények hosszú sorát, amelyeknek ez a bőkezű alapítványtevő komoly összegeket ajándékozott. Még így is marad megszámlálhatatlan titkon juttatott alamizna, hogy attól nyerjen jutalmat, aki titkon néz, de megfizet nyilván. Annak az érzékeltetésére, hogy akkor mit jelentett Zsivora György egy-egy adománya, megemlítem, hogy a sárszentlőrinci gyülekezet 1874-ben Zsivora György alapítványának a kamataiból létesítette 3. tanítói állását, s azt abból is tartotta fenn mindaddig, amíg az I. világháborút követő pénzzromlás tönk्रे nem tette ezt a tőkét. Zsivora az alábbi adományok egy részét életében, más részét végrendeletileg hagyományozta. A felsorolásban az összegeket egybevéve szerepeltetjük.

A sárszentlőrinci gyülekezetnek 8000, a bonyhádi gimnáziumnak, a soproni lyceumnak és főiskolának 5—5000, a soproni tanítóképzőintézetnek, a budapesti evangélikus gyülekezetnek, a budapesti evangélikus főgimnáziumnak, a budapesti protestáns árvaháznak 10—10 000, a Bethesda-kórháznak, az írói segélyegyesületnek, a történelmi társulatnak, a Kisfaludy-Társaságnak, a képzőművészeti társulatnak, a jogászegyesületnek, a nemzeti színház nyugdíjegyesületének 1—1000 és végül a Magyar Tudományos Akademiának 100 000 forintot adományozott. Ezzel az utolsó adományával Zsivora György a MTA legnagyobb egyéni alapítványtevőjévé lett, mert az ő hagyatékának értékét csak Budapest székesfőváros telekajándékozásának az értéke (300 000 forint) haladja túl. — Páratlan szolgálát ez is a sárszentlőrinci evangélikus gyülekezet lezáródó negyedévezredének gyümölcszeként.

Ezt az áttekintést se fejezhetem be másként, mint az apostoli levélíró a hit hőseiről szólva: „És mint mondjak még? Hiszen kifogynék az időből, ha szólnék...” Sántha Károlyról, a lőrinci költőpapról, Gyalog Istvánról, a bonyhádi gimnázium fáradhatatlan igazgatójáról, Gyalog István és Fábíán Imre esperesekről, dr. Pesthy Pál igazságügyminiszterről, egyházfelügyelőről, azokról az orvosokról, nevelőkről, közéleti személyekről, jeles mesteremberekről és felvilágosult gazdákról, akik mind lőrinci útravalóval indultak el, és szereztek nevet, becsületet nemcsak maguknak, hanem szülőfalujuknak és őket imádsággal kísérő gyülekezetüknek.

Most, amikor jelentőségben csökkenve és számban erősen megfogyatkozva emlékezik minderre a mai gyülekezet, ismerjük fel, hogy a továbblépés is gyümölcsözés. Akik kinőttek, és az ország minden részébe — fontos munkahelyekre — elszóródtak ebből a kis faluból, azok is az ősi fának a gyümölcszei. Rájuk is emlékezz, imádsággal őket is átölelve adunk hálát a gyülekezet Urának ezért a gazdag múltért és kérjük kegyelmét, áldását a jelenre és a jövőndő szolgálatához.

Csepregi Béla

AZ IDŐS EMBER SZOCIÁLIS HELYZETE A MAI VILÁGBAN

Dr. HUN NÁNDOR a fenti címen előadást tartott a gyenesdiási diakóniai konferencián. Most szíves engedélyével a tőle kapott kézirat alapján közöljük az alábbi részletet „Bevezetés a szociális gerontológiába” című 1972 őszén a Medicina kiadásában megjelenő könyvből, amelyre már most felhívjuk a figyelmet.

Arra igyekszünk feleletet adni, hogy ebben a változó világban mivel találja magát szemben az öregedő ember, akinek alapvető tulajdonsága az *alkalmazkodási képességének csökkenése* a külső és belső milieu változásaival szemben. A kérdést az idős ember *szükségeiből* és jogos egyéni valamint szociális *igényeiből* szándékozunk megközelíteni, mert csak így biztosítható a megfelelő szociális ellátás. A szükségletek és igények megértéséhez a tudományos alapokat a gerontológiai ismeretek szolgáltatják, melyek az öregedés folyamataival foglalkoznak. Ennek egyik ága a *szociális gerontológia*, mely a magyar származású *Verzár* szerint „az öregek társadalmi helyzetét úgy akarja megszervezni a mai világban, hogy az adott lehetőségek között egyrészt optimálisan viseljük el az öregséget, másrészt ne váljanak senkinek sem a terhére”. — Mászóval azokat a „feszültségeket” igyekszik megoldani, melyek megváltozott korunkban az idős emberek szükségletei és társadalmunk számukra nyújtott lehetőségei között fennállnak (*Tibbits*).

A *kérdés össztársadalmi jelentőségét* mi sem támasztja jobban alá, mint hogy hazánkban az 1970. I. 1-i népszámlálás adatai szerint az ország 10 315 000 lakosából 2 110 000 haladta meg a nyugdíjkorhatárt, tehát minden 5. lakos tartozott ebbe a csoportba. — 1960–69 között tovább tartott, sőt erősödött a népesség öregedési folyamata; a 60 évesek és idősebbek száma ez idő alatt 378 000-rel növekedett. Arányuk a 60 évesek és idősebbeknek 70%-ot tett ki az 1960. évi 14%-os aránnyal szemben. — Ezzel párhuzamosan a 0–14 évesek százalékos megoszlása 1970-re tovább csökkent, úgyhogy 21%-ra esett le. 1960-ban még 25% volt. Tehát a fiatal és idős improduktív lakosság „vetélkedéséből” még jobban túlsúlyba kerültek az öregek.

Néhány gerontológiai alapelv

Ha az emberi élet görbéjét 4 szakaszra osztjuk fel, *testi, lelki és szociális szempontból*, akkor néhány több-kevésbé ismert jellegzetes-ségre kell utalnunk.

I. szakasz (0—25 év) az *evolúció* kora. *Biológiailag* jellemzi a testmagasság, a testsúly, az élettani funkciók növekedése ill. fejlődése; a pszichés tulajdonságok kialakulása. *Szociálisan* a fejlődéssel párhuzamosan mind kevésbé igényli a környezete intenzív támogatását, ahogy fokozatosan megközelíti a felnőtt szerepkört. — *Gazdaságilag* általában 18 éves koráig csak fogyaszt és így az improduktív csoportjába tartozik.

II. szakasz (26—55 év). *Biológiailag* már csak a testsúly és itt is az inaktív zsírszövet szaporodik. *Szociálisan* ez a legtermékenyebb élet-szakasz, a családi élet a legintenzívebb, a magányosság viszonylagosan ebben a periódusban a legtrikább. *Gazdaságilag* nem csak fogyaszt, hanem termel is és ezzel a többlet termeléssel érkezik el élete következő időszakához.

III. szakasz (56—75 év) az *öregedés kezdete*. A súly és testmagasság, a munkaképesség, szervezet ellenállása csökken, hasonlóképpen fokozatosan a produktivitás is, de megmarad még nagy általánosságban az önellátás. A hozzátartozók a barátok és kortársak lassanként meghalnak és mind gyakoribb a magányosság. Ebben az életszakaszban megy nyugdíjba, ami azzal egyértelmű, hogy ismét csak fogyasztóvá válik.

IV. szakasz, 75 év után az ún. *aggastyán* kor, melyet az *involutio* dominál és ez legtöbbször betegségekkel társul. Ellenállásuk a különböző külső és belső kóros tényezőkkel szemben lényegesen csökken. *Szociálisan* fokozatosan gyengül az önellátás képessége és az idős egyén hozzátartozói vagy a társadalom támogatására szorul. Tehát fizikailag is teljes *függőségre* kényszerül. A társadalmi fejlődés következtében a társadalom szerepe ebben mindinkább nő, ami a *modern családban* lezajló mélyreható *változásokkal* magyarázható. Ha ez a támogatás elégtelen, akkor az idős ember előbb utóbb életveszedelembé kerül.

Az elmondottakból néhány *tanulság* vonható le.

1. *Biológiailag* a *gyermek-* és *aggastyánkor* között sok a hasonlóság, mert mindkettőben az egyén fokozottan sérülékeny.

2. A termeléshez való viszony tekintetében is hasonlóság áll fenn a gyermek és öregember között. Azonban amíg a gyermek csak *még* fogyasztó, addig amíg fel nem nő; az öreg ember *már csak* az, miután kivette részét az élete folyamán a javak közvetett vagy közvetlen termeléséből. Ebből azonban az is következik, hogy a modern világban az idős ember *szociális biztonságának* a garantálása az ember elidegeníthetetlen jogának szerves részét képezi.

3. Az egyén maga és a társadalom *ellentétes magatartást* tanúsít az *evolúcióval* és az *involutióval* szemben. A gyermek fejlődését segíti és sietteti. Ezzel szemben az öregedés, mely az elmúlást jelzi negatív hatást vált ki az öreg emberben, a társadalomban és ezért a magatartás mindig visszafelé tekintő. Arra törekszenek, hogy ezt a folyamatot késleltessék vagy megállítsák.

4. A *fejlődés* egyes szakaszai többé-kevésbé *jól körülhatárolhatók*. Mindegyik korszaknak (csecsemő, kisgyermek, kisiskolás stb.) megvannak a maguk biológiai, pszichológiai tájegységeként érvényes paraméterei. Ezzel szemben ezt nem sikerült kialakítani még az idős korúak számára, ami az *involutio dysharmonikus* és aránytalan folyamatával magyarázható. Ennek oka, hogy az öregedés majdnem mindig betegségekkel társul és ezeket a fennálló testi elváltozásokat az idős ember különböző módon és ideig tudja kompenzálni. Ezért az idős ember biológiai állapotát csak a *chronológiai* évszámmal nem tudjuk

meghatározni. Az ilyenszerű törekvések mindig magukon viselik a szubjektívizmust és az adott kor társadalmi közfelfogásának a jegyeit.

5. Az öregedés dyszharmonikus voltából következik, hogy biológiai-lag psychésen és szociálisan az *idősek heterogén korcsoportot* képeznek. Ez abból ered, hogy az involutio megjelenési formája magán viseli mindazon pozitív és negatív tényezőket, melyek az egyén adott állapotát kialakították. Ide tartoznak az öröklődő, az embrionális életben kapott hatások, a későbbi testi és lelki, valamint szociális pozitív és negatív tényezők, továbbá az életmód is. Mindezek az egyéni változatok végtelen számát alakítják ki. Ha ezekhez hozzáadjuk a *legtöbbször fennálló betegségeket* is, akkor nyilvánvaló, hogy az idősek gondozási és ellátási szükségletei mindig *egyéni elbírálást* igényelnek.

A munka

Az öregedő ember helyzetét a társadalomban és a családban első-sorban a *munkához való viszonya* határozza meg. A primitív társadalmakban ettől függött a pusztá élete is. A nehéz életfeltételek nem engedhették meg azt a „luxust” a közösség számára, hogy munkaképtelen tagjait eltartsa. Ezért kultikus szertartások keretében megölte. A patriarchalis világban és később a magántulajdonban további kifejlődésével a vagyon jelentette számára a hatalmat. Ha ennek nem voltak birtokában, akkor nem élhetett szociális biztonságban. Sorsa környezete affektív magatartásától függött, mely a keresztény „charitas”-ban nyert kifejezést.

A kérdés megértéséhez meg kell említenünk, hogy a „munka” jelentősége soha sem volt olyan nagy, mint korunkban. Vonatkozik ez mind az egyén anyagi, mind emocionális helyzetére is. A Bibliában a Genesis könyvében a munka Ádám számára a büntetést jelentette a Paradicsomból való kiűzés után. „Arcod verejtékével kell megszerzed mindennapi kenyeredet”. — A rabszolgotartó és a hűbéri társadalmakban a munka nem volt dicsőség. A vezető osztályok nem sokra becsülték a munkát. Ott ahol a Reformáció győzedelmeskedett a munka új értelmet és jelentőséget kapott. Napjainkban: „a munka presztízs, a munka siker. A munka méltósága biztosítja az élet méltóságát” (Bortz).

Friedmann és Havighurst a következőképpen foglalják össze a munka szerepét és jelentőségét a modern társadalomban, ami rávilágít arra a negatív hatásra, amelyet a munka abbahagyása az ember számára jelent. Szerintük a munka képezi az alapját annak, hogy meg legyen a hasznosságnak és önmagunk iránti megbecsülésnek az érzése, hogy bennünket mások is elismerjenek és megbecsüljenek, hogy meg legyen a megfelelő társadalmi szerepünk, hogy érezzük az alkotás örömét, hogy másoknak hasznára legyünk, hogy időnket megfelelően és lehetőleg kellemesen töltsük el és ami a legfontosabb, hogy ezzel megélhetésünket biztosítsuk. (Ennek ellenére egyeseknek a munka ma is az élet terhét jelenti és mindig csak kellemetlen feladatnak tűnik.)

A nyugdíjazás rendszere

A modern ipari társadalomban jelenik meg a *nyugdíjazás* intézménye, melynek lényege, hogy az egyének egy jelentős számát a fennálló gazdasági rend nélkülözni tudja és így azok produktív állapotát improduktívvá alakítja át. Ez az egyén számára döntő jelentőségű.

A régebbi társadalmakban nem volt olyan élesen elválasztva egymástól a produktív és improduktív réteg. A parasztok, az iparosok *fokozatosan* és nem egyik napról a másikra hagyták abba a munkát.

A kapitalizmus és az urbanizáció megváltoztatta ezeket a régi hagyományos életformákat és szétválasztotta a munkát végzőket a nyugdíjasoktól. Korunk eszménye a fiatalság, az aktivitás, az anyagi stabilitás; ez biztosíthatja a „jó közérzetet”. A nyugdíj ennek ellentéte; a közfelfogás szerint csak „vegetáció”.

A nyugdíjaztatási rendszernek nem oly régi a történelmi előzménye. Mivel a széles tömegek létét egyedül a bérek, illetve a fizetések képezik, ezért munkaképtelenség esetén a teljes létbizonytalanság kivédésére alakult ki. A nyugdíjakat politikai, gazdasági és szociális tényezők biztosítják, ezek egyrészt függenek minden ország sajátos viszonyaitól és másrészt állandó fejlődésben vannak.

A kérdés közgazdasági, szociológiai vonatkozású részletei meghaladják feladatunkat. Mégis, ha abból indulunk ki, hogy a nyugdíjasok az aktív személyek jövedelméből élnek, akkor logikus, hogy a nyugdíjak összegét az improduktívák (I) és a dolgozók, tehát produktívák aránya határozza meg. Ha ezt képletben fejezzük ki, akkor I:P. Nyilvánvaló, hogy I növekedése, tehát a lakosság előregedése, illetve fordítva, azaz P növekedése ezen arány megváltozását eredményezi. Másszóval nem mindegy, hogy ha a nyugdíjasok a dolgozók $1/10$ -ét vagy $1/3$ -át képezik.

A tudományos technikai forradalom következtében létrejövő fejlődés csak bizonyos határokig kompenzálhatja az I (improduktívák) számának emelkedése következtében kialakuló terheket. Csak P, tehát a produktív lakosság arányos megszorodása hozhatja egyensúlyba az I és P arányát. Ez más szóval azt jelenti, hogy a nyugdíjasok helyzete szorosan összefügg a születések számával, tehát az egészséges természetes szaporodással és az egy főre eső termelékenység növekedésével.

A valóságban a nyugdíjaknak emelkedniük kellene a korral. Mégis minél idősebb a nyugdíjas, annál kisebb a nyugdíja. Ennek az az oka, hogy a nyugdíjak nincsenek szoros kapcsolatban a pillanatnyi bérekkel, hanem azzal a jövedelemmel, mellyel a nyugdíjas nyugállományba vonulása előtt rendelkezett. — Kimutatták (*Bogárdy*), hogy Nyugaton az infláció következtében 12—15 év alatt az életfontos költségek megkétszereződnek. Ezért a 20 éves ember, aki 2015-ben kerül nyugállományba, már 8—10-szer nagyobb bérállappal fog rendelkezni a nyugdíja megállapításakor, mint ugyanazon munkafeltételeket betöltő nyugdíj előtt álló dolgozó napjainkban. Így válnak gazdaságilag mind gyengébbekké a nyugdíjasok.

A nyugdíjaztatás hatása az egyénre

A nyugdíjaztatással szembeni magatartás általában 3 féle lehet.

1. Az *egyén elfogadja*, hogy elérkezett az idő, hogy nyugdíjba menjen. A fizikai dolgozók és a családos vagy gyermekeivel együtt élő nők eseteiben fordul ez a legtöbbször elő. Az előbbieket a csökkent testi alkalmazkodó képesség, a nagy erőkifejtést igénylő munkafolyamatok, míg a nőket a második „műszak”, a háztartás ellátása, az unokák nevelése vezeti erre az elhatározásra.

2. Az *egyén már alig várja*, hogy nyugdíjas legyen. Elsősorban a fennálló betegségek, másrészt a psychés alkalmazkodási képesség csökkentése váltják ki ezt az érzést. Megnehezül a friss ismeretek elsajátítása, a perceptiós és a manualis készség csökken. Alacsonyabb rendűségi érzés alakul ki, amit tetézhetnek a nagyothallás, rossz látás, a munkahelyi nemzedéki konfliktusok. *Simkó A.* helyesen „teljesítmény” és „kommunikációs” konfliktusokról beszél. Ilyenkor az idős ember alig várja, hogy nyugdíjba meneküljön. Ebben a csoportban is nagy többségben a fizikai dolgozók vannak.

3. A legsúlyosabb azonban azok helyzete, akiket *nyugdíjba kényszerítettek*. Ismerünk olyan embereket, akik produktívak voltak, megszokták évtizedeken át munkahelyüket, munkatársaikat, a lakásuktól a munkahelyükre vezető utat, kiknek kialakult életrendjük volt és akik egyik napról a másikra, elérve a korhatárt, „nyugdíjra lettek ítélve” és ekkor öszeroppantak. Ismert mondás: „Ha az ember visszavonul az élettől, akkor az élet is visszavonul tőle”. Találón beszélnek ilyenkor „Pensionierungskrankheit”-ről, sőt „Pensionierungstod”-ról, vagy az angolszász irodalomban a „retirement shock”-ról.

Az öregező ember minél jobb állapotban van és számára minél megfelelőbb munkát végez, annál nagyobb és súlyosabb hatást vált ki a kényszernyugdíjazás. Ennek a csoportnak legnagyobb részét a szellemi dolgozók képezik. A budapesti reprezentatív felmérések szerint a szellemi dolgozóknak több mint $\frac{1}{2}$ -e (52,5%), míg a fizikaiaknak csak 14%-a állította, hogy még szívesen dolgozott volna. Ezek az adatok megegyeznek más országokban (Finnország, Olaszország, Anglia stb.) történt hasonló felmérésekkel.

A nyugdíjazással szembeni különböző magatartást *Susanne Reichardt* és *mtsai* igen részletes pszichológiai elemzéssel igyekeztek tisztázni. Szerintük ezt számos tényező befolyásolja éspedig az alapszemélyiség, a szociális és családi helyzet, az élet folyamán elért sikerek vagy elszenvedett kudarok, a jó vagy rossz interpersonális kapcsolatok és az alkalmazkodási képesség.

Kétségkívül a „merev chronológiai” nyugdíjkorhatár helyett a biológiai és psychés *teljesítőképesség*, illetve a *foglalkozás* típusa reálisabb alapok a munka abbahagyásának meghatározásakor. A *Szovjetunióban* és a többi *socialista országban* a nyugdíjkorhatárt betöltők egy része és aki erre még alkalmas, dolgozik. Tulajdonképpen zömmel 61—65 év körüli férfiakról és 56—60 év körüli nőkről van szó. Tehát olyan korcsoport jó biológiai és psychés egyéneit érinti, amelyeknek Nyugaton a magasabb nyugdíjkorhatár miatt nincs meg az öregségi nyugdíjhoz a joga.

A nyugdíjba vonulás következményei

Visszavonhatatlanul tudatosul az egyénben, hogy a társadalom öregnek és ezért improduktívna nyilvánítja. Ez több szempontból hátrányos helyzetet jelent a számára. *Tibbits C.* hangsúlyozza, hogy a nyugdíjasok legfőbb problémája, hogy *nincs meghatározott társadalmi szerepük*. A társadalom nem állított fel velük szemben megfelelő követelményeket. Ugyanakkor az addigi életük beszűkítésére kényszerülnek.

1. A nyugdíjaztatás egyúttal azt is jelenti, hogy az *életszínvonalat csökkenteni kell*, mivel a jövedelem mindenképpen kisebb lesz. Ez világhjelenség. A fizetés és a nyugdíj közötti különbség függ az egyes

országok gazdasági, ipari helyzetétől, társadalmi rendszerétől, de mégis mindenütt a nyugdíjas „under consumer” (*Chevy*). A rá jellemző szenvedéllyel *Simone de Beauvoir* legutóbbi könyvében meg is jegyzi, hogy 1 millió francia nyugdíjasnak naponta csak 7,30 frank jut az élete fenntartásához, ami két- és félszer kevesebb, mint amennyit egy elzárt bűnözőre fordít az állam. — Hazai számítások is kimutatták, hogy a nyugdíjasok családjainak 50%-ában az 1 főre eső havi jövedelem 1000 Ft alatt van. Ez az összeg kétszer olyan gyakori náluk, mint a szakképzett fizikai dolgozók családjában. — Mindebből következik, hogy a nyugdíjas szociális biztonsága mindig kisebb, mint a produktív lakosságé és ezért a „*gazdaságilag gyengék*” csoportjába tartozik.

2. A társadalmi funkció elvesztése mindig *presztízvesztéssel* jár; a társadalmi életben való részvétel (soziale Teilhab) mind csökken. Elszakad nemcsak a munkahelyétől, hanem munkatársaitól, az üzemek, intézetek társadalmi szervezeteitől. Ez a szociál-pszichológiai átrétegződés természetesen rendkívül változatos és ez is függ az alapszemélyiségtől, egészségi állapottól, a család, a szomszédság, a régi munkatársak magatartásától.

3. Az *inaktivitás* nagy veszélye az *öregedés* folyamatának *előrehaladása*. Sajnos eddig az egyéneket elsősorban gazdasági szempontból osztályozták produktívakra és improduktívakra, ami a termeléshez való viszonyt fejezi ki. A szociális gerontológia a testi és pszichés szempontokat, tehát azt egyént helyezi előtérbe, amikor *aktív* és *inaktív* kategóriákat használ. Igaz, hogy a „produktivitás” és az „aktivitás” sokszor fedik egymást. A nyugdíjazás „teljes szabadságot” jelent. „Hiányzik a *terv*, minden az öreg ember *mögött* helyezkedik el” — írja *Simone de Beauvoir*. A beosztott és stereotípiákkal kialakított, szakaszokra bontott napi életritmus gyökeresen megváltozik (*Schindler*). Az önmagával való foglalkozás fokozódik, amit kortársai, rokonai betegsége ill. elhalálása még csak növel. Új alkalmazkodási feladatok elé kerül egy olyan életszakaszban, amikor éppen az adaptabilitása beszűkül.

Sorsa ezért elsősorban attól függ, hogy mennyire tudja magát elfogalni és hogy ebben az aktivitásban mennyire talál értelmet, célt vagy örömet. Különösen nehéz a *férfiak* helyzete, mert teljesen új helyzet elé kerülnek. Ezért fontos az érdekelt egyének *előkészítése* még nyugdíjállományba vonulásuk előtt. A különböző felmérések különböző országokban azt mutatták, hogy a nyugállomány előtt állók nagy részének nincs semmilyen terve arra vonatkozólag, hogy mit fog csinálni a munka abbahagyása után. A társadalom évezredek óta foglalkozik azzal, hogy a fiatalokat felkészítse az életre. Korunk új feladata, hogy az időseket felkészítse a nyugállományra. Abból kell kiindulnunk, hogy helytelen az az álláspont, mely a kisgyermek számára kizárólag a játékot, a serdülő korban a tanulást, a felnőtt számára a munkát és öregkorban a nyugalmat tekintti kizárólagos célkitűzésnek. Minden korban mindegyiknek van szerepe, csak nem ugyanolyan arányban.

Az isolatio

A legsúlyosabb probléma azonban a magányosság, melyet *Nyíró* „szociális desarticulatio”-nak nevezett. *Benneth* megkülönböztet: 1. *akarattalagos* isolatiót, amikor az idős ember szándékosan szigetelődik el az élettől, melyet az angolszász irodalomban „disengagement”-nek is hívnak és 2. *involuntaris*, másszóval önhibáján kívüli elidegenedést, ami a külön-

bőző idült betegségek, a házastárs elvesztése, kényszernyugdíjazás stb. révén alakul ki.

A modern életben az idős embert nem a nincstelenségből származó éhenhalás, hanem az elszigetelődésből fakadó fokozott testi és lelki veszélyek fenyegetik. Az emberiség képzeletében a „magányosság” az egyik legfélelmetesebb helyzet, mely mindig fokozott veszélyzetettséget jelent. Gondoljunk csak Krisztus visszavonulására a pusztába. Az izolatio akár teljes, vagy részleges, a lényeg az, hogy az idős ember ki tud-e alakítani vagy fenn tud-e tartani olyan interpersonális kapcsolatokat, amelyekre testi vagy lelki problémáinak megoldásában, amikor ezekre szüksége van, számíthat.

A kérdés hazai jelentőségére és méreteire számos adat utal. *Tamásy* adatai szerint 1960-ban már az összes magyar családok 41⁰/₀-a, azaz 1,1 millió az öregedő vagy öregek csoportjába tartozott és ezeknek közel 1/2-e rokonok nélkül élt. Az izolatio végső fokon segregatiót jelent és emlékeztet a középkori leprások elkülönítésére. A budapesti nyugdíjasok reprezentatív felmérésekor a nők 46⁰/₀-a élt egyedül. Arra a kérdésre, hogy ki ápolja őket otthon, ha betegek, a válaszok 5⁰/₀-ában senki, kb. 20⁰/₀-ban a lakótársak, a szomszédok. A nagy lakótelepeken a szomszédok közötti szolidaritás is sokkal kisebb, mint kisvárosban vagy falun. Ez arra utal, hogy a jövőben az öregek magányossága még a mostanitól is súlyosabb kérdés lesz.

A lakás

A magányosság következményei az öregedéssel mind súlyosabbá válnak. A lakás, amelyben az idős ember él, legtöbbször vele öregedett meg. Világjelenség az is, hogy a nagyvárosokban a legrégebben épített, és így komfort nélküli vagy félkomfortos lakásokban zömmel az idősek laknak. (Milano, Bécs stb.) Nálunk, Budapesten a legtöbb idős ember az V., VI., VII. és VIII. kerületekben él, ott, ahol a világvárosokhoz hasonlóan a legrégebbek a lakások.

Az elavult lakások fenntartása sokkal nehezebb, mert hiányzik a komfort. A tüzelés, az étkezés, a mosás, tehát az önálló élet vitális feltételeinek a biztosítása mind bizonytalanabbá válik. Circulus vitiosus-szerűen hat egymásra a hátrányos testi, pszichés és szociális állapot. Az agyi érlelmeszesedés, a nagyot-hallás, a látás romlása megnehezítik az idős emberek tekintélyes részének a *közlekedését, mozgását*.

A napi életrythmus

Az interpersonális magatartás romlik. Maga az egyén céltalannak és terhesnek találja az életet. A szétesett életrythmusban igen gyakori az *alvás zavara*, melyben szerepet játszik a rossz agyi keringés, a szívelégtelenségtől való félelem; de amint *Miskolczy* is hangsúlyozza a szorongás, melyet magáramaradottság vált ki, szintén álmatlansághoz vezethet. Máskor meg az alvászavar. Ilyenkor annak ellenére, hogy éjszaka aludt, arról panaszkodik, hogy „egy pillanatra sem hunyta le a szemét”. Akárhogy is alakul ki alvászavar, eredménye, hogy ezért nappal fáradt, depressziós, szorong, hogy nem alszik és ez egymásra károsan hat.

Katasztrófa-reakciók

Az idős ember rossz alkalmazkodási képessége érvényesül az agyi keringésben is. Így a teherbíró képességét meghaladó különböző testi és

lelki traumák (tüdőgyulladás, combnyaktörés, házastárs elvesztése, magányosság) súlyos és végzetes állapotba sodorhatják, mely legtöbbször vérnyomásingadozással, tudatzavarral, aluszékonysággal vagy nyugtalan-sággal jár. Ennek következtében elfelejt enni és inni, sőt később, ha nem lépünk fel kellő időben, már nem is itatható. Az események ezután a „láncreakciónak” megfelelően drámai gyorsasággal következnek be. A keringés további romlása, a folyadék- és sóháztartás felborulása, a vese elégtelenség végső soron a beteg halálát okozhatja. Ezért fontos ezen kór-állapotok megelőzése, amelyben a megfelelő folyadékpótlásnak óriási szerepe van.

Itt kell megemlékeznünk az idős korban oly gyakori *öngyilkosságok-ról*. Amíg a fiataloknál az öngyilkossági kísérletek a gyakoribbak, addig idős korban jelentős számban észlelhetők az eredményes öngyilkosságok. Az időseknél ennek létrejöttében kétségkívül nagy szerepe van a depressziónak, de mindenképpen az egyedül élőknel ez a gyakoribb jelen-ség (*Murphy*). A kérdés irodalma napról napra nő. Az eddigi megállapí-tások hangsúlyozzák a súlyos testi betegségek (daganatok), az alapszemé-lylenség, a hátrányos szociális helyzet, sokszor ennek túlértékelt szerepét a suicidiumok létrejöttében. Szerintünk a mai világban az öregek ön-gyilkosságát az egymásután következő és egymást kiváltó tényezők ma-gyarazzák meg: magányosság — betegség — ínség — depressió.

Mindebből is látható, hogy az idős ember szociális helyzete a mai vi-lágban számos újszerű és komplex kérdést vet fel mindannyiunk számára, melynek megoldása emberi és erkölcsi kötelességünk.

Összefoglalás

Ha megkíséreljük az idős ember szociális helyzetének bonyolult kér-dését *összefoglalni*, megállapíthatjuk, hogy *általában* az öreg ember testi-leg és psychésen sérülékeny, aminek következtében „polymorbiditás” jellemzi, tehát az egyedőben előforduló több betegség ill. kóros folyamat. *Alkalmazkodási képessége* csökkent, ezért gyakran borul fel a napi élet-rythmusa, könnyen alakulnak ki az agyi keringés zavarai. — mint *nyug-díjas*, a gazdaságilag „gyengék” csoportjába tartozik. A hátrányos testi, psychés és gazdasági helyzetéből eredően az *önellátása* mind nehezebbé válik. — Mivel nincs kialakult társadalmi funkciója és helyzete a modern családban számára hátrányosan változott meg, ezért a *magányosság* ve-szélyezteteti ennek minden következményeivel. — Mindezt még nehezebbé teszik a fiatalokénál rosszabb és elavultabb életkörülményeik, mind pél-dául a régi lakások, melyekben élnek.

A polymorbiditás, a mindennapi életrythmus ill. az agyi keringés egyensúlyának megbomlása, a magányosság, az önellátásra való képtelen-ség, véagsó soron „*láncszerűen*” megjelenő *katasztrófareakciókat* ered-ményezhet (öngyilkosság, a psyché teljes felbomlása vagy heveny életve-szélyes testi betegségek).

IRODALOM

1. *Korányi S.*: Orvosképzés. (1937) 27. 356.
2. *Verzár F.*: Orvosképzés. (1963) 2. 81.
3. *Tibbts C.*: Handbook of social-gerontology. Univ. Press. (1960) Chicago.
4. *Központi Statiszt. Hivatal*: 1970. évi Népszámlálás. 2. részl. adatok 1%_o-os kép-veletli minta alapján. 1971. III. 30.
5. *Hun N.*: A szociális gondozás gerontológiai jelentősége. Szerk. Tariska I.: Öreg-kori ideg- és elmegógyászati körképek. Medicina. (1967). Budapest.
6. *Hun N.*: Szociális gerontológiai vizsgálatok. Kandidátusi értekezés. (1969) Bu-dapest.

7. *Bortz E.*: J. amer. Geriatrics. Soc. (1968) 1. 1.
8. *Friedmann I., Havighurst C.*: Meaning of Work and Retirement. Univ. Chicago Press. (1954).
9. *Sauvy A.*: Les aspects démographiques et économiques de la question des retraites. — 1-er Cours Intern. C.I.G.S. Lisbonne 1970. III. 16.
10. *Bogárdy Al.*: Bull. d'Inform. Eurag. (1971) 1. 3.
11. *Simkó A.*: A geronto-pszichiatriai idegrendszerek. (L. 5. sz.)
12. *Közp. Statiszt. Hivatal*: A budapesti nyugdíjasok helyzete. (1963) Budapest.
13. *Reichardt Susanne és mtsai*: Ageing and Personality. (Y Wiley) — London (1962).
14. *de Beauvoir Simone*: La vieillesse. (1970) Galmard. Paris.
15. *Lehr N.*: Vita humana. (1964) 7. 201.
16. *Schindler R.*: Schweizerische med. Wschr. (1065) 30. 955.
17. *Nytró Gy.*: Az öregedés pszichológiája és psychopathológiája. (L. 5. sz.)
18. *Benneth R.*: J. amer. Geriatric Soc. (1968) 2. 127.
19. *Tamáry J.*: Demográfia (1968) 1. 131.
20. *Miskolczy D.*: Orvosképzés. (1967) 41. 401.
21. *Murphy G.*: J. amer. med. Ass. (1967) 199. 303.
22. *Hoff H., Ringel I.*: Psychiatrischen Alterskrankheiten. Szerk. Doberauer W.: Handbuch der Praktischen Geriatrie. Verlag Enke (1965) Stuttgart.

Dr. Hun László

FABINY TIBOR — TEOLÓGIAI DOKTOR

Dr. Fabiny Tibor Budapesten, 1924. szeptember 22-én született. Középiskolai tanulmányait a Budapesti Kegyeistanítói (Piarista) Gimnáziumban végezte, ahol 1942-ben tett érettségét jeles eredménnyel. Az egykori Pázmány Péter Tudományegyetem Jog- és államtudományi karán 1946-ban doktorált nemzetközi jogból. Egyetemi tanulmányainak végzetével banktisztviselő volt, majd 1949 őszén a Pécsi Erzsébet Tudományegyetem Evangélikus Hittudományi Karára nyert felvételt Sopronban. Teológiai tanulmányait Budapesten, az Evangélikus Teológiai Akadémián fejezte be, itt avatta lelkésszé 1953. július 6-án D. Dr. Vető Lajos püspök. Egy évig Pápán végzett segédlelkései szolgálatot.

1954—1964 között tíz éven át a Veszprém megyei Csögle községben végzett lelkései szolgálatot. Eközben kezdte el egyháztörténeti kutatómunkáját a Dunántúli Református Egyházkerület pápai Könyvtárában és Levéltárában, időközönként pedig a budapesti Evangélikus Országos Levéltárban.

1964 nyarán a Miskolci Egyházközség lelkésze lett; folytatta tudományos munkásságát is; ehhez több szlovákiai és keletnémet levéltárban és könyvtárban folytatott kutatás révén kapott segítséget. 1967 őszétől tanszékhelyettes a Teológiai Akadémián, majd 1968. szeptemberétől tanszékvezető professzor az egyháztörténeti tanszéken.

1971. január 3-án teológiai doktori értekezést nyújtott be a Magyarországi Református Egyház Budapesti Teológiai Akadémiájánál a magyar egyháztörténet tárgyköréből: „*II. Rákóczi Ferenc valláspolitikája*” címen. A református teológiai akadémia tanári kara a D. dr. *Bucsay Mihály* dékán, dr. *Bajusz Ferenc* prodékán és dr. *Szabó Géza* professzorok szakbírálatai alapján az értekezést „*summa cum laude*” minősítette.

A teológiai doktori fokozat adására jogosított református zsinati bizottság elnöke, dr. *Bartha Tibor* püspök a zsinati bizottság tagjainak véleménye alapján engedélyezte a doktorrá avatást, amelyre 1972. június 15-én a Budapesti Református Teológiai Akadémia tanévzáró ünnepi ülése keretében került sor.

TEOLÓGIAI, TÁRSADALMI ÉS EGYHÁZPOLITIKAI TÉNYEZŐK SZEREPE A RÁKÓCZI-KORBAN

Bevezetés címen közöljük Dr. Fabiny Tibor beszédét, amelyben beszámolt doktorrá avatása alkalmából doktori disszertációjának fő szempontjairól. Ezután következik disszertációjának egy részlete. „Az uniós törekvések” címen, később még egy részletet közlünk „A magyar protestantizmus és a Rákóczi-szabadságharc”, ill. „Rákóczi mint egyházpolitikus” címen.

Bevezetés

DISSZERTÁCIÓM TÉMÁJÁT három okból választottam a magyar függetlenségi mozgalmak és szabadságharcok nagy egyénisége, Rákóczi Ferenc fejedelem valláspolitikájának tárgyköréből. Egyfelől azért, mert néhány részlettanulmánytól eltekintve *történettudományunk* eddig még nem fordított figyelmet e jórészt még lappangó bel- és külföldi levéltári anyag felkutatására, összefoglaló feldolgozására és értékelésére. A Rákóczi-kor eddigi irodalmának áttanulmányozása mellett önmagának is izgalmas élményt jelentett az egykorú naplók, jelentések és levelek alapján megismerni Rákóczi páratlan erőfeszítéseit és buzgó igyekezetét arra, hogy az egyes felekezetek széthúzó erőit integrálja, az ősi ellenfeleket kibékítse és a szabadságáért küzdő nemzet szolgálatába állítsa. Örülök, ha eddigi ismereteinket tanulmányommal — ahogyan az értékelés során most elhangzott — új eredményekkel is gazdagíthattam.

A tudományos érdekek szem előtt tartása mellett választásom másik rugója az *ökumenikus érdek* volt. A 17. század felekezetieskedő korszelleme és véres ellenreformációja után Európa-szerte uniós mozgalmak kezdték éreztetni hatásukat az egyházak életében. A felekezeti békkesség és a vallási türelem haladó eszméi, különösen egyes humanista és irénikus irányzatok, már a korai felvilágosodás irányába mutattak.

Ekkor, a 17—18. század fordulóján indul meg egy magas szintű közép-európai protestáns—katolikus párbeszéd, amely a mai dialógusok bölcsőjének is tekinthető. Katolikus részről kezdeményezője a ferences SPINOLA és a francia BOSSUET püspökök voltak, anglikán résztvevői a yorki és canterbury érsekek. Református részről Comenius unokája, JABLONSKI Dániel berlini udvari prédikátor állt a levelezések és tárgyalások középpontjában. A mozgalom evangélikus előfutárai, — egy Calixtus György vagy egy Arnold Gottfried — után SPENER és FRANCKE felekezeti válaszfalakat döngető, ökumenikus távlatú pietizmus és a nagy LEIBNIZ polihisztori tevékenysége mutatták az irányt a jövő felé. Ez a szellem érezte hatását a Rákóczi-korban hazánkban is — főként a Felvidéken — bár ugyanakkor szenvedélyes ellenzői is akadtak az uniós mozgalomnak. Néhány eddig ismeretlen kéziratra, vagy méltatlanul elfeledett latinnyelvű uniós szellemű munkára igyekeztem

ezért az egyház- és irodalomtörténészek figyelmét felhívni s egyben az utánunk jövő teológusnemzedéket további tudományos kutatásra serkenteni.

Ezzel együttal elérkeztem témaválasztásom harmadik indítékához is. Tudományos és ökumenikus érdekek mellett egy jelentős *társadalmi, politikai és egyházpolitikai szempont* is hozzájárult munkám megírásához. A vezérlő fejedelem valláspolitikai koncepciója egyedülálló jelenség hazánk történetében. Azt a céltudatos, következetes álláspontot képviselte ugyanis, hogy a PATRIA gondolata meg kell hogy előzze a RELIGIO önző felekezeti érdekeit. Ez pedig csakis a nemzeti összefogás szellemében volt — illetve lett volna! — keresztülvihető. Önmagától kínálkozott tehát számomra a történeti párhuzam, amelyre mint egyháztörténész kötelességemnek véltem felhívni kortársaim figyelmét. Szocializmust építő népünk és egyházunk örömmel és büszkén vallja magát a szabadságharcok és forradalmak örökösének, és pedig népünk fel-emelkedésének abban a szakaszában, amelyet a nemzeti összefogás, a szövetségi politika jellemez. Tanulmányommal tehát nemcsak a Rákóczi-szabadságharc dicső korszakának és a fejedelem egyházpolitikai bölcsességének kívántam szerény emléket állítani, hanem együttal a nemzeti egység megteremtésén fáradozó *Hazánk* és a vele kötött Egyezmény szellemében együttmunkálkodó *Egyházaink* további jó viszonyát is igyekeztem munkálni. Ezért választottam doktori értekezésem alap gondolatául a nemzeti összefogást és testvéri békeséget előmozdító egyházpolitika művelésének és követésének szükségességét.

ÁLLAMI TÉNYEZŐINKNEK — akiknek ezúton is köszönetet mondok teológiai doktorátusom jóváhagyásáért — és társadalmi életünk ponderáns képviselőinek egybehangzó véleménye szerint a magyarországi protestáns egyházak élen járnak a nemzeti egység, valamint a népünk és egyházaink közötti jó viszony őszinte munkálásában. Mint aki vallom, hogy a történelem az élet tanítómestere, doktori értekezésemmel éppúgy, mint jövőendő munkásságommal HAZÁNK ÉS EGYHÁZAINK KÉZFOGÁSÁT akartam és akarom munkálni.

Krisztus Urunktól kapott küldetésünk alapján vallom, hogy EGYHÁZAINKNAK A HIT ERŐIVEL NEM EGYMÁS ELLEN, HANEM EGYMÁSÉRT KELL ÉLNIÖK ÉS SZOLGÁLNIÖK társadalmunkban. Csak így lesz hivatásunknak hitele és csak így lesz munkánk időtálló.

KÖSZÖNÖM a Magyarországi Református Egyház Zsinati Bizottságának és a Budapesti Református Teológiai Akadémiának kitüntető elismerését és testvéri kéznyújtását. Legyen áldás vezetőin, professzorain, teológiai hallgatóin, lelkipásztorain és gyülekezetein. Ígérem, hogy tudományos és egyházi munkásságomat a továbbiakban is a 450 éves magyar protestantizmus egységének és előrehaladásának a szolgálatába fogom állítani.

„Annak pedig aki véghetetlen bőséggel mindent megcselekedhetik, feljebb hogynem mint kérjük vagy elgondoljuk a mibennünk munkálkodó erő szerint, Annak legyen dicsőség az egyházban, a KRISZTUS JÉZUSBAN nemzedékről nemzedékre, örökkön örökké!” Ámen.

Első rész

Az uniós törekvések

Tudvalevő, hogy a 17. századi Európa szellemi és vallási életét rendkívül éles felekezeti ellentétek, sőt vallásháborúk jellemezték. A felszín

alatt azonban a reformációtól kezdve nyomon követhetjük azokat az irányzatokat és törekvéseket is, amelyek a *felekezeti békesség és vallási türelem* haladó — a korai felvilágosodás irányába mutató — eszméit képviselték.

Ezek csíráit már a nagy humanista *Rotterdami Erasmus* tevékenységében is megtalálhatjuk, majd ugyancsak széles körökben gyűrűzött tovább a gondolat a 17. század közepén *Callixtus* (Kallisen) György helmstedti professzor ironikus eszméiben és szinkretizikus vitáiban. Ha történetietlen elméletnek ítélnetjük is a „consensus quinquesaecularis” gondolatát — hiszen soha nem létezett a keresztyén egység aranykora — magát a mozgalmat jelentősnek tekinthetjük, mert követői napirenden tartották a keresztyén egység gondolatát.

A merev luheri orthodoxia nem kedvezett az egységtörekvéseknek, sőt egyre nagyobb válaszfalat emelt a felekezetek közé. A széles körökben népszerű misztikus-spiritualista irányzatok azonban — főleg Johann Arndt (†1621) és Jacob Boehme (1624) gondolatai — tovább lazították a merev felekezeti hadállásokat. A „köegyház” feletti lelki egyház eszméje és az igazán hívők együvé tartozásának tudata Gottfried Arnold híres felekezetközi egyháztörténeti művén keresztül erősen hatott az európai pietizmusra, különösen amióta Ph. J. Spener megfújta a „Pia desideria” című határkövet jelentő írásával annak harci riadóját (1675), majd amióta A. H. Francke a hallei egyetem alapítása (1694) után modern eszközökkel kiépített a haladás irányába mutató, hatalmas méretű mozgalommá tette azt.

Az európai protestantizmusban tehát a humanista-ironikus-szinkretista-spiritualista-pietista irányzatok a reformáció hajnalától kezdve felszínen tartották a felekezetek közeledésének és az egyház egységének az eszméjét. Új fejezetet nyitott azonban a 17. század utolsó negyedében *egy magas szintű közép-európai katolikus—protestáns párbeszéd* megindulása. Katolikus kezdeményezőjéét, Christoph Rojas de Spinola spanyol származású ferences rendfőnököt, utóbbi bécsújhelyi püspököt (1626—1695) nem fűzték lelki kapcsolatok a fentebb említett irányzatokhoz. Mint az osztrák császárné gyóntatója, inkább politikai megfontolásokból kezdett komolyan érdeklődni az *unió ügye* iránt. Elsősorban a német protestáns fejedelemségek, főként Braunschweig és Brandenburg politikai és egyházi vezetőivel vette fel a kapcsolatot, de gyakori levélváltást, sőt személyes tárgyalásokat folytatott a nyugat-magyarországi protestánsok több vezetőjével is. Részt vett az 1681-es soproni országgyűlésen, majd többször tárgyalt Barth Konrád soproni és Weiszbeck János pozsonyi evangélikus lelkészekkel. A Carolina Resolutio sérelmes intézkedései azonban újtát állták a közeledésnek.

Még Spinola életében bekapcsolódott az uniós tárgyalásokba Jacques Bénigne Bossuet meaux-i katolikus püspök (1627—1704), aki nemcsak kiváló teológus, történész és szónok, hanem a francia trónörökös nevelője is volt. Nagy ellenfele volt ugyan a protestantizmusnak éppúgy, mint a quietista-jansenista színezetű katolikus kegyességnek, elméleti és gyakorlati munkásságával mégis jelentős tényezője lett a századforduló egységmozgalmának.

A német protestáns teológusokkal mindkét katolikus teológus élénk kapcsolatban volt. Különösen vonzották őket olyan kiváló partnerek, mint Gottfried Wilhelm von Leibniz (1646—1716), a nagy polihisztor, vagy Gerard Wolter Molanus (1633—1722) professzor, Loccum evangélikus apátja, Callixtus tanítványa. Ily módon érdekes teológiai kapcsolat jött létre Bécs és Párizs, illetve Berlin, Hannover és Helmstädt között.

I. Lipót és XIV. Lajos birodalma az uralkodóházakhoz legközelebb álló egyházi vezetők személyében kezdett — mintegy korukat megelőzve — többoldali dialógust a vezető német protestánsokkal. Ennek jelentőségét az sem csökkenti, hogy Bossuet püspök az abszolút monarchia fő ideológiája volt és keményen üldözte a protestánsokat, azt állítván, hogy „a fejedelmeknek minden hatalmat fel kell használnia a hamis vallomások szétzúzására”.

Az uniós tárgyalások és levelezések során a protestáns tárgyalófelek a reformatori megigazulástan elfogadását, a papok házasságának és a kehelyhasználatnak a bevezetését, valamint a protestáns lelkeszek elismerését kívánták; hajlandók lettek volna viszont elismerni a pápa főségét emberi joron, a katolikus híveknek az egy szín alatti úrvacsorát, a protestáns papok felvételét a papi rendbe s. i. t. A legnagyobb nehézséget a pápa főségének és hatalma isteni eredetének a kérdése okozta, valamint a Tridentinum határozatainak az elismerése, hiszen éppen ez ítélte el a reformáció teológiáját.

Még érdekesebben színezte ennek az első európai jelentőségű öku-
menikus megmozdulásnak az összképét az a tény, hogy Berlinben — ahová a szálak éppen I. Frigyes porosz király révén futottak össze — az udvari prédikátor *Jablonski*, Angliában pedig az ő közvetítésével John Sharp yorki, és William Wake, a későbbi canterbury érsek kapcsolódott be az uniós tárgyalásokba. Annak ellenére, hogy Berlinben Jablonski és Leibniz kezdeményezésére 1703-ban egy *Collegium Caritativum* is létesült, az uniós törekvések zátonyra futottak és sorra meg-
hiúsultak.

Vizsgáljuk meg most közelebbről, hogy *hazánk területén* milyen mértékben hódított a felekezetek közötti békesség eszméje ebben a korban.

Ha irodalomtörténetünk idevágó emlékeit lapozzuk fel, mindjárt szembeötlik, hogy a *kegyességi irodalomban elmosódnak a felekezeti határok*. A puritánus szellemben nevelkedett híres református orvos és filozófus, *Husztai István* (1671—1710 k.) előbb az evangélikus *Arndt*nak az Igaz Keresztyénségről szóló híres német könyvéből az imádságos-részt (Keresztyéni jóságos cselekedetekkel teljes paradicsomkertecske, Kolozsvár, 1698), majd „a nagy tudós ember”, a katolikus Giovanni *Bona* kardinális aszketikus írását (Manuductio ad coelum) fordítja le és adja ki magyar nyelven (Az égre kézenfogva vezető kalauz, Debrecen, 1705). Az is sajátos és szimbolikus jelentőségű, hogy a legelső könyv, amelyet a felekezetek közötti békesség jelszavával induló szabadságharc vezérének ajánlottak, a református kegyességnek egy katolikus forrásból származó terméke volt: *Újhelyi István* ugcsoai jegyző 1703-ban Rákóczinak ajánlotta Hieronymus *Drexel* 17. századi bajor jezsuita Heliotopium-ának magyar fordítását „Magyar napraforgóvirág” címen, tőle kérve annak kinyomtatását. Kár, hogy ez a munka elveszett.

Rákóczi fejedelmeknek a felekezetközi kérdésben elfoglalt álláspontját rendkívül érdekesen tükrözik és közléről világítják meg *Jablonski* Dánielhez írt egyik levelének a következő részletei:

„Engem, noha kisdéd koromtól fogva a római katolikus vallás hit-
ágzataiba avattattam, *semmi sem aggasztott annyira, majdnem mióta eszemet tudom, mint a keresztyénségben támadt annyi szakadást szemlélnem, a névre, nem lényegre nézve egymástól eltérő vallások oká-*
ból. Látván a római széknek ez alapon a tekintély főpontjára jutását, és majdem könnybelábadtan szemlélvén klérusának zsarnok uralkodását

egynél több országban: gyakran meggondoltam, hogy hazámnak a romlása is nem kevésbé származik-e mondottaknak az országban szerfölötti hatalmától, mint azoknak, akik ellen hadat viselnek, uralkodási kényétől, szolgáltatván a zsarnokságnak igen jó alkalmakat, amiknél fogva a főbbek vakított szemekkel vezettetek az árokhoz, ahol lehanyaglott szabadságunkat keressük jelenleg.

Igaz, nem hiányoztak számos erdélyi fejedelmek — mi elődeink — akik időről időre megragadván az alkalmat, a népet fegyverrel is oltalmazták az enyészet elől, de végre önkényesen elfoglaltatván Erdély, csodálatos és jezsuita fogások által elnyomatván bennem és atyámban házamnak hatalma: a jezsuita maximák és elvek korlátlanul garázdálkodtak Magyarországon, amiből a jelen háború is származott — jó vagy rossz időben-e? —, bizony nem tudom...

Magát a valóságot csak az tudja, aki a vesék vizsgálója és a fejedelmek legfőbb bírója. Annyit azonban mindenki láthat, hogy mióta ezen, merem mondani, csodálatos módokkal és fáradozásokkal eddig Isten kegyelméből eddig a legnagyobb egyetértésben megtartott szabad nép ügyét felkaroltam, *szívémen semmi sem feküdt inkább, mint a valóságok viszályát, amelynek magvát a gonosz vetette, kiegyenlíteni és azokat viszont kölcsönös szeretetre bírni, aki a keresztyénségről megfeledkezve, egymást iránt határtalan gyűlölettel viseltetek...*"

Ha most végül magának az *uniós tervnek* magyar vonatkozásait akarjuk megvizsgálni, két rendkívül érdekes fókuszra kell felfigyelnünk. Evangélikus Országos Levéltárunk őrzi azt a kéziratot, amely 1691-ben nyomtatásban is megjelent: „*Politische Vorschläge, wie die Evangelische und Katholische Kirche möchte und könnte verglichen werden.*” — Ha ezt az iratot közelebbről megvizsgáljuk, kétségtelen, hogy egy latinul írt munka német fordításával van dolgunk, ám az újabb kutatás még ennél is többre hívta fel a figyelmet. Arra ugyanis, hogy az e munkában lefektetett 16 uniós pont magyar fordítása is megtalálható az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárban — azzal a feltűnő változtatással, mintha az egész akció II. Józseftől származott volna és a Türelmi Rendelettel lenne összefüggésben.

A kézirat „a keresztyénségnek köz javára” azt javasolja, hogy mindkét vallás alakítson egy 24 tagból álló előljárárságot. Ennek volna a feladata a felekezetek közötti békeség minden eszközzel való munkálását irányítani. A fellelhető legrégebb bibliai kéziratokból „minden felháborodás és gyűlölség nélkül” meg kellene vizsgálniok, hol egyeznek és hol ellenkeznek az egyes felekezetek tanításai a Szentírással; rendeljék el, hogy a misét ezentúl minden nép anyanyelvén mondják; a két protestáns felekezetet ezentúl *Református Catholicusoknak* nevezzék, és Rómában ugyancsak építhessenek templomot; minden felekezet elismerné a római pápa főségét, mint a keresztyénség főpapját, aki viszont még protestánsokat is beválaszthatna titkos tanácsosai közé; az úrvacsorát két szín alatt szolgáltatassák ki, kölcsönös interkommunió lehetőségével: az egészséges egyháztagok húsvét előtt két héten át bőjtöljenek, „hogy Christus Urunk szenvedésének emlékeztére alkalmatosabbak legyenek”; az énekek is anyanyelven énekeltesenek; ne legyen kötelező sem a szentek segítségül hívása, sem a purgatóriumba vetett hit; cölibátusra csak a szerzeteseket és apácákat kötelezzék; az óhítú görögöket is testvéreknek kell tekinteni; a 24 tagú bizottság gondoskodjék új bibliafordításokról; legyen tilos mindennemű vallási villongás; és végül a római pápa hatásköre ne terjedjen túl azon, hogy „fő ins-

pectora és kormányzója” legyen az anyaszentegyháznak, de ne legyen sem a Szentírásnak bírója, sem a csalhatatlan igazság letéteményese.

A további történeti kutatás érdekes részletfeladata lehet ennek a tervezetnek történeti és dogmatikai elemzése, valamint annak a felderítése, hogy tudatosan vagy elnézésből kapcsolták-e össze ezt a Lipótkorabeli ökumenikus dokumentumot II. József csaknem egy századdal későbbi toleranciájával.

Végül e korszak uniós törekvéseinek legsajátosabb írójával az evangélikus *Nigrini Sámuel* zsolnai rektornak „*Concilia Henotica*” című, Zsolnán, 1707-ben megjelent fontos könyvével kell még foglalkoznunk.

Nigrini — eredeti nevén *Oskerszki* — a pozsonyi törvényszék által lemondásra kényszerített Nigrini Miklós trencsényi lelkész fia, wittenbergi tanulmányait 1706-ban fejezte be és mindjárt a zsolnai (Žilina-i) evangélikus gimnázium élére került. A rózsashegyi zsinat után — amelyet, mint láttuk, latin versben üdvözölt — a nagyszombati (trnavai) szlovák gyülekezet lelkipásztora lett, itt avatta lelkésszé 1708 nyarán *Pilárik* István püspök.

A zsolnai iskola védnökeinek ajánlott könyvében Nigrini hálával emlékezik meg a szécsényi országgyűlés határozatairól, amelyet azért is nagyra értékel, mert az első kísérletnek látja az egyházak közötti meg egyezésre. *Célja annak bizonyítása, hogy a katolikus, evangélikus és református egyházak uniója „a békére törekvők véleménye szerint nem lehetetlen”.* Az üres rábeszélések, a győzni akarás és a szofisztika helyett azt ajánlja, hogy az egyházak „tartózkodjanak idegen gondolatok helytelen értelmezésétől és az unió minden egyéb akadályától, s keressék inkább buzgó imádságaikkal, üdvös tanácsaikkal és a tőlük telhető segítségnyújtással a békét, amely a teljes és kinyilvánított igazsággal együtt jár.”

Mit javasol Nigrini az unió megvalósítása érdekében? Mindenkelőtt azoknak a kifejezéseknek a mellőzését, amelyek eleve az egység útjában állnak. Így pl. a „szentség” szóról kimutatja, hogy csak a latin bibliafordításban fordul egy-kétszer elő, és tulajdonképpen a tertullianusi vitákból — ahol még esküt jelentett — került át az egyházi szóhasználatba. Javasolja, hogy helyette „Isten üdvözítő cselekedeteiről” beszéljünk és ne szabjuk meg azok számát. Az *úrvacsora* lényegét is „communió”-nak kellene látnunk — ahogyan Pál is tette — és mellőzni kellene akár a „transsubstantiatio” „akár az unió” vagy más, félreértésekre és ellentétekre okot adó kifejezéseket.

További lépésként javasolja, hogy a katolikus fél is vesse el eddigi breviáriumait, a protestánsok is ágendáikat s liturgiájukat, és csakis a Szentírásból állítsák össze *istentiszteleteik rendjét.* A böjt kérdését pedig vegyék ki az egyházi tan kereteiből és tegyék magánügyvé.

Jól látta Nigrini, hogy a legnehezebb kérdés a *pápaság problémája.* Elvileg elfogadja, hogy jó, ha van az egyháznak egy látható, kormányzó feje, de annak feladatát egészen másnak látja az eddiginél. Az egyes zsinatok felajánlhatják szerinte a rang primátusát a római püspöknek, de ne egyúttal a hatalom és bíraskodás jogát, mint ahogyan az európai királyok is átengedik a rangbeli elsőbbséget a császárnak, de ezzel még nem rendelik neki alá magukat. Közelebbről így fogalmaz:

„Az eszes bárányok is pásztorra ruházzák a lelkük feletti hatalmat. Így kap a főpap is hatalmat, de az alsóbbaktól, nem felülről. Bármely keresztyén egyháznak megvan a Krisztustól engedélyezett joga, hogy maga válassza meg pásztorát, akire a szent dolgok ügyének vitelét rábízza, ahogyan ez a gyakorlatban a protestánsoknál történik is. Az is lehetsé-

ges, hogy egy püspök sok egyház élén álljon, az azonban egyáltalán nem szükségszerű, hogy a világ minden egyháza ugyanazon személytől függjön. Egy vezető kollégium tehetne olyan javaslatot, hogy minden provinciának legyen saját püspöke és konzisztórium, továbbá minden országnak — amelyben több egyházkerület van — legyen saját érseke és fősynedriuma. A pápa pedig maradjon Róma és Itália püspöke, és mivel római districtus, legyen curiája, ha más királyok, elsősorban a császár igényével ez nem áll ellentétben. Maradhat a pápa az összes egyesült egyházak püspöke, és generális gyűlést is tarthat Rómában, de nem abszolút módon, hanem bizonyos feltételek mellett, amelyek neki is megadják a tiszteletet, de ugyanakkor az egész egyháznak is alapvető és iránymutató törvényül szolgálnak.”

Ezek után Nigrini pontokba szedve sorolja fel az egyházi főtisztviselők jogait és kötelességeit. Javasolja, hogy a pápa ne legyen mindig itáliai, és egyetlen nemzet püspöke se legyen kizárva helyének örökléséből. A kardinálisokat ezentúl ne a pápa nevezze ki abszolút módon, hanem a nemzetek küldjék ki őket, a pápa pedig csak megerősítést adjon nekik. A generális konzisztóriumban minden országnak három vagy több szervezete és kardinálisa legyen, s ezek intézzék az illetékes egyházak és és egyházkerületek legfelsőbb ügyeit. A pátriárkák, érsekek és püspökök is — bármely nemzet választottai — a pápa és a konzisztórium által megerősítésben részesüljenek. A püspökök és a paróchusok felszentelését illetően azt javasolja, hogy minden provincia a saját rendelkezései szerint járjon el, és engedélyeztessék minden fokón — még a római püspöknek is — a házasság. A kolostorok és szerzetesrendek maradjanak meg, számukat azonban meg kell szabni, s a szüzességi fogadalomra is csak ötven év felett legyen szabad bárkit kényszeríteni. Az iskolákat akadémikusokéra, skolasztikusokéra és triviálisokéra, illetve szegények iskolájára kell felosztani, és fokozott figyelmet kell fordítani a betegek és szegények gondozására.

Nigrini érdekes javaslata ennek kapcsán, hogy az egyesült egyház számára íratni kellene egy teljes *Theologiae Corpus*-t, mégpedig a kezdők számára egy kisebb, a haladók számára egy részletesebb katekizmust, az akadémisták (studiosusok) számára egy *Theologiae Compendium*-ot, az eruditusok (tanultak) számára egy *Theologiae Systema*-t, valamint egy általános bibliai kommentárt és egy gyakorlati művet a hallgatók épülésére és a rászorultak vizsgáztatására. A kánonjog rendelkezéseiből pedig egy *Extractus* készítését javasolja.

A hazai evangélikus közvélemény azonban távolról sem volt egységes az egyházak közötti együttműködés megítélésében, még kevésbé az unió gondolatának népszerűsítésében. Nigrini írására nemskóra *ellenirat* jelent meg *Matthaeides* Sámuel akkor még greifswaldi evangélikus ösztöndíjas tollából, aki 1710-ben az eperjesi Kollégium igazgatója, majd ottani szlovák lelkész lett (†1729), s aki — jellemző módon — így fogalmazta meg könyvének a címét: „*Roma et Geneva Hungariae irreconciliabilis*”. Orthodox — és egyúttal konzervatív — lutheránus körökben szintekritizmusnak vagy pietizmusnak bélyegeztek minden olyan állásfoglalást, amely mert másként gondolkodni, mint a hagyományos egyházi felfogás. De éppen ezen a háttéren kell jelentősnek látnunk Rákóczi valláspolitikáját, amely toleranciájával — ha rövid időre is — új utat és új lehetőségeket mutatott a magyar egyházaknak.

ÍRUNK...

Miért és hogyan?

Néhány nappal ezelőtt felkérést kaptam a Lelkipásztor szerkesztőjétől: írjak cikket arról, hogy hogyan írjunk. A téma régóta foglalkoztat, mert alkalmam van sok mindent elolvasni, sok lapot — tartalmilag és formailag egyaránt — értékelni, egyházi és nem egyházi jellegű írásokat, kéziratokat látni, s nyomdába küldhető formába előkészíteni. Erre azért van lehetőségem, mivel ez a munkám, de az elmúlt három esztendőben ebben a témakörben végeztem tanulmányokat, s szereztem lelkési oklevelem mellé diplomát.

A hogyan írjunk kérdésre nem könnyű a választ megadni. Mert előzőleg tisztáznunk kell sok mindent. Mivel a kérdésnek számtalan összefüggése van, ami meghaladja egy cikk kereteit, most inkább néhány gondolatot szeretnék felvetni, amivel talán segítségére lehetek azoknak, akik rendszeresen, vagy csak időnként írnak lapjainkban, a Lelkipásztorban és az Evangélikus Eletben.

Miért írunk?

Sokszor bizony csak azért, mert felkérést kaptunk. S talán nincs is semmi mondanivalónk. Ez azonban az olvasó számára nagyon hamar kitűnik. Ilyenkor sokkal inkább az lenne a helyes, ha őszintén megmondanánk: a kért írást sajnos nem tudjuk elkészíteni, mert nincs mondanivalónk, nem tudjuk a kapott témát megközelíteni.

Akkor jó az írásunk, ha tudjuk, hogy mire kaptunk felkérést, s mit akarunk az olvasók tudomására hozni. Ha meg vagyunk győződve arról, hogy írásunk előbbre viszi az olvasókat, ha nem mi fedeztük fel talán mindazt, amit leírunk, de soraink építenek, a sokszor bonyolult kérdésekben egy kis világosságot gyújtanak.

A lelkészek nem azért prédikálnak, mert külső kényszer viszi rá őket erre, hanem azért, mert elkötelezettek arra, hogy az ígét hirdessék. Ugyanígy vagyunk elkötelezve arra is, hogy előbbre vigyük a gyülekezetet, az egyházat, az embert, az országot és a világ ügyét. Ezért nem csupán a felkérésnek teszünk eleget, nem külső körülményeknek engedelmesszünk, hanem belső kényszerből írunk, mert van mondanivalónk.

Lelkészek — írnak

A lelkészek számára magától értetődő, hogy prédikálnak, hogy keresztelnek, esketnek, temetnek. Magától értetődő az, hogy beszélnek. De nem olyan egyértelműen magától értetődő az, hogy cikkeket, tanulmányokat, igehirdetéseket, riportokat és beszámolókat írnak.

Több lelkéssel beszélgettem már arról, hogy hogyan ír, mit jelent számára az, hogy egy-egy cikk megírására felkérést kap. S nem egy mondta el nagyon őszintén, hogy addig, amíg nagyon jól meg tudja fogalmazni igehirdetéseit szóban, szinte kín számára, ha egy cikket meg kell

írnia. Az írók, újságírók számára magától értetődő az írás, a lelkészek számára a beszéd az egyszerűbb. S akkor, amikor egymás után következő mondatokat kell leírniuk, ez számukra sokszor nagy erőfeszítést jelent.

És mégis írunk... Mi, lelkészek, mivel az Evangélikus Életet hétről hétre, a Lelkipásztort hónapról hónapra várják olvasóink. Nem könnyű a cikkíró dolga, de sokszor nehéz feladatot kell megoldaniuk a szerkesztőknek is ahhoz, hogy egy-egy kézirat végre összeálljon, a mondatok megfeleljenek a mondat szerkesztés alapvető követelményeinek. Ez gyakran csak egy-egy cikk teljes átírásával, újragépelésével érhető el, amit a cikkírók nemegyszer méltatlankodva vesznek tudomásul ahelyett, hogy ők készítették volna el szépen és jól kézírataikat.

Tartalmilag tisztázottan írjunk

Nem írhatunk meg egy cikket sem úgy, hogy a mondatok megfogalmazása előtt ne foglalkoznánk elmélyülten a témával. Ezért egy jó cikk megírását mindenképpen megelőzi a tanulmányozás. És itt mindig összefüggéseiben kell mindent szemlélnünk, hiszen nem új, világot rengető felfedezéseket várnak tőlünk az olvasók. A tanulmányozás közben sokszor olyan részletkérdéseket is fel kell tárnunk önmagunk számára, amelyek egyáltalán nem kerülnek bele a cikkbe, viszont elengedhetetlenül szükségesek ahhoz, hogy a kérdésben tisztán lássunk, hogy „nagyvonalúságunkkal” ne vezessük félre, ne informáljuk helytelenül, vagy egyoldalúan az olvasókat.

Írásunkat mindig úgy kell elkészítenünk, hogy annak minden sorában az legyen egyértelműen világossá, hogy lelkészek vagyunk, akik magukénak vallják egyházunk diakóniai teológiáját, hogy úgy akarunk szolgálni egyházunkban, hogy munkánk szolgálat legyen az egyház határain túl: falunk, városunk, népünk, hazánk és a világ életében is.

Sokszor esünk abba a hibába, hogy egy-egy állításunkat — hogy ezzel is emeljük írásunk tudományos jellegét — külföldi, gyakran nyugati teológus, közéleti személy megnyilatkozásaival igyekszünk alátámasztani. Akkor, amikor sokszor ezt tesszük, miért félünk és idegenkedünk attól, hogy egyik vagy másik püspökünk, teológiai tanárunk kijelentésére hivatkozunk, könyvét, cikkét, előadását idézzük? Azon az úton, amelyen egyházunk jár, a diakóniai teológia útján, s amelynek szolgálatát tükrözik lapjaink is, sokkal inkább hivatkozhatunk magyar megnyilatkozásokra, mint nyugati teológusokra.

Szenvedélyesen írjunk

E cikk megírása előtt átlapoztam a Lelkipásztor 1971. évi évfolyamát, valamint ennek az esztendőnek megjelent példányait. Ugyanígy tettem az Evangélikus Élettel is. Azt kellett megállapítanom, hogy a sok nagyon jó cikk mellett nagyon sok az unalmas, sablonos, a megszokott „kaptafára” készült írás. Ez vonatkozik az írások címére éppen úgy, mint azok tartalmára.

Szenvedélyesség nélkül nem írhatunk jó cikket! Mert a jól feldolgozott, kikutatott téma mindig hatalmába keríti a szerzőt, s nem úgy írja le az egyik sort a másik után, hogy az teljesen „hidegen hagyja”, hogy a téma egyáltalán nincs rá az izgalom, az érdekesség hatásával. Ha unalmasan írunk meg egy-egy cikket, miért várjuk azt, hogy az olvasót izgalomba hozza?!

A szenvedélyesség hatalmába keríti a szerzőt teljesen: szívvél-lélekkel. Ha ez nem történik meg, a cikk egymás után következő soraiból is csak az unalom sugárzik az olvasók felé.

Alázatosan...

Lelkészek — írnak... Az alaposság, a tartalmi tisztázottság mellett nem nélkülözheti írásunk az alázatosságot sem. Mert mindaz, amit egy cikkben leírnak, soha nem igényli a tévedhetetlenség, a csalhatatlanság igényét, Lehetésges, hogy azt, amit mi leírnak, mások jobban tudják. Ha kiigazítanak minket, megsértődünk? Ahelyett, hogy köszönetet mondanánk érte?

Nem arra van szükség, hogy írásainkban az alázatosság szó szerint szerepeljen, hanem arra, hogy írásainkat az alázat és ne a nagyképűség, az áltudományosság és érthetlenség (minél érthetlenebb, annál tudományosabb?) határozza meg.

Erdekesen

Azt, hogy egy írás érdekes, vagy unalmas, sokszor önmagamon mérem le úgy, hogy míg az érdekes, jól megírt cikkek egyik oldala után szinte „olvastatja magát” a következő, az unalmas cikkek első oldala már elálmosít, s csak nehezen tudok átvergődni a következő oldalra. Tudom, hogy nem könnyű érdekesen írni, ezt a követelményt mégis fel kell állítanunk önmagunk számára.

Egy-egy írásból nagyon gyakran csak betanult mondatok áradnak felénk. Van, aki ezt azzal igyekszik ellensúlyozni az érdekesség, az olvasmányosság érdekében, hogy félretesz minden alapvető tartalmi, mondat-szerkesztési szabályt, s mondatait rapszódikusan írja egymás után. Ez azonban még nem érdekesség, legfeljebb álmodernség, sőt esetleg nyelvtani „fenegyerekeskedés”.

Az érdekesség egyik eszköze a jó cím megtalálása, ami sokszor bizony nem könnyű. A jó cím szinte magára vonja a tekintetet, az ember „kénytelen” olvasni. A rossz, tartalmilag rosszul fogalmazott, formailag helytelenül megalkotott címen átsiklik az olvasó.

Az érdekeség másik eszköze a jó tagolás. Számptalan olyan kézirat kerül a kezembe, amelynél az egyik mondatból szinte áradatként hömpölyg a következő, s nem ritkaság az sem, hogy két-három oldalas cikk mindössze egy bekezdésből áll. Az ilyen írás nehezen olvasható! De az ilyen kézirat sokszor nehéz feladatot jelent a szerkesztőnek is, hogy hol vágja el a hömpölygő mondatokat és teremtsen ne csak tartalmilag, hanem formailag is jó gondolati egységeket, bekezdéseket.

Jó eszköze az érdekességnek az alcímek adása is. De itt ugyanúgy vigyáznunk kell, mint a címeknél. Ahogy nem hivatott a cím arra, hogy az egész cikk tartalmát elmondja, kifejezze, ugyanígy nem hivatott az alcím sem arra, hogy az utána következő részt teljes egészében az olvasó tudomására hozza.

Törekedjünk a tartalmi érdekesség mellett a jól olvasható, értelmes, rövid címekre és alcímekre, mert ezzel is segítünk az olvasónak abban, hogy a cikk mondanivalóját megértse.

Írjunk érthetően — magyarul

Egy cikk érthetőségének, jó stílusának egyik fokmérője az, hogy a nyomdai gépszedő hibátlanul, vagy hibásan szedi ki a kéziratot. Van olyan lelkészünk, akinek cikke minden alkalommal tele van hibával.

De ennek oka leggyakrabban nem a szedő, hanem a szerző! A lelkészek többsége szabatosan, érhetően ír. Az eredmény az, hogy a szedő is hibátlan munkát végez.

Van olyan lelkészünk, aki töméntelen idegen kifejezést használ írásaiban ahelyett, hogy érhetően, magyarul írna. Ezt állítólag azért teszi, hogy az olvasók jobban „átrágnák” írásait. A tapasztalatom ezzel szemben az, hogy a nehezen olvasható, s nehezen érthető írások mellett az olvasó elhalad, s ahelyett, hogy „átrágná magát” az esetleg nagyon is magvas tartalom, átlapozza az ilyen írást.

A napokban a kezembe került az egyik lelkészünk cikke. Az egyik mondat tízsoros volt, s bizony nagy nehézségekbe került, amíg sikerült a tíz sorból rövid mondatokat faragni.

A cikkeket magyar lelkészek írják magyar olvasóknak. Miért van mégis sokszor az, hogy egy-egy cikk olvasása közben úgy érezzük, mintha számunkra valami teljesen ismeretlen nyelven írt írást olvasnánk? Bizonyára azért, mert nagyon meghatároz minket a sok, idegen nyelven olvasott könyv, cikk, s ezért nagy nehézségek elé kerülünk akkor, amikor magyarul kell gondolkoznunk, s magyarul kell írunk.

Írjunk helyesen

Nincs elérhetetlen messzeségben tőlünk a helyesírási szótár, csak éppen utána kellene néznünk néha egy-egy szó helyes írási formájának. De nem vesszük magunknak ezt a fáradságot sem! Miért? Azért, hogy a szerkesztő úgy összefirkálja javításokkal a kéziratunkat, hogy újra kelljen gépelni?

(Csak zárójelben merem leírni azt a megdöbbenő tapasztalatomat, hogy vannak olyanok, akik egyáltalán nincsenek tisztában a helyesírásnak az általános iskola nyolc osztályában tanított alapvető szabályaival. Nem szeretnék példákat felsorolni, mert nem szeretném, ha bárki is megsértődne. De talán segítség ez az írás abban is, hogy sürgősen bepótoljuk az ezen a téren mutatkozó hiányosságainkat.)

A helyesírás vonatkozásában utalok arra is, hogy jó lenne, ha végre minden lelkészünk a szokásos módon rövidítené a bibliai könyveket. Római számokat már régen nem használunk, s az írásjeleket sem úgy használjuk a megjelöléseknél, mint valamikor. Ezért nagyon jó lenne, ha a cikkírók figyelemmel olvasnák a Lelkipásztor és az Evangélikus Életet, mert ott már évek óta a helyes rövidítéseket használjuk.

A kézirat személyes követünk

Az Újságíró Akadémia első évfolyamának első óráján hallottam ezt az akkor talán számomra is furcsán hangzó, de az azóta eltelt időben megtanult és komolyan vett mondatot: a kézirat személyes követünk, ami minden tudnivalót a nyomdász tudomására hoz. Hogy ez mennyire igaz, azt számtalan példa igazolja. A jól megírt, jól megszerkesztett, a nyomda számára helyesen bejelölt kéziratot a szedő csak jól tudja kiszedni. A bizonytalanul megírt, többszörösen átjavított, összefirkált kézirat szinte magában hordozza a tévedés, a bizonytalanság lehetőségét.

A nyomdai kéziratot bizonyos szabványok határozzák meg. Ezért ne vegyék felesleges zaklatásnak a cikkek írói azt, ha minden alkalommal megírjuk, hogy a kézirat úgy készítendő el, hogy bal oldalon kb. 5 cm-es margó legyen. Egy oldalon — ritka sorközzel! — 30 sor legyen, s egy sorban 60 leütés (betű). Nem a szerkesztő állapítja ezt meg így, hanem

nyomdai szabvány! Ennek ellenére nemegyszer kapunk kéziratot sűrű sorokkal gépelve, vagy úgy, hogy 30 sor helyett 45 sor van egy oldalon (mintha az írógépet nem lehetne úgy beállítani, hogy ritka sorokkal írjon!). Van olyan szerző is, aki úgy igyekszik kihasználni a papír által adott lehetőséget, hogy a papírnak mindkét oldalára ír (pedig csak az egyik oldalra lehetne!), s a papír bal szélétől a jobb széléig ír egyfolytában, s nincs tekintettel arra, hogy a kézíratra még nyomdai jelölések is kerülnek, sőt, minden lap jobb felső sarkába a szerkesztőség bélyegzője. (Sokszor a bélyegzőt a gépelt szövegre kell nyomni, mivel a szerzők erre sehol sem hagynak lehetőséget.)

Ha a kézirat a szerző személyes követe, sokszor nagyon kócosan, ziláltan találkozok a szerző — követe útján — a szerkesztővel és a nyomdai szedővel. Sok cikkíró egyáltalán nem veszi magának a fáradságot, hogy a gépelési hibákat a kézíraton kijavítsa. Bizonyára arra gondol, hogy „örüljön a szerkesztő, hogy egyáltalán megírta a cikket, s ha valami nem tetszik neki, javítsa ki”. Vagy annak örül, hogy végre pontot tehet kézírata végére, s nem hajlandó megegyezően végigolvasni azt, amit leírt. Milyen sok bosszúság lenne elkerülhető egy kis törődéssel ezen a téren is!

Gyakori problémát jelent az, hogy egyes cikkírók a folyó szöveg közben szeretnek nagybetűt használni (hogy ezzel a fontosabb részeket kiemeljék), sőt néha sorokat írnak nagybetűvel. Pedig ez nemcsak elcsúfítja a szedést, ha így marad a szövegben, de a javítás problémát is jelent. Mások gyakran használnak szintén kiemelés céljából ritkítást, ami szedésben megintcsak csúnya. Ha a kéziratban ki akarunk emelni valamit, azt egyszer húzzuk alá. Ez azt jelenti a szedő részére, hogy az aláhúzott, kiemelt részt az álló betűvel szemben dőlt betűvel kell szedni.

Van olyan cikkírónk is, aki kéziratát teljes egészében, vagy részben színes írógépszalaggal írja. Vajon miért? A nyomdai szabvány szerint a nyomda csak fekete írógépszalaggal írt cikket köteles elfogadni!

Gyakran előfordul az is, hogy a szerző, ahelyett, hogy a cikk végére odagépelné a nevét (pont nélkül!), kézírassal aláírja a cikket. Ez újabb munkát jelent a szerkesztőnek.

Sokszor találkozunk azzal a problémával is, hogy a cikkírók nem olvassák el a felkérés szövegét. Ebből adódik azután az, hogy nem a megfelelő példányban küldik be kéziratukat. A Lelkipásztornál általában két példányban, az Evangélikus Életnél általában egy példányban, az Evangélikus Naptárnál mindig három példányban kérjük a kéziratokat. Sok bosszúságtól és levelezéstől kímélhetnénk meg egymást egy kis figyelemmel!

Néhány gyakorlati példa

Hadd soroljak fel néhány olyan címet a Lelkipásztorból, amelyet igen jónak tartok: „Régi ösvényeinket benötte a fű...” (D. Káldy Zoltán, 1972/1), „A reformáció tovább tart” (D. Dr. Pálffy Miklós, 1972/1), „Beharangozás” (D. Káldy Zoltán, 1972/5), „Rómában a helyzet változatlan” (Dr. Pröhle Károly, 1972/7).

S hadd álljon itt néhány olyan példa is kontraszt gyanánt, amelyet nem tartok jónak: „A Biblia a tudományos kutatás fényében” (Magassy Sándor, 1972/7), — ilyen címmel egyébként Cserhádi Sándor tollából már megjelent egy cikk az 1971. márciusi számban! —, „A gyülekezeti munka szerkezeti és tartalmi kérdései” (Povázsay Mihály, 1971/3), „A gyülekezet taníthatóságának szociológiai problémái” (Dorn Vilmos 1971/12).

Ezekkel a példákkal semmi esetre sem szeretném megbántani a cikkírókat, csupán arra szeretném felhívni a figyelmet, hogy igyekezzünk mindig jó, figyelemfelkeltő, olvasmányos címet választani írásunknak. Tudom, hogy sokszor az idegen nyelvből történő fordítás köti meg a kezünket, de ha lehetőségünk van, ragadjunk meg minden alkalmat az érdekes címválasztásra és szövegezésre.

*

A témáról még nagyon sokat lehetne írni. Befejezésül azonban csak azt említem meg, hogy írásommal nem szeretném elvenni a lelkészek kedvét és készségét a cikkírástól, sőt inkább szeretnék kedvet csinálni az érdekes, jó stílusú íráshoz. De legyünk igényesek! S ez vonatkozik természetesen a magvas belső tartalom mellett a szép és jó külső formára is.

Harkányi László

Megjelent

Dr. Hafenscher Károly:

MA ÍGY IMÁDKOZZATOK!

című imakönyve

(Válogatás egy modern svéd imakönyvből)

Ára: 20,— Ft

Kapható az Evangélikus Sajtóosztályon

Gyülekezeti szolgálataink

Emlékezzünk a reformációra

Az 1510-es évek elején különös botrány pattant ki Kölnben, amely alaposan felkorbácsolta a szenvedélyeket Németországban, de még a határain túl is. Egy volt zsidó pap, Pfefferkorn, aki időközben áttért, a kölni domonkosrendiek segítségével megtámadta volt hitsorsosait azzal, hogy a Talmudban a keresztény vallást durván megsértik. Követelte, hogy a zsidók valamennyi könyvét pusztítsák el. Az ügy kezdetben helyi jellegűnek látszott. Csakhamar azonban a császárnak (Miksa) is be kellett avatkoznia, aki a mainzi érsekre bízta a döntést. A mainzi érsek gyengének érezte magát ebben a kérdésben és több egyetemről, így a párizsitól, valamint Reuchlintól kért javaslatot.

Reuchlin tekintélye a humanisták körében szinte korlátlan volt. Ez a „felfújtt” ügy azonban mégis próbára tette hírnevét. 1512-ben a zsidó könyvek érdekében nyilatkozott, és ezáltal magára vonta a domonkos rend, valamint a kölni egyetem haragját. Az egyetem és a rend hitetlenséggel vádolta, mire ő gúnyirataiban butaságukat, tudatlanságukat pelengérezte ki. A küzdelem mind nagyobb méreteket öltött. A kölniek véleménye mellé felsorakoztak a leghíresebb egyetemek, köztük a párizsi, míg Reuchlin mellé az egész ifjabb humanista gárda. A híres költő és lovag, Hutten Ulrik túl licitálva kortársait, állt ki Reuchlin érdekében.

Reuchlin győzött a közvélemény előtt. Erasmus büszke elégtétellel könyvelhette el, hogy tanítványai áttörték az ostobaság, elmaradottság sötét falát és egymás után foglalták el a szellemi élet pozícióit, tanszékeket az egyetemeken, tanácsadói állásokat a fejedelmek mellett. Önmagában az is nagy szó volt, hogy a fejedelmi udvarok versenyre keltek egymással egy-egy humanista gondolkozó, költő érdekében.

A középkornak ez a „Dreyfuss-epizódja” fényt vet egy olyan szituációra, amelyben jelentéktelennek látszó ügyek forrongásba tudták hozni az egész állami és egyházi mechanizmust, valamint arra, hogy milyen érzékenyen reagált a korszak egyháza arra, hogy ne essék csorba tekintélyén. Ebből a szinte mesterségesen felfokozott küzdelemből a humanisták kerültek ki győztesen és talán éppen ezért rezdült jobban az egyház idegszála, mivel az elmúlt évtizedekben a humanisták lassan, de szisztematikusan aláásták a középkori egyház tekintélyét.

A kölni eset öt esztendővel a wittenbergi tételkiszögezés előtt történt. Hullámverései 1517-ben még nem csillapodtak le és kitűnő előjátéka volt ama másíknak, amely néhány év múlva porig aláazta Róma tekintélyét. Volt is valami hasonlóság a két esemény között. Elsősorban abban, hogy mindkettő abszolút jelentéktelen ügyként indult el, majd abban, hogy mindkettő teljes mértékben megosztotta a német társadalom véleményét.

1. A középkori német társadalom bomlása

A középkori német feudális rend ugyanolyan „szabályos gúla” volt, mint Európa bármely más feudális rendje. Felül, valahol elképesztő magasságban, a gúla csúcsán a császár ült. Az alkotmánynak és a kialakult

rendnek megfelelően azután kibogozhatatlan szálakkal egymáshoz kötve helyezkedtek el a fejedelmek, a rendek, birtokosok, nemesek, földnélküli nemesek, lovagok és a pór nép, a jobbágyság. Az időközben megváltozott gazdasági viszonyok ellenére a tekintély-elv vaskos törvénye tartotta fenn változatlanul ezt a társadalmi tagozódást. Az egyház maga is ezt a rendet tartotta „szentnek”, isteni eredetűnek és ezáltal még inkább aláhúzta a tekintélynek, ebben az összefüggésben isteni tekintélynek elvét.

A gondosan figyelő szem azonban észrevette már ennek a rendnek haldoklását. A feudális gúlán az első repedés abból támadt, hogy a városokban az árutermelés megnövekedett. A manufaktúra gyárai ontották az árut és egy jelentős réteg gazdagodott meg általa. Ezek a középkori városok — szüntelen harcban és ellentétben a földesurakkal — előbb-utóbb kiharcolták maguknak azokat a jogokat, amelyekkel a földbirtokosok rendelkeztek, tekintélyük és hatalmuk, valamint az állami életre gyakorolt hatásuk sokszor nagyobb volt, mint ellenfeleiké. Az augsburgi Fuggerek pénzén sikerült pl. V. Károlyt császárrá választani. Nos, a városi polgári rend, kiváltságos rend kezdett lenni.

A főúri rend, hatalmas földbirtokokkal rendelkezve szintén az árutermelés bővítésével próbálta vagyoni színvonalát növelni, vagy legalább megőrizni. De éppen ebben az időben vált égetően szükségessé az állam modernizálása. Korszerű hadsereg tartás, háborúk, belső reformok pénzt és újra csak pénzt igényeltek. A központi hatalom megszervezése, bármennyire kívánatos volt, azon bukott el, hogy az állam, ill. uralkodó nem tudott pénzhez jutni. Amikor pedig, szinte sajnálatból a diéták megszavaztak is holmi, jelentéktelen adóemelést, mindez a jobbágyságot terhelte. A földbirtokosság bevételeinek arányában romlott mindenkor a jobbágyság gazdasági helyzete. Lassan legelembib emberi jogaitól megfosztották, s eleven munkaeszközként használták.

A nagy parasztfordalmak (1498. Elszász, 1525. német) fényt vetnek a mérhetetlen elkeseredésre és arra, hogy ez az osztály milyen kockázatos áldozatok útján próbált állati sorba taszítottságából kitörni. A parasztfordalmak mind rendre elbuktak, mert ellenük összefogtak az egymással érdekellentétben levők is. Ennek következtében a jobbágy-paraszi osztály maradt a „legstabilabb osztály”, mert egyedül ennek az osztálynak a helyzetében nem állt be változás hosszú időn keresztül.

Nem úgy azonban a földnélküli nemességnél. Ez az osztály Németországban anarchikus rablólovag rendet képezett. Nem mellőzhető, fontos társadalmi tényező volt, amely a régi birodalmi jog szerint csak a hatalomban, de nem a jogban különbözött akár a fejedelemtől is. A szabad lovagok éppen olyan nehezen törődtek bele a fejedelmek felsőségébe, az állami rendbe, mint a parasztok a földesúri jogok szigorításába. A rablólovag, a korszak szabadságharcosa, akinek égett a lába alatt a talaj, tulajdonának nézte az országot, ahol szabadon sarcolhatta meg a kereskedőket és gyűlölettel a papokat.

A kezdődő territoriális állami rend legnagyobb ellenségének számítottak, akik sem a püspökök, sem a hercegek alattvalói nem akartak lenni. S hogy ily módon ellentétbe kerültek a városok polgáraival, kereskedőivel, akiket szüntelen támadásaikkal rettegettek, az a dolog természetéből adódott. Ennek az osztálynak humanista műveltsége volt, szervezettel rendelkezett, s tagjai között ilyen nevek szerepeltek, mint Sickingen, Götz von Berlichingen, Hutten stb. A rablólovagság első számú közellensége volt a római egyháznak.

Németország már hosszú idő óta (Hohenstaufok) nem játszott komoly politikai szerepet Európában. Mialatt Nyugaton megalakultak a

nagy nemzeti királyságok, azalatt a Német-római birodalmat a szuverén jogokkal felruházott fejedelmek és városok szinte ronggyá tépték. A császárság üres címmé süllyedt, a császárnak annyi hatalma volt, mint amennyi lett volna saját fejedelemségében. Igaz, a 14. szd.-tól hatalmas urakat választottak meg, előbb a cseh királyokat, majd az osztrák főhercegeket abban a reményben, hogy saját anyag erejükkel oldják meg a birodalom kérdéseit, a többi rend és fejedelem megterhelése nélkül. Egyebekben a fejedelmek, városok, lovagok teljes szabadságban éltek, háborúskodhattak egymás ellen, de még a császár ellen is. Ebben az anarchiában végképp nem csodálkozunk, hogy 1519-ben egy gyalázatos vásár tárgya volt a császári méltóság.

A legszorongatottabb helyzetben mégis az egyház volt. Az egyházi vagyon, amely erre az időre mérhetetlenre növekedett, valamint az egyházi visszaélések főként a felső vezetést illetően, szálla volt valamennyi társadalmi osztály szemében.

Ez a vázlatos társadalmi körkép is rávilágít arra, hogy a középkor mesterségesen fenntartott, de mégis mélyen gyökerező hierarchája, alapjaiban bomlott meg. Alig-alig kellett egy fuvallat, hogy összeomlása végleges legyen.

2. Egyház az ingadozó társadalom pillérein

Már a 14. szd.-ban megfigyelhető egyfajta ellenzéki szellem a hívő tömegek, valamint az uralkodók körében az egyházzal szemben. A két egymástól elütő érdek olykor sajátosan keveredett egymással. Néha azonban önállóan jelentkezett. Az egyház kezéből lassan kicsúszotta a fejedelmek, uralkodók, gazdag és tehetséges emberek lelki világa. Ennek az lett a következménye, hogy az uralkodó osztály igyekezett lerázni magáról az egyház gyámkodását, beavatkozását különböző érdekeikbe, erkölcsi tilalmát. Ellenezte jogigényét a főuraságra, adóköveteléseit, adószedési jogcímét. Felháborította, hogy az alattvalókat hűség esküjük alól feloldotta, stb. Az egyház tiszteletben tartása egyre inkább külsőséges máz lett, vagyona pedig egyenesen csábítólag hatott az egyre nagyobb anyagi gondokkal küzdő uralkodókra, fejedelmekre, stb. A fejedelmeknek és uralkodóknak ez a „néma lázadása” végighúzódt az egész késői középkoron, de a 16. szd.-ban nyílt töréshez vezetett. (Lásd Angliát, Németország fejedelmeit, stb.) Ez a lázadás vég-ső fokon az egyház világhuralma ellen szólt.

A néptömegek „láza” viszont vallásos mozgalom volt. A tömegek nem az egyház hatalma, hanem az egyház gyengesége ellen támadtak. Ők mélyhitű, merész egyházat kívántak, hogy segítségükre legyen a hatalmasok kizsákmányolásával, visszaélésével, embertelenségével szemben. Azt kívánták, hogy jogos igényeik élére álljon az egyház, megszervezze a tömegek erejét a hatalmaskodók gonoszságával szemben. Ezért az ebben a korban kitört parasztforradalmaknak egytől-egyig mindnek vallásos színezete volt. Vallásos alapon indultak és az egyházat állították elsősorban válaszút elé.

A tömegek az egyházban nem a szociális igazságok hirdetőjét, hanem megvalósítóját követelték. A pápa ellen nem az volt a kifogásuk, hogy vallási feje a hívő társadalomnak, hanem az, hogy nagyvagyonú világi uralkodó lett, holott az emberiség lelki vezérének kellett volna lennie, s ébernek kellett volna őrködnie a tömegméreteket öltött visszaélésekkel szemben.

A lappangó elégedetlenség, a néma küzdelem ezzel még nem zártult le. A kör akkor válik teljessé, ha a társadalmi elégedetlenségben

figyelmünket az uralkodó osztály és a tömegek közötti harcára irányítjuk. Az uralkodó osztálynak esze ágában sem volt több szabadságot adni alattvalóinak, vagy emberibb életkörülményeket teremteni számukra. A huszita, anabaptista, parasztforradalmakon okulva tudták, hogy a vallás köntösében jelentkező mozgalmak az elnyomott tömegek jobb helyzetét akarják biztosítani. Az uralkodók előtt tehát egy, a tróntól függő nemzeti egyház modellje állt, „reformációjuk” ennek megfelelően abban merült ki, hogy a pápa helyébe maguk kerüljenek a vallás élére. A nép „reformációja” igényében viszont rendkívül zavaros volt, de alapvonásaiban mégis csak a „tekintély-vallás” erőszakától való szabadulás jellemezte és a hierarchia bukásától társadalmi helyzetének javulását is remélte. A fejedelmek a nép erejét a pápa ellen igyekeztek fordítani, de gondjuk volt rá, hogy ez az erő ne fenyegeesse uralkodói hatalmukat.

Erről az oldalról szemlélve azután érthető az a feszültség, amely fennállt az alacsonyabb néposztályok, valamint az arisztokrácia oldaláról egyaránt az egyházzal szemben, mert mindkét osztály szemében, más alapállásból kiindulva ugyan, az egyház világalma és vagyona volt a szálka.

Róma világalmai pozíciójának fenntartásához ugyanúgy pénzre volt szükség, mint a világi uralkodóknak. A „lelki ország” pedig nem ismerte el a nemzeti országhatárokat, s a pénzügyi függés Rómától egyre elviselhetetlenebbé vált. Különösen érezhető volt ez Németországban, amelyről ugyan Macchiavelli azt írta, hogy becsületesség és jámborság dolgában elől járnak az emberek, nem úgy, mint az olaszok, akiket az egyház és a papság tett vallástalanokká. Innen Németországból fantasztikus vagyon vándorolt évente a pápai kincstárba perköltés, annaták (püspöki beiktatás utáni egy évi jövedelem), palliumok (a Rómából küldött palást megváltása) stb. címén. Róma már-már ott tartott, hogy tizedet vet ki a kúria számára is.

Mindemellett riasztó volt a különbség az egyházi hatalmasságok fényűzése, valamint az alsó néposztályok nyomora között. A feszülő ellentétnek egyre hangosabb jeleit figyelhetjük meg a kritikákban. S e kritikákat, amelyek egészen különös hangvételűek, a humanisták szóltatták meg. Egyenesen érthetetlen, hogy a kritikai hangvétel Rómát nem készítette döntő állásfoglalásra. Vagy talán erejének olyan biztos tudatában bizakodott, hogy a szellemi élet szekuláris oldaláról jövő támadás nem ingathatja meg hatalmát. Itt volt pl. Erasmus kritikája. (A Balgaság Dicsérete, magyarul Bp. 1958-ban jelent meg.) A nagy humanista elegáns, könnyed szatírája mélyen belevágott az egyházi rend, szervezete képmutatásába s az egyház aranyborjú imáadásába.

De Erasmussal együtt a többi humanista is küzdött az egyház visszaéléseivel szemben. A humanisták magát a hitet nem bántották, s nem is törekedtek valamilyen „új hitet” a régi helyébe ültetni. Róma nagyvonalú türelme talán ezzel magyarázható és ehhez hozzájárul az, hogy eddig még mindig sikerült veszély esetén az érdekellentéteket koordinálni. A humanisták külső, formális kérdéseket pellengéreztek ki s ez jó szelepnek bizonyult az elégedetlenség levezetéséhez.

II. Luther és a középkor

A talaj társadalmi, politikai, szellemi téren egyaránt előkészített volt a reformáció számára. Már az eddgiekből is láthattuk, hogy a középkori egyházat sok oldalról érte támadás. A legszembetűnőbb azon-

ban a tömegek igénye volt: Az egyház legyen egyház. Ne több és ne kevesebb! Az egyház tanainak gyakorlati konzekvenciájára számítottak s ezekért a konzekvenciákért szálltak síkra mozgalmakban, forradalmakban.

1. Az 1517-es esemény

A 16. szd. elején minden ügyből nagy ügy lett. A tömegek szenzációra éheztek, a könyvnyomtatással pedig belekóstoltak a tömegkommunikációba. A hírek már nemcsak szóbeszéd útján terjedtek, de több-ezres példányú kiadványokban kézhez is vehették. Nos, mindennek ellenére nem kell azt gondolnunk, hogy Luther Márton október 31-i cselekedete azonnal szenzáció lett, sem azt, hogy híres 95 tétele azonnal valamelyik nyomdát, mint „bestseller” hagyta el. Néhány hétre szükség volt, amíg hangosan beszéltek róla az emberek.

A tézisekben döntő hangsúly a bűcsúra, a bűnbocsánatra és a bűnbocsánattal kapcsolatos visszaélésekre esett. Ez már teológia volt! Még hozzá a javából és az egyház lényegét érintette. Itt már nemcsak arról volt szó, hogy jogos-e, törvényszerű-e az az egyház világi hatalma. (A 15. szd. derekán egyébként Lorenzo di Valla az ún. Konstantinus-féle adományozó levél hamisságát kimutatta.) Az egyház helyesen érezte meg, hogy a tételekben meghúzódik az ember legszemélyesebb hite, hogy az Istentől elválasztó bűnről és bocsánatról van szó, amelyben az egyház közbeiktatott szerepet játszott.

Közismertek a kiváltó körülmények. A bűnbocsánatnak ez a szokatlanul cinikus áruba bocsátása őszinte felháborodást váltott ki a jámbor ágostonrendi szerzetesből. Pedig a 16. szd. elején ez általános gyakorlat volt. Különösen Németországban az egyszerű nép a legnagyobb tisztelettel fogadta a pápai és érseki meghatalmazással bűcsút kínálókat. „Annyira becsülték a bűcsút, hogy amikor valamelyik városba jött a biztos, bársony vagy aranyos kendőn vitték a bullát és eléje ment minden pap, barát, apáca, mester, gyermek s az egész nép zászlókkal és gyertyákkal, énekkel és processzióval, minden harang megkondult, az orgona megszólalt. Így kísérték a templomba s vörös keresztet állítottak fel, amelyre a pápa címerét helyezték”. (Köstlin, M. Luther, sein Leben und sein Werke.) Az eljárás azonban, ahogy Tetzl, ez a tudatlan domonkosrendi barát végezte Szászországban, általános visszatetszést keltett.

A 95 tétel aligha látszott másnak, mint két rend, az Ágoston és Domonkos rend cívódásának. De ha belegondolunk az eddig elmondottakba, azonnal felismerjük, hogy országos, sőt világméretű ügygé dagadhatott, ismerve közhangulat érzékenységét. Nem is korlátozódott első pillanattól kezdve két rend, vagy a wittenbergi egyetem, esetleg ennek a középkori városnak az ügyére. A dolog kezdett hasonlítani a „kölni epizódhoz”. A korszak azonnal megszimatozta benne a korlátlan lehetőségeket s az ügyet szárnyára vette.

Megint ugyanaz a két párt állt egymással szemben, mint Reuchlin pörénél, csak hogy Luther mellé most már nemcsak a humanisták sorakoztak fel, hanem a fejedelmek, a világi urak, mivel egyfelől Luther következetesen fenntartotta állításait, másfelől a bűcsú elleni fellépése a világi fejedelmek területeit mentesítette az anyagi kiaknázástól. Minden esetre a sajtó, különösen a bűcsú ellenes gúnyiratok és rajzok hatására rövid idő alatt két táborra szakította Németországot.

Homály fedi, hogy a pápai udvar miért kapcsolódott aránylag későn az ügy tisztázásába. Lehet, hogy helyi jellegű problémának minősítette, jelentéktelen, lokális ügynek vélte s nem számított arra, éppen úgy, ahogyan Luther sem, hogy 1518 tavaszára már „világméretű ügy” lesz a tézisekből. A drámai év tehát 1518 volt.

Erre az esztendőre mozgásba lendült az egész középkori egyházi gépezet a társadalmi erőkkel együtt. A pápa egyszerűen törvénykezés útján kívánta elintézni a „pert”. Luthert Rómába idézte. Míg viszont a reformátor mögé állt egyetem és Bölcs Frigyes kiharcolta, hogy ne Rómában, hanem Németországban intézzék el a kellemetlen ügyet. Ez volt az első merész kihívás Róma akaratával szemben, s a megszületett kompromisszumnak beláthatatlan következményei lettek a pápai tekintélyre nézve. Ezzel az első engedménnyel önmagát döntötte le „isten trónjáról” Róma, s a pápa többé már nem lehetett a csatkozhatatlan, rendíthetetlen. Szürke, közönséges emberré lett, aki megalkuszik a helyzettel s a körülményekre bízva a hatalma alól kiszabadult ellenfele sorsát.

Bölcs Frigyes végképp nem sorolható a hitetlen fejedelmek közé. Több, mint ötezer ereklyét gyűjtött össze (egy-egy ereklye száz napi búcsúval ért fel), s Rómában igen nagy tekintélye volt. Jámborsága, buzgósága kiemelkedő, egyetemet alapított, támogatta az egyházi intézményeket. Maga a birodalom választás előtt állt, s ő is esélyes volt a császári székre. X. Leó, hogy még inkább megnyerje őt, apostoli kegye jeléül a szentelt aranyrózsát (a pápák évenkénti ajándéka egy-egy fejedelemnek) küldte Miltitz által Szászországba. Frigyes ingadozott is kezdetben, hogy Luther mellé álljon-e ki, de megegyezett véleménye az egyetemével: míg illetékes hatóság ki nem mutatja Luther tanainak tévedését, addig nem lehet eretnekként kiadni.

A pápai udvar tehát elszenvedte első kudarcát. És ez már magába rejtette annak lehetőségét is, hogy lehet hit, lehet egyház pápai hatalom és uralom nélkül. A lutheri iratok, — kezdetben vitairatok — egyre inkább tudatosították a szentszékekben, hogy a veszély nagyobb, mint gondolnák, s ha gyökeresen nem oldják meg a kérdést, beláthatatlan következményekkel kell számolni. Ettől kezdve egyre radikálisabb intézkedések születtek Rómában, s egyik elhibázott intézkedés szülte a másikat.

Tekintsük át az események kislexikonját:

1518 augusztusában idézték Rómába. Októberben Cajetán azzal fenyegette meg, hogy Savonarola sorsára jut, ha nem vonja vissza tételleit. Luther a pápához fellebbezett. Novemberben, miután hírért vette, hogy a pápa őt kihallgatatlanul kárhoztatta, egyetemes zsinatra appellált. A pápa Miltitzet küldte békítésre, akinek lenyűgöző modora Luthert is lebilincselte és ígéretet tett, ha ellenfelei hallgatnak, ő sem folytatja a harcot. De Eck eretnekséggel vádolta, s a pillanatnyi tűzszünet után következett a híres lipcsei szócata (1519. június 27—július 16.) Ezen a vitán már világosan kiábrázolódott Luther reformációs tanításának lényege: az egyetemes papság elve, a keresztényen szabadság, az úrvacsora két szín alatti kiszolgálása s a Szentírás szupremációja. Eszerint nincsen az egyháznak látható feje. Róma végső elvakultságában 1520. június 16-án átokbullát bocsátott ki ellene. Az átokbullát az egyházi törvénykönyvvel együtt december 10-én nyilvánosan megégette Luther.

A római történetírás arra hivatkozik, hogy a szentszék „végtelen türelemmel” kezelte megtévedt gyermekének dolgát. Azonban az első

kudarc után, amelyben megííusult Luther kihallgatása Rómában, egy adig ismeretlen fegyver, az ellenállás fegyvere került ellenfelei kezébe. Az átokbulla megjelenése és a Rómába idézés szakasza között nem türelemről volt szó, hanem taktikázásról, mert Cajetán és Miltitz kihallgatása nem tekinthető másnak. S miután a kezdeményezés kicsúszott Róma kezéből, ezért az országos, vagy világgá dagadt ügyre nem „atyai szeretettel”, ill. szigorral, hanem kegyetlen ítélettel kívánt pontot tenni. Kereken harminc hónappal a tételek kiszögezése után az egyház reformációjáért felkiáltó fiát kiátkozta s ezzel végérvényesen bekövetkezett az egyházszakadás.

A következökben bármilyen reformokat foganatosított a római egyház, el kellett ismernie, hogy a „másik tábor” kiátkozottan is haladt sajátos reformációs útján. Figyelemre méltó, hogy Róma a reformáció egyetlen más vezető egyéniségével (Kálvin, Zwingli, stb.) nem bánt el ilyen megalázó módon, mint Lutherral.

2. Katolikus értékelésből valamit

„Luther alakjának történeti megítélésében lehetetlen figyelmen kívül hagyni azt a változást, amelyen műve átment. Ez a mű, amelyet az ő egyházának neveznek, máig nélküli a központot, az egységet, a teljességet s máig csak töredék, sőt ma, bárha ki nem fejezetten, de érzékelhetően le is mondott már az egyetemesség igényéről. Elismeri, hogy egy bizonyos történeti helyzetben született, annak teremtménye és maradványa és pusztán mint ilyen tart igényt a fennmaradásra. Fennállását eddig nagyobb válságok nem érték, ellenben annál nagyobb válságot idézett fel a többi protestáns elágazásokkal együtt a maga fennállása. Az egyházlázadás elveiből indult el a keresztyén hatalom további felmorzsolódása, mely egy színtelen deizmushoz vezetett, később pedig sokakban a teljes ateizmushoz és annak romboló erőihez.

Viszont a nyugati keresztyénség területén Luther kezdeményezésére támadt olyan irányzat, amely heves érzelmi ellenségeskedéssel figyelte a római Egyház minden mozdulatát, egyházi külhatalmának életét éppúgy, mint az alsópapságét. Nem mondható, hogy ez ártalmas lett volna az Egyházra nézve, bár kezdetben határozottan ellenséges szándék vezette. A hitújítók idején volt ez a bíráló figyelése a leghatalmasabb. Az Egyház azonban látta születni, nagyánóni, látszólag győzelemre jutni az áriánizmust is. (Eretnek mozgalom a 4. szd.-ban, a szerző.)

Hogy teljesen tárgyilagos legyen az ítélet Lutherral szemben, el kell ismerni, hogy katolikus részről is történtek a bonyodalmak során hibák, mégpedig súlyos hibák. Ott volt a német helyzet, olyan terület az Egyházon belül, amely egyházi ügyekben ki volt szolgáltatva a legzűrzavarosabb és legaprólékosabb hatásköri feldarabolásnak s apró részuralkom helyi önkényének. Ilyszerű anarchia nélkül Luthernek saját személyi erejére támaszkodó kezdeményezése alig juthatott volna el ilyen nagy következményekig...” (Ijjas A. Húsz évszázad viharában, Bp., 1948.)

Elgondolkodtató sorok. Külön tanulmány tárgyát képezné minden egyes megállapítása. Felvetődik a kérdés, hogy az ún. „új” római egyházpolitika vallaná-e mindezt. És vajon a római egyház megváltoztatta-e felfogását Lutherről, tanairól és a lutheránusokról? Ha voltak is „lelekesítő” jelek, az az érzésünk, hogy nagyon sok víznek kell lefolynia a Tiberisen, amíg a reformáció egyházai „szalonképesek” lesznek a Vatikán termeiben.

De vázlatosan egy-két gondolatot fűzzünk a fentebbi sorokhoz. Teszszük pedig ezt nem a polemizálás kedvéért, mert hiszen akkor vége-hossza nem lenne a kérdések taglalásának.

Azt magunk is valljuk, hogy a reformáció számára a történelmi-társadalmi talaj előkészített volt. Az egyház számára égető szükség-szerűség volt a reformáció, csak hogy Róma ez elől a szükség elől kitért. Egyebekben minden nagy szellemi, társadalmi forradalomnak megvannak az előkészítői, előfutárai. Rómának régen észre kellett volna vennie, hogy milyen végzetes hibák csúsztak az egyház tanaiba és azt is, hogy milyen visszaélések váltották ki az általános „lázádat” a középkori egyházzal szemben. Luther személyes érdeme abban volt, hogy ebből az „általános lázadásból” egyházi reformációt kovácsolt össze. Így a reformáció az egyház reformációja lett elsősorban. A középkori vallásos lélek kiábrándulása és családottsága oldódott fel a protestantizmusban. Ezért sikere, hódító ereje felmérhetetlen volt. Ezt az Ijjas-féle szóban forgó könyv is elismeri. A protestáns Észak egycsapásra szakadt el Rómától. A tömegek nem azt érezték, hogy elszakadtak az egyháztól, hanem inkább, hogy megtalálták a tiszta egyházat. És ez volt a nagyszerű élmény az újkor elején.

Luther kezdettől fogva az anyaszentegyház reformációjának tartotta ügyét. Mozgalma lényegében a pápától szakadt el és az egyház tanításai-ban beállt ferdtésekről választotta le magát. Vallotta, hogy a Szentírás a hit- és tanrendszer egyetlen hiteles forrása s akik ezt elfogadják azok az „egyetemes egyház” tagjai. Egyetemességről az evangélikus egyház soha nem mondott le. Az igaz, hogy Luther a pápa detronizálásával megnyitott egy zsilipet, amelyen számtalan más tényező is hatalmas robajjal zúdult ki. Ez azonban következik abból a tényből, hogy addig hatalom, kényszer és terror alatt voltak a lelkek. Amint a „lelki terror” börtöné-nek vasrácsai összetörték, a szabadságra jutott lelkek önálló utakon ke-resték boldogulásukat. Ez logikus jelenség. De a történelmi protestantiz-musban megvolt az az erő és kohézió, hogy kezdeti forgácsolódás után, egységben és szilárdan felvegye a küzdelmet a római egyház, valamint a szektás mozgalmakkal szemben. A lutheri egyház nem az anarchiából nőtt ki, mert maga is az anarchia ellen küzdött. Majd igen gyorsan, ál-talában nemzeti alapon szerveződött egyházzá. A közös „platform” nem a Rómától elszakadás volt, hanem sajátos hitvallási, és a reformátor ta-nítása. Az igaz, hogy központi intézményt, mondjuk a pápasághoz ha-sonló intézményt nem hívott létre. De hiszen ezzel feladta volna lényegét, mivel éppen a központi intézmény elleni küzdelem eredményeképpen szü-letett és a Szentírásban véletlenül sincsen szó ilyen központi intéz-ményről.

Viszont a közös hit tudata mélységesen élt a nemzeti egyházak határain túl is. Ezt elősegítette a római egyház üldözése az ellenreformáció-ban. És éppen a közös hit tudata vezetett el bennünket a szövetség kere-sésére. Ennek eredményeképpen született meg pl. a Lutheránus Világszö-vetség. Ennek ugyan nincsen pápája, a tagegyházak mégis egyazon hit gyermekei és testvérek. S mint ilyen, nem lebecsülendő tényező a világ összkeresztyénységén belül.

Mondom, nem vitatkozni akarunk. Ezt megtették őseink századokon keresztül. Sokkal inkább izgat az a kérdés bennünket, hogy ökumenikus századunkban helytálló-e még Ijjas megállapításai. Az az érzésünk, hogy a római egyház ezekből a tételekből nem adott fel semmit. Mint ahogyan a sorokban ott lappang az a nézet, hogy római egyházon kívül nincsen más egyház, azon kívül nem lehet üdvözülni. Ez az egyház, ha nem is

mondja ki, de vallja, hogy a protestantizmus hasonló az arianizmushoz és ha tanáiban nem, akkor történelmi valóságában. Mi nem a 450 éves múltunkat állítjuk ezzel a megállapítással szembe, nem is a protestantizmus számbeli adatait, hanem Krisztusba és az igazságba vetett hitünket, amelyeket jól megalapoztak őseink, és amelyek a történelem során ért legnagyobb katolikus csapások idején is kitartásra buzdítottak bennünket.

III. Megőrzött reformáció

Eljutottunk ahhoz a kérdéshez, hogy mit kaptunk a reformációban és mit kell megőriznünk. Már a 95 tételben szerényen meghűződik, hogy az igazi bűnbánónak egyedül Isten bocsát meg. Ugyancsak benne van már a „sola gratia”, egyedül Isten kegyelméből, Krisztus érdeméért. A 95 tézis vitairatnak íródott, vitapontokba szedve a búcsúval kapcsolatos visszaéléseket. Arról tehát nem lehet szó, hogy azokban „hittételeket” keressünk. Csak éppen felhívjuk a figyelmet arra, hogy a reformáció sarkalatos tantétele, a bűnbocsánat megszerzése, ha még nem is dogmatikus formában, de már 1517-ben felismerést nyert.

A későbbiek során egyre inkább nyer kifejtést reformátorunk teológiájában ez az alaptétel és ezáltal egyre inkább válik el a római egyház tanításától. Ha egyedül Isten, akkor ez támadást jelent a pápás egyház hierarchiájával szemben. A 16. század teológiára érzékeny füle legalábbis ebből azonnal a pápa „Krisztus földi helytartójának” kikiktatását hallotta kicsendülni. És valljuk be, ez ki is csendült belőle. Hiába írt a megfélemlített reformátor 1518-ban így X. Leóhoz: „Annak-oháért szentséges Atyám! Szentséged lábaihoz borulva megadom neked magamat mindenestül azzal, ami vagyok és amim van. Add vissza életemet, vagy ölj meg, állj mellém, vagy úzz el, igazolj, vagy vess el, amint jónak látod: a te szavadat a Krisztus szavának tekintem, aki benned országol és beszél. Ha halált érdelek, kész vagyok meghalni.” A tudat mélyén azonban már régen nem Krisztus szava a pápa szava.

Nos, a pápának a kiiktatása az Istennel kapcsolatban kerülni akaró hívő életéből, nagy robajjal ment végbe. Nemcsak maga a pápaság intézménye próbálta a megingott trónt minden oldalról körül támasztani, hatalommal és érvekkel, de a hierarchia is érezte, hogy az egyensúlyát veszített pápai trón maga alá temetheti az érseki, püspöki stb. rendszert. Bizonyos fokig riadalom támadt az uralkodók között is, amennyiben nem álltak a mozgalom élére, mivel a hatalom kérdésében osztoztak egymással.

Az bámulatos, hogy a reformátor az érveknek, képeknek milyen gazdaságával ostorozta a középkori pápaságot, míg végül így vonta le a következtetést: „Róma Babilon, a pápa pedig Antikrisztus.” Ezzel végképpen kiiktatta a reformált egyház tudatából a pápát, s a római hierarchiát. De mit tett ennek helyébe? Krisztust és a Szentírást. Sem többet, sem kevesebbet! És ezzel valóban megkapta a hívő ember az üdvösség felé vezető út lehetőségét. Luthert semmiféle személyes bosszú, még kiátkozása után sem, vezette az üdvösség keresésének útján. Amint a Szentírás lett számára legfőbb tekintély, magától értetődően vált kritikussá mindaz, ami azon kívül volt. Az evangéliumokban, vagy apostoli levelekben véletlenül sem talált semmi olyan nyomot, amely Krisztus földi helytartójára utalt volna. Még a kulcsok hatal-

mának félreérthető magyarázata sem elégítette ki ebben a vonatkozásban. De hol volt ebben az időben a hívő ember kezében Szentírás? A féltve őrzött „titkos iratot” lényegében a reformáció adta a néptömegek kezébe. Az evangélium erejében bízott még akkor is, amikor önkényes és megalapozatlan magyarázatokkal kellett számolnia. A pápai tekintéllyel szembe tehát Luther a Szentírás tekintélyét szegezte, a pápa helyett Isten igéjét állította előtérbe. Ebben az összefüggésben érthetjük nevezetes mondását: „Ha a Szentírásból... meg nem győznek...” (Worms, 1521)

Ezek után eljutottunk oda, hogy a Szentírásból, ill. Isten igéjéből meríthetünk hitet. Istennel bennünket ez a kegyelemből kapott hit kapcsolatba hozza. A hit hidalja át az ember és Isten között tátongó szakadékot. Akinek hite van, üdvözülhet a benne lakozó romlottság ellenére. A cselekedet, ha nem a hit gyümölcseként fakad, semmit sem ér. Zarándoklatok és szertartások, az olvasó morzsolgatása és templomi gyertyák gyújtása, ereklyék tisztelete és szentek közbenjárásáért könyörgés csak akadály az üdvösség útján. A hit a kegyelem állapota, a kegyelem a hit jutalma.

Ezen az úton semmivé foszlik a szerzetesi fogadalom, a pappá szentelés, az egyháztól várható közbenjárás. A közbenjáró egyedül Isten kegyelméből áldozatul adott Krisztus. Íme, így fordult száznolcvan fokot a reformáció teológiája! A küzdelem az üdvösséget folyt az egyházban mindenkor. És ebben a küzdelemben épült ki lassan, észrevétlenül az egyház tekintélye. Míg azután nemcsak kijelölte az üdvösségre vezető utat (nem is mindig helyesen), de önmagát iktatta közbe, és ezzel elsikkasztotta a kegyelem oldalát. A reformációban helyére kerültek a dolgok.

Ha csak egyszerűen az egyházi szervezet elleni „lázadás” lett volna a reformáció, vagy az anarchikus mozgalmak egyike, mint ahogyan a római egyház tartotta rólunk, hogy ti. egyszerűen a pápai trónt akarta Luther ledönteni, s magát beleültetni, a reformáció a többi mozgalmak sorsára jutott volna. Azt sem lehet állítani, hogy kizárólag személyhez kötött ügy volt, noha a kimagasló személyeknek vitathatalan érdemeik voltak és mi mindenkor tisztelettel gondolunk Luther Mártonra. Valljuk, hogy a reformáció az egyház reformációja volt! (És azt is, hogy kihatásában ennél sokkal több, de elsősorban az egyház reformációja!) Az pedig történeti tény, hogy az egyház egészét érintette. A római reformokhoz (Tridentini zsinat) az inspirációt a mi reformációnk adta. Mégis a radikális reformáció a lutheri, majd később a kálvini volt. Azok a tömegek pedig, amelyek a reformáció áramlatába kerültek, nem pusztán negatív szándékkal sodródtak az „új hit” irányába. Inkább azt kell mondanunk, hogy olthatatlan vágy égett bennük lelkük nyugalmát megtalálni. És százezrek és milliók jutottak a Szentírás alapján hitre. Százezrek és milliók éltek Krisztus kegyelméből. Százezrek és milliók találták meg lelkük békességét a megreformált egyházban. Majd százezrek és milliók szenvedtek hátrányt, megkülönböztetést, meghurcoltatást, és nagyon sokan börtönt, máglyát, gályarabságot, kínzást és a legkülönbözőbb halálnemet ezért a hitért.

A római egyház a keresztyén mártírok példáját állítja hívei elé, mint akik hitükért szenvedtek s az egyházért meghaltak. Nekünk is drága példák ezek. A protestantizmus mégsem állította össze martirologiáját. Pedig azt tartjuk, hogy pusztán V. Károly uralkodása alatt már mintegy harminzezer férfi és asszony halt meg hitéért a tizenhét

provinciában. Ezek között némelyek anabaptisták voltak, nemcsak a katolikus egyháznak, hanem az egész társadalmi rendnek is nyílt ellen-ségei. A többiek azonban lutheránusok és kálvinisták, akiknek egyetlen bűnük az volt, hogy összegyűltek, anyanyelvükön olvasták a Szent-írást, két szín alatt vették az úrvacsorát és a maguk módja szerint akarták Istent tisztelni. A párizsi vérnász adatai bármilyen bizonytalanok, mégis hatalmas tömeg lelte halálát egyetlen éjszaka alatt hite miatt. A magyar ellenreformáció áldozatainak száma az első lutheránusokat üldöző törvény megjelenése óta sem ismeretes, de mégis csak volt egy megalapozott hit, amelyért halálba tudtak menni. Sorolhatnánk a példákat vég nélkül.

Ez a hit kétséget kizáróan több volt a Rómától való elszakadás egyszerű tudatánál. S ha a protestáns egyházat nem is a mártírok vére építette fel, vagy tartotta egybe, mégis bámulatra méltó példákkal rendelkeznek. Az eretneknek tartott lutheránus egyházban a lutheri tanok sokkal mélyebb gyökeret eresztettek, mintsem azt a legszigorúbb üldözésekkel ki lehetett volna irtani. Ennek az egyháznak a jövődjéje éppen abban van, hogy szabad minden formai kötöttségtől. Belső kötöttsége pedig kiállta a történelem viharait. Istentől nyert kegyelme és hite alapján, Krisztusba vetett reménysége révén, egyetlen fundamentumon állva, a Szentírásón, keresi üdvösségét és a jövődjé útját.

Dr. Rédey Pál

Harangok villamosításáról

Szól a harang. Juli néni felkapja a fejét és még jobban siet: Jaj már a másodikat húzzák, még elkések! — Szól a harang. A busz felé siető férfi rápillant az órájára és elégedetten bólint: dél van! — Szól a harang. Ki halt meg? kérdezik és szinte a harang szavával együtt száll szerte a hír, hogy együttérzésre hívjon egy megárvult család felé...

Szól a harang. Mindenki számára természetes, hogy szól, és kevesen tudják, hogy a presbitérium és a lelkész gondban van, mert öregszik a harangozó és nincs utánpótlás. Sok gyülekezetben ez már nem is a jövő gondja, hanem a jelen keserves kérdése.

A technikai fejlődés megoldást kínál erre a harangok villanymeghajtásával. Az senki előtt nem probléma, hogy ezt a lehetőséget igénybe kell venni. Inkább kérdés és képezi megfontolás tárgyát, hogy a megoldás meglehetősen költséges és van egy bizonytalansági tényező is, mert az idő még nem igazolhatta az elképzelésnek megbízhatóságát. Az alábbiakban az érdekeltek számára némi tájékoztatást próbálok nyújtani e kérdésről.

A harangok villamosítása hazánkban fiatal munkaterület. Alig másfél évtizede kezdődtek az első szerelések. Azóta a kereslet növekedtével mind többen vállalkoznak erre a munkára, ötletes megoldások is születtek. Mindamellet ez még csak a próbálkozások korának nevezhető. A gyülekezet számoljon azzal, hogy nem egy gyári, kimunkált, kipróbált szerkezetet vásárol. Még ehhez hozzá kell tenni, hogy a különben egyforma rendszereknél is szinte mindegyik torony külön

szerelési megoldást kíván a harangok nagysága, elhelyezése, a torony belső kialakítása szerint.

Mindez a gyülekezetektől bizalmat, türelmet, de óvatosságot is igényel. Ma még minden szerelés kísérlet, megtörténhet, hogy nem sikerül egyszerre, menet közben kell tökéletesíteni. Ezt türelemmel segíteni lehet. Különösen, ha helybeli amatőrök vállalkoznak a feladatra pusztán a gyülekezet iránti szeretetből. Ha viszont a gyülekezet fizet a munkáért, akkor feltétlenül kérjen garanciát egy bizonyos időre.

Nálunk minden megoldás a szokvány harangozást utánozza, tehát a harangot lengeti. A felhasznált erőgép szerint beszélhetünk motoros, vagy elektromágneses meghajtásról.

A motoros megoldásnak is van több változata. A legrégebbi és talán legismertebb a kerekes meghajtás. A harang tengelyére szerelnek egy nagy átmérőjű kereket. Az ezen átvett drótkötél és fogaskerék-lánc kapcsolódik a motorhoz, ami mozgatja a kereket és vele együtt a harangot. Szükséges még egy kis szerkezet: a vezérlő, ami folytonos ki-, bekapcsolást biztosít. A motor csak az oda-lengésnél húz egy kis ideig, a vissza-lengésnél kikapcsolva, szabadon engedi futni a láncot. A háromfázisú áram bevezetése szükséges.

Az excenteres (körhagyó) meghajtásnál a motor állandóan jár, át-tételekkel lelassítják a fordulatszámot a harang lengésszámának megfelelően és akkor egy merev, excenteres kar segítségével mozgatják a harangot. Mivel a motor állandóan jár, itt alkalmazható segédáram-körű (világítási hálózatra) motor, de nagyobb harangoknál itt is táncos háromfázisú motorral dolgozni.

Van egy szabadalom, ami kiküszöböli a merev kötésből (kar, lánc) származó nehézségeket egy szellemes ötlettel. A harang karját meghosszabbítja, egy lengésirányban álló, de ferde síkú, félkörös acéllapot erősíti. A lapnak támasztja a motor dörzsgumival bevont tengelyét. A pörgő motor a gumival kényszeríti mozgásra a lapot, így a harangot is. A karhosszabbítás miatt főként tágasabb tornyokban alkalmazható. (A szabadalmat meg kell venni).

Az elektromágneses meghajtásnál az erőt egy álló, hengeres elektromágnes szolgáltatja. A kötéltre (drótkötélre) függesztett vasmagot behúzva szinte a harangozó munkáját utánozza (robot-harangozó). Vezérlő biztosítja, hogy a mágnes megfelelő ütemben kapja a kapcsolást. Világítási árammal működik.

Ezeket a főirányokon belül vannak kisebb nagyobb variációk egy-egy részletkérdés megoldására.

A fenti megoldások a használatosak, állandóan tökéletesítve sok harangot hajtanak. Árban nincs lényeges különbség. Az árkülönbséget nem annyira a módszer, mint a harangok nagysága és a szerelési különbségek szokták hozni. — A módszer megválasztásánál azt a szempontot szoktuk érvényesíteni, hogy minél egyszerűbb legyen, minél kisebb hibalehetőséggel. Ennek a követelménynek — kevesebb áttétel, forgó, kapcsolódó alkatrész — inkább az utóbbi kettő, főként az elektromágnes felel meg.

Ezt azonban leírás alapján nem lehet eldönteni. Nem kis pénzről van szó, ha a gyülekezet ennyit áldoz, nem kell sajnálni a fáradságot és meg kell nézni néhány működő szerkezetet.

Addig is, amíg a harang villamosítása a gyülekezetben megvalósul és ott is, ahol ez még nem közeli kérdés, érdemes lenne néhány intézkedést tenni a harangok érdekében. — Harangjaink sok tízezer, sőt százezer forintnyi értéket képviselnek, hangjukat szeretjük, szol-

gálatuk fontos és kedves. De ezzel nincs arányban harangjaink megbecsülése. A legtöbb helyen semmi egyéb nem történik, csak a harangozó időnként megolajozza. Meg kellene próbálni a madarakat kizárni a harangok közeléből! Néha a tornyot is takarítani. Rendszeresen kellene olajozni a tengelyeket. Sok helyen vészesen megkoptak a tengelyek! Minden harangot golyóscsapágyra kell emelni! Házilag megoldható, minden gyülekezetben akad lelkes ezermester, van tsz-műhely. Az öregedő harangozó öt évvel tovább fogja bírni, annyit jelent a golyóscsapágy erő kímélésében. Közben előkészület a harang villamosításához. Időnként meg kell vizsgálni a harangnyelv bőrozését. Sok gyülekezetben zuhant már le nyelv, sokszor balesetet okozva. A harangkötelet átfúrt keményfán vezessük meg, hogy ne verje a falat. Egy kötelet két helyen kell vezetni, hogy simán járjon. A faállványok is jók! Ha talán mozdulást veszünk észre, keresztvasakkal idejében rögzítsük. A harang félreütését, megállásnál a kongatást, az ellensúly állításával ki lehet küszöbölni.

Szólnak a harangok és tovább fognak szólni, de ehhez áldozat, gond és törődés kell.

Kajos János

Rövidesen megjelenik

a

HITÜNK-ÉLETÜNK

című szórványhittankönyv

Ára: 16,— Ft

Kiadja az Evangélikus Sajtóosztály

Az igehirdető műhelye

SZENTHÁROMSÁG UTÁNI 20. VASÁRNAP

3 Móz 20,7—8

A próbafordítás egyik újabb szövege: „Szenteljétek oda magatokat és legyetek szentek, mert én, az ÚR vagyok a ti Istenetek. Tartsátok meg rendelkezéseimet és teljesítétek azokat. Én, az ÚR szentellek meg titeket.”

A szöveg első olvasásra problémamentes. Csak közelebbi vizsgálat és a fordítások összehasonlítása során kerül elő néhány probléma. Az egyik ilyen az *első és utolsó mondat ellentéte*. Ki szentel meg? Érdekes a katolikus Káldy-fordítás megoldása, amely a befejező mondatot így fordítja: „én, az Úr szentséget kívánok tőletek.” Ezzel az egész textus parancsolattá lesz. Kínálkoznék egy ezzel ellentétes megoldás is: nem iussivusnak, hanem indicativusnak venni a héber igéket: szentek lesztek, megtartjátok, cselekszitek... Nyelvtanilag ez is elfogadható lenne, de az általam ismert fordítások egyike sem alkalmazza ezt, nyilván azért, mert a Tóra egész összefüggésében természetes a felszólító mód.

A másik probléma az, hogy textusunk tömörítve tartalmazza a *Tóra terminus technikusait*. Érdemes ezeknek a héber szótárakban és a teológiai szótárakban utánanézni, itt csak felsorolni és néhány hasonló értelmű kifejezéssel megvilágítani tudom őket.

„*Megszentelni*”: odaszentelni, szentnek lenni, szentül viselkedni, Isten tulajdonába venni, Isten szolgálatába állítani, Istenhez tartozónak mutatkozni.

„*Rendelkezések*”: rendeletek, utasítások, parancsok, parancsolatok, amelyek Isten népének magatartását szabályozzák.

„*Megtartani*”: megőrizni, nem elfelejteni, mindig szem előtt tartani, számításba venni, gondolni rá, vigyázni rá.

„*Cselekedni*”: teljesíteni, végrehajtani, megvalósítani, gyakorlatba átültetni.

„*A ti Istenetek*”: nem elvontan szól Istenről, hanem az emberekkel, közelebbiről népével való kapcsolatában. Többek között ez a kifejezés szolgált Luther tételének alapjául: Isten nem „pro se”, önmagába visszavonult Isten, hanem „pro nobis”, olyan Isten, aki értünk, érdekünkben, mellettünk, velünk van.

Textusunknak ez a mondanivalója: *mivel Ő a mi Istenünk, azért rajtunk is nyilvánvalónak kell lenni, hogy mi Istenéi vagyunk*. Ennek abban kell megnyilvánulnia, hogy „megtartjuk” és „teljesítjük” rendelkezéseit.

*

A vasárnap témaköre: Járjunk elhivatásunkhoz méltóan — Megszentelt életben. Az összefüggés is nyilvánvaló. A kijelölt alapige is azt mondja, hogy mivel Istenünkhöz tartozunk, azért szent életet kell folytattunk.

*

Gondolatok a prédikációhoz

Az hiszem, a mi korunkban nem abból kell kiindulnunk, hogy itt feszültség van a mi cselekvésünk és Isten műve között. Nem a „ki szentel meg?” kérdéssel kell kezdenünk, hanem inkább azt kell kérdeznünk: *mit jelent „megszentelt” életet élni?* Mert az világos, hogy prédikációinkban erre kell intenünk a gyülekezetet.

A szent élet más mint a megszokott élet. Ez az első gondolatunk. De *miben más?* Ma is kísért a régi megkülönböztetés a szent és a profán között, amely végső kicsengésében a mindennapi élet javarészt a profán területre szorítja és a szent életet úgy érti, hogy az nem egyéb, mint elvonulni a világtól, nehogy az bűnösségével beszennyezzen. Mi, evangélikusok, azt valljuk, hogy nem helyes ez a szemlélet. Hiszen már Luther elutasította a középkori vallásosságnak ezt az életfelfogását. Köztük szinte közmondássá váltak az olyan kijelentései, mint pl. hogy az a cseléd lány, aki kisöpri a szobát, igazabb istentiszteletet végez, mint a kolostorban élő imádkozó szerzetes. De ez a több mint négyszáz évvel ezelőtti kép annyi magyarázatra szorul, hogy nem viszi előbbre prédikációkat.

Máshonnan kell megközelítenünk ezt a kérdést. Például onnan, hogy *Isten parancsolatait nem lehet a világból kiszakadva megtartani és végrehajtani.* Akár a Tórát, akár a prófétákat olvassuk, mindenütt az a feltűnő, hogy csupa „világi”, „profán” utasításokat adnak Isten parancsaként arról, hogy mit tegyen egyik ember a másikkal, vagy mit nem szabad tenni. Azt kell megragadnunk, amit Luther úgy fejezett ki, hogy jócselekedeteket csak a felebaráton lehet véghez vinni. Jót tenni, Isten akaratát megvalósítani éppen csak a világban, az emberek között, a „szürke hétköznapiakban” lehet.

Az előbbieket megelőzően gondolhatunk arra, hogy alapigénk felosztítása ez: legyenek szentek, azaz legyen nyilvánvaló, hogy Istenhez tartoztok. Milyen Istenhez? *Ahhoz, aki értünk, emberekért van.* Aki nem akar önmagában, visszavonultan, a világtól távol élő, fölényes Isten lenni. Aki megváltó, segít szeretetét mutatta meg és küldötte hozzánk Jézus Krisztusban. Az evangélisták éppen arról tesznek tanúságot, hogy Jézus a legegyszerűbb, legtermészetesebb módon segített az embereken: betegeket gyógyított, éhezőknek adott enni, védelmébe vette a szegényeket, kizsákmányoltakat, elnyomottakat, erősítette a megfáradtakat, vigasztalta a szomorkodókat és gyászolókat, mindig volt ideje az embereket meghallgatni, nem ment el részvétlenül semmi nyomorúság mellett. Ehhez az Istenhez tartozunk, az Ő „képviselői” vagyunk, tehát ennek kell meglátszania rajtunk.

Itt még valamire gondolhatunk. Textusunkból nyilvánvaló: Isten azt akarja, hogy népén *Óbelőle* lássék meg valami. És ez az ember teremtésére utal vissza, hogy Isten a maga képére teremtette az embert. Mikor a szent életre szólít fel, akkor azt akarja, hogy ebből lássék meg újra valami. Ezért akár azt is mondhatjuk, hogy „szentnek lenni” *azt jelenti: igazi emeri életet élni;* szeretni az embereket, jót tenni mindenkivel, felkarolni embertársainknak, emberi közösségeknek ügyét. Azaz megvalósítani Isten teremtő akaratát. Prédikációnk számára ez azt jelenti, hogy nagyon egyszerűek és nagyon természetesek lehetünk, az élet minden kérdését elövehetjük és tárgyalhatjuk.

Ennek a vasárnapnak témaköre és alapigéje kitűnő alkalmat nyújt arra, hogy a lehető legegyszerűbb úton eljuttassuk a gyülekezetig azt a teológiai felismerést, hogy *az egyház szolgálatát ma éppen a szere-*

tetszolgálatban, diakóniában látjuk, hogy az egyház csak akkor lehet egyház, csak akkor képviselheti Isten ügyét, ha nem önmagáért, hanem az emberekért, az emberiségért él, ha felveszi az emberek ügyét. Isten bűnbocsátó szeretetéről csak úgy tanúskodhatunk, az evangéliumot csak úgy hirdethetjük hitelesen, ha ezt a szolgálatot végezzük. Így bizonyára sok visszahúzódozó, „érzékeny” gyülekezeti tag azt is meg fogja érteni, hogy ezt a szolgálatot nem lehet elvontan, általános hittételek hangoztatásával végezni, ehhez természetesen hozzátartoznak olyan konkrét dolgok, mint a faji megkülönböztetés, vagy a vietnami háború elítélése, korunk és társadalmunk konkrét problémáinak megtergályalása, az ezek megoldásában való aktív részvétel, a munkaerkölcs javítása, vagy a becsületes élelfolytatásra segítés, az ebben való példamutatás.

Végül még egy gondolat. Ez a szent élet valóban más mint a megszokott élet, más mint az, amit az ember általában az életről gondol. Más, mint amit az átlag kegyes ember szent életnek tart. Nem erkölcsi tökéletességre való igyekezet, nem a másoknál, a világi, profán embereknel különbnek lenni akarás. Ez az élet rászorul a bűnbocsánatra, hiszen büntelenségében nem tudjuk Jézust követni. Ez az élet nagyon is „világi” élet, nagyon is „profán” dolgokkal foglalkozó élet, mert ez az, amiben meg kell látszani rajtunk, hogy Istenhez tartozunk. Ugyanakkor más mint, amit az ember általában az életről gondol. Ez nem a magunk életének javíttatása, hanem áldozatvállalás másokért. Ez nem a magunk szeretete, hanem a szeretet gyakorlása az emberek között. Ez nem a magunk jogainak a védelme, hanem harc embertársaink jogaiért, az elnyomottak, kizsákmányoltak jogaiért. Ez nem az idő magunk számára való kihasználása, hanem az, hogy mindig van időnk mások számára. S ha erre rájövünk, akkor nem leszünk gőgösekké, nem tartjuk magunkat másoknál különbnek, hanem akkor értjük meg alapigénk jó hírét: ha magunk csak botladozunk is a megszentelt élet útján, Isten fogja a kezünket, Ő megszentel minket.

Muntag Andor

*

Laikus kérdések és szempontok 3 Móz 20,7—8-hoz

Mi a megszentelődés? Ki tesz szentté? A szentség fogalma erkölcsi-leg a büntelenség. Vallási értelemben Isten teszi az embert szentté. A katolikusok szentjei azok az emberek, akiknek jócselekedeteik felülmúlják bűneiket. Ez evangéliumellenes felfogás, mely szerint ilyen ember nincs. (30a) — A 8. vers világos utat mutat: „Tartsátok meg rendeléseimet!” Isten gyermeke, az ő szentje az Úr küldetésében válik szentté, mert ebben a küldetésben az Úr Jézus váltsága minden vétkét eltörli, és így válik büntelenné, azaz szentté. (30a) — Tennünk kell valamit megszentelődésünk érdekében? Ez nem mindenestől Isten munkája az ígén és szentségein keresztül? (35) — Lehetőség vagy parancs ez az ige? Engedelmeskedj, vagy meghalsz, ill. az újra kezdés lehetőségének az alternatívája? Nem lenne érthetőbb a „megtérés” fogalmával helyettesíteni ezt az archaikusnak hangzó kifejezést: megszentelődés? (35) — Itt a hit döntéséről van szó, Isten a kétféle sántikálás csődjétől óv: a hitetlen hittől, a szeretetlen szeretettől, a reménytelen reménységtől. Lehet-e úgy értelmezni 8a-t, hogy túllépjük a Biblia „írott rendelkezéseit” és Istennek a világba beépített törvényeire, „keze nyomára” mutatunk? Isten

szentel meg minket! — de ez nem mond sokat ma. Hogy mire szentel meg? — ez már izgalmasabb. Se többre, se kevesebbre mint rendeléseinek érvényesítésére a világban? „Csak” ennyi a küldetésünk és semmi más? Egy hasznos, becsületes, felelősségteljes életfolytatás? Csak ezért érdemes keresztyénnek lenni? Hát nem minden ember kötelessége ez? (35) — Sőt hányan „lekörözik” ebben a keresztyéneket! Mi a „többletünk” a megszentelődéssel? Nem lehetne arról beszélni, hogy Isten beleépítette a világba az ő rendeléseit, melyek ma ilyen döntő kérdésekben állnak elénk: békés egymás mellett élés (családban, társadalomban, népek között), a másik ember (nép, faj) testvérként való elvállalása, a föld kincseinek és javainak egyenlő elosztása, teljes erőbedobás minden kapzsiság, önzés, kizsákmányolás, embertelenség leküzdésére? (35) — Nem az-e az ítélete a mai keresztyénségnek, hogy Isten rendeléseit dicsőíti és magasztatja, sőt másokat is meg akar oktatni vele, de maga nem hiszi, nem veszi komolyan és nem éli? (35) — Tegyük fel a kérdést: Mennyivé és mivé válik számunkra Isten, és ebből mennyit és mit kap tőlünk a másik ember, a társadalom, az élet, ez a világ? (35)

SZENTHÁROMSÁG UTÁN, 21. VASÁRNASZEPTEMBER

Mik 7,7—9

Mikeás moreset-gáti, földműves ember volt, aki a Kr. e 8. század második felében működött Jótham, Akház, de különösen Ezékiás júdabeli királyok idejében. Textusunk ún. panaszdal, ami azonban főleg a fejezet elejére az 1—6. versekre vonatkozik, mert a 7. verstől már átcselez az egészen valami csendes reménységre.

A 7. vers első szavai „De én...” már arra a reménységre utalnak, amely a próféta szívét eltölti, noha az előző versekben leírt kép ezt nem nagyon indokolja. Ez érzékelteti, hogy itt olyan reménységről van szó, amely a nem látott dolgok, vagyis a hit alapján áll. A 8. vers első mondatkája, talán egy olyan fogságban énekelt sirató éneknek első sora, vagy jólismert részlete, amelyre való hivatkozás akkor az emberek számára világos utalás volt. Második mondatkája pedig a környező népek kárörömét idézi, mint akik a nép ellenségeivel együtt örültek a nép vesztének. Ebben a vonatkozásban utalok Abdiás könyve 10—15. verseire, ahol Edomot említi a próféta, mint akik — noha testvér nép, hiszen Ézsau leszármazottai — örülnek a testvér bukásának. A 8. vers harmadik utalása a fogságra és az ottani nyomorúságra vonatkozik: „sötétségben ülök is...” Ezzel összefüggésben Ézs 8,22—9,2-re utalok, ahol ez a sötétségben ülés egyúttal messiási prófécia is ihletett, mert éppen ott ragyog fel nekik a Világosság.

Nagyon szemléletes a 9. vers, amint az igazi bűnbánatról szól. Még folyik a per, még mint Damoklesz kardja függ felette az előre nem látott, de bizonynal elmarasztaló és joggal elmarasztaló ítélet, és mégis átcsillan a hit reménysége: „... meg nem hozza ítéletemet, kivisz majd a világosságra, meglátom igazságát.” Csodálatosan mély megragadása ez az O. T.-ban a „simul iustus — simul peccator” reformátori igazságának.

Az egész szakaszt átfogja és mintegy ennek a látásmódnak, ill. reménységnek a forrását is meghatározza a 7. vers: „... az Úrra figyelek...” Az előző döbbenetes kép után ezt a látást semmi sem indo-

kolja, csak az, hogy a próféta nem emberekre néz, nem a választott nép választottságára, hanem csakis az Úrra, akit szabadító Istennek és az imádságot meghallgató Istennek vall.

Meditációs forgácsok

Mennyire nem tudunk reménységben élni mi emberek. Még olyan eseményekben sem, amelyek nem életfontosságúak. Gondolok a labdarúgásra. Egy győzelem hallatlanul fokozza a reménységeket, és irreális optimizmust indukál, máskor egy vereség egyeseket teljes csüggedésbe dönt. Ilyen véletelben hányódik a hangulatok embere és milyen sokan vannak ilyenek. Sokszor még a hitünk vonatkozásában is. Mikeás szívében mennyire jogos lenne az ilyen csüggedés, hiszen tudja, hogy népe Istennek jogos, megérdemelt büntetése miatt van ilyen meghasonlott állapotban. Mégis, mert Ő az Úrra figyel, szívében reménység él. Ennek a reménységnek fundamentuma, hogy Istent szabadító Istennek ismerte meg népe életében, annak történelmében és a maga életében is. Ennek a hitnek alapján érzi nevetségesnek, hogy a kárörömmel rajtuk gúnyolódó környező népek, Izrael Istenének tehetetlenségét csúfolják.

A Szentháromság utáni 21. vasárnap témáját perikóparendünk így határozza meg: Járjunk elhivatásunkhoz méltóan: a hit harcában. Ez a téma-meghatározás megszabja a meditáció irányát.

1. Az Úrra figyelek. Ez a hit harcának előfeltétele, mintegy felkészülés a harcra. Ez a hit fegyvereinek felvétele, hiszen nem állhatunk meg a hitünk útján, ha nem figyelünk az Úrra, az Ő szavára, igéjére. Életünk, hitünk stabilitása nagyrészt attól függ, hogy mennyire figyelünk az igére. Van-e szoros, naponkénti kontaktusunk, igehallgatásunk. A prófétai élet azt jelentette, hogy személyes életének, népe nagyobb közösségének minden dolgát szakadatlanul konfrontálta Isten igéjével, benne való hitével, és az ebből a hitből táplálkozó reménységével. Ez a harca nem egyéni ügy. Luther is így látta: „...de küzd velünk (eredetiben „für uns“) a hős vezér...” Itt van egy fontos pont. Néhány exegéta itt a hit harcában azt látja, hogy ez az egyház keresztje. Még pontosabban szenvedés a világtól. Mikeás azonban ezt a harcot nem a szenvedés, hanem a reménység jegyében vívja. Vár a szabadító Istenre, aki meghallgatja, és aki megadja a kimenekedést is. Erre nyomatékosan szeretném szolgatársaimat figyelmeztetni készülésük közben.

2. Nem reménytelen ez a harc. Mikeás csodálatos látása az irgalmas Istenről ragyogja be az egésztestet. A nép csüggedten éneklé a reménytelenségben önmagát is keserítő éneket. Az ellenség gúnyolja őket, nincsen testvéri szív egy sem. Mikeás, mert az Úrra figyel, mégis hirdeti az újulás reménységét. Elesem és felkelek, mert Ő feleml. Még a sötétség sem reménytelen, hiszen van egy drága csillag, amely ott ég messze távol az égbolton, amely egyszer világosság lesz. Nékünk ez a világosság beteljesedett. Ez ennek az igének messiási vonatkozása. Ezért még a sötétség sem reménytelen, hiszen a benne való hit, mint szerény mécses is világosságunk.

3. Az Úr haragja alatt is van reménységünk. Sokan ezt azért nem ismerik fel, mert csak a maguk vélt igazát hajtogatják. Sok ilyen kegyes és vallásos hívünk van, akinek éppen azért nincsen reménysége, mert nem jutott el még igazán bűneinek felismerésére. Igénkben az a megkapó, hogy Mikeás egynek érzi magát népével, annak bűneiben.

Nem határolja el magát tőle, hanem sorsközösséget vállal velük. Könyvének más részeiben azonban az is világos, hogy ugyanakkor milyen határozottan és világosan mutat rá kora bűneire. Szava olyan éles volt, hogy később Jeremiás próféta, akit kemény beszédéért halálra ítélnék, éppen arra hivatkozik, hogy Mikeás még élesebben beszélt, mégsem ítélték halálra. Éles szava mögött is, mert az Úrra néz, ott van a kegyelem reménysége. Harcol népe hitetlensége ellen, de nyomban felkinálja a bűnbocsánat ajándékát is azoknak, akik bűneiket igazán és szívük mélyéből megbánva az Úrhoz térnek. Itt válik szava nagyon meleggé, amilyen átsüt az irgalmasan lehajló szeretet. Rámutat az Istenre, aki ugyan ítél, aki haragszik, de aki mégis Atya, és még folyik a per, még fenyeget az ítélet, még kiszámíthatatlan a holnap, de már a sötétben át ragyog a kegyelem világossága. Olyan ez a szakasz mintha Jézus szava, evangéliuma lenne. Nem Jézusé, nem is lehet összekeverni, de mintha az lenne. Meglátom igazságát — fejezi ki Mikeás. Nékünk tudnunk kell, hogy ez az igazság, már mentő igazság, irgalmas igazság.

A szószék felé

Úgy gondolom, hogy a vasárnap megadott témája, járjunk elhívásunkhoz méltóan, a hit harcában, textusunkból jól kifejthető. Talán még egy szó kívánczik hozzá: reménységgel. Ez kellően kicsendül abból a meditációs gondolatsorból, amelyet fentebb adtam.

Még egy szempontot szeretnék felvetni. Lehet erről az ígéről a személyes keresztyén élet vonalán szólni. Ebben az esetben lehet, hogy nagyon jó, szemléletes, pásztori hangú igehirdetés alakul belőle, mégis kissé leszűkítése az egész mondanivalónak. Ezért arra szeretném a figyelmet irányítani, hogy a próféták szava mindig egy népnek, azaz egy nagyobb közösségnek szóló volt, és azok életében jelentett eligazítást, mindenkor annak a súlyos megállapításnak jegyében: ezt mondja az Úr. Így lenne célszerű ennek az ígének megszólaltatása a szószéken, mit mond Isten a mai gyülekezetnek, hogyan járjon ma a hitének harcában, reménységgel.

Mindezeket összegezve a következő vázlatban próbálom ígenket megszólaltatni:

Bevezetés: Az az ember, aki menet közben szorosan maga elé néz (a lába alá néz), könnyen bajba kerülhet, mert elveszti a mozgalmas utcai forgalom távlatait. Előre, nagyobb távlatra kell néznünk. Így néz előre a keresztyén ember élete útján a hitével és reménységével.

1. Reménységünk forrása — az Úrra nézek.
2. Az újulás reménységében — az Úr a világosságom.
3. A kegyelem reménységében — meglátom igazságát.

Kínálkozik egy másik megoldás is. A készülő új bibliafordítás ilyen szakasz címmel közli textusunkat: Reménység a nyomorúság idején. Ennek figyelembevételével úgy ragadhatnánk meg textusunkat, mint egy személyes élő hit tanúskodását az emberek között, akiket magával sodor a tömeghangulat lelkesedése, vagy csüggedése. Ekkor a kiindulás ez lenne: de én...

Bevezetés: Milyen nagymértékben uralkodik az embereken a hangulati hullámmás. Lelkesedés, vagy csüggedés. Milyen sokat jelent az élő hit stabilitása. Erről tanúskodik-é életünk.

1. Ha az Úrra figyelek.
2. Ha bocsánatából élek.
3. Ha irgalmára hagyatkozom.
4. Ha erről tanúskodom.

Sólyom Károly

Laikus kérdések és szempontok Mik 7,7—9-hez

Az ótestamentumi próféta beismerése: „vétkeztem ellene”, reménye-
sége: „meghallgat engem”, bizonyossága a kegyelemben: „kivisz en-
gem” —, mennyire emlékeztet az újszövetségi vámszedő alázatára:
„Légy irgalmas nékem, bűnösnek!” (12) — Nincs a szövegben a krisz-
tusi megbocsátás, de ezt az ótestamentumi próféta nem ismerhette, ő
még ellenségének eltaposásában látja megmentését. (12) — A prédí-
káció a meg nem bocsátás és a megbocsátani tudás ellentétéről szól-
hat. (12) — Az ellenség öröme: káröröm. A mai keresztyéneket is ár-
gus szemek figyelik, hogy sorsuk és viselkedésük megfelel-e hitüknek.
Nem sötétenlátás, ha a mai gyülekezetek helyzetét hasonlónak látjuk
Mikeás helyzetéhez. Szeretlenség, szolgálat nem vállalása, remény-
telenség teszi komollyá a helyzetünket. (22a) — Kinek az igaza fog ki-
derülni? Istené-e vagy Mikeásé? — Én úgy hiszem, hogy a bűnbocsá-
natban elmúlik Isten haragja, de nem jár ezzel együtt mindig a sza-
badulás, a bajok megszűnése. (22a) — Úgy látom, hogy gyülekezetünk-
ben a legnagyobb baj az, hogy nem tudjuk egymást elviselni. Pedig
itt kellene kezdenünk, hogy a gyülekezeten kívülállókat is szeretni
tudjuk. (22a) — Jézus azt mondta, hogy aki az eke szarvára vetette
kezeit, ne nézzon hátra. Miért kell állandóan az egyház múltbeli vété-
keit feszegetni? Koncentráljunk az előttünk álló feladatokra! (22a) —
Vétkeink magunkra vállalása, a megalázkodás Isten nehéz keze alatt
együtt jár az új kezdet reménységével. Az öngazságában megmereve-
dett keresztyén viszont, aki mindenkit vádol helyzetéért, csak önma-
gát nem, a mártír komplexummal megbénított keresztyén reményte-
lenül néz a jövőbe, mert csalódott Istenében. (22a) — Mikeást legyőz-
ték. Állapota kínos, de nem reménytelen, mert Isten a vereségében is
megmarad számára. Irigylésre méltó, ahogy Mikeás a sorsát hordozza.
Amikor Isten haragja érint bennünket, tiltakozunk ellene, pedig ilyen-
kor is Isten tervei vannak kibontakozóban. Nem mindig van jó soruk
azoknak, akiket Isten szeret. (22a) — Abban, hogy Mikeás az ellensé-
géhez fordul, az Ótestamentum szellemét vélem felfedezni. Ez nem
egyeztethető össze Jézus parancsával. — Tekinthejtük Istent bírósági
automatának? Vétkeztem, s erre minden esetben jön a büntetés? Min-
den bűnnek van következménye, s ez nem szűnik meg a bűnbocsánat
elnyerése után sem. Bűneink következménye gyakran az ártatlanokra
hárul. (22a) — Az egyházakban felfedezhető az önkritika lelkülete.
Minden közösség erejének mértéke a hibáihoz való viszonya. — A vi-
lágosság két vonatkozásban szerepel ígénkben. Mikeás a sötétségben is
lát derengést, s reméli, hogy kijut a sötétségből a világosságra. Olyan
az, mint amikor viharfelhők tornyosulnak felettünk, de az ég alján
dereng már valami fény. A felhők elvonulnak, s újra derült lesz az
ég. (22a) — „Isten kivisz a világosságra.” Ez a kép azt jelenti, hogy
megtalálom az életem értelmét. Világosságban élni: a megtalált úton
járni. Amikor Isten kivisz a világosságra, akkor tudom, hogy érdemes
küzdeni és reménykedni. (22a)

SZENTHÁROMSÁG UTÁN 22. VASÁRNAP

Jónás 4,1—11

Méltatlan harag

Jónás nem próféta, mint Jeremiás, Illés, vagy Elizeus, de Isten követe. Könyve nem útleírás, vagy krónika, amit a „történeti valóság” igazoló pecsétjével lehetne ellátni, mégis hiteles, sodró erejű és megdöbentő. A „nivei dráma” — benne Jónás egyéni drámájával — nem is a szituáció feltérképezése és megragadhatósága szempontjából izgalmas kérdése a ma igehirdetőjének és igehallatójának. Mert Jónásnak nincs *kora*, de gondolkodásmódjának, emberi magatartásának van intő *időszere*se.

*

Jónás *könyve* a Gazdag és Lázár példázatára emlékeztet abban, hogy „lépcsőzetes” a mondanivaló adagolásában: az elbeszélte történet utolsó szakaszának az a jellegzetessége, hogy nemcsak „vége” van, hanem „csattanója” is. Jézus a mondanivalóját az igehirdetésre „hegyezi ki”, könyvünk pedig Istennek „felhőborító irgalmasságára” és az emberi irgalmatlanságra. Az előzmények ismerete és legalább vázlatos ismeretése éppen ezért mindkét esetben elkerülhetetlen az igehirdetésben. *Perikópánk* pedig (3,10-et feltétlenül hozzá kell olvasnunk — prédikálunk!) élestöltésű politikumával az Irgalmas Samaritánus példázatára emlékeztet. Ahogy Jézusnál különleges hangsúlyt kap a mondanivaló a *zsidó — samáriai problematika* felszínre hozásával, ugyanúgy különleges nyomatékot kap Isten tette és Jónás e fölötti haragja *Ninive*, a *hatalmas ellenség* homlokterbe állításával, s éppen ezzel a végletes kiélezettségével provokál („provoco = előhív”) őszinte állásfoglalást, önvizsgálatot, bevált és igaznak hitt sablonok elvetését, bűnbánatot, megterést.

Jónást nem az ember bűne, meg-nem-tért volta, erkölcsi, vagy szociális lazasága ingerli haragra. A niniveiek „égig hatoló gonoszsága” sem! Őt az Isten irgalmassága, ítélet-megváltoztatása, bocsánatadása irritálja! És mélységesen meg van győződve arról, hogy méltán haragszik.

Nincs-e vajon „igaza”?! Olyan elképzelhetetlenül rendellenes emberi reflexió ez Isten döntésére? Hiszen ha nem is volt útja sima — és főleg „kanyarmentes”, — azért végül mégis csak eljutott Ninivébe, a nagy városba, és elvégezte azt a feladatot, amit Urától kapott. És — kétségtelen! — vállalta a kockázatot is. Minél mélyebbre hatolt a városba, annál jobban körülvette az életveszély. Hát hol van itt ennek a hősiességnek a honorálása?

Deheroizált heroizmus ez! Jónás ugyan nem Néró: *nem a pusztulás kínjának szemlélésére sóvárog, a pusztulás tényéről szeretne meggyőződni!* És mit kap? „Prófétái” presztízst látja helyette megsemmisülni az isteni irgalmasságban. A jelzők rendkívüli széles skálája kívánczok ide, világméretű konfliktusoktól kezdve egészen a legszűkebbkörű emberi kapcsolatokig: „nagyhatalmi”, „világ-csendőri”, „igazság-bajnoki”, „faji-felsőbbrendűségi”...! A presztízsféltés átka nyilvánul meg Délkelet-Ázsia vérés „utóvédharcaiban”, „Fehér-Afrika” négereinek megtiprott jo-gaiban, a forrongó Latin-Amerika félgyarmati népeinek feszültségektől terhes sorsában, abban a vajúdasban, mely viharos korunkat jellemzi. És nem hallottunk még irgalmatlan önigazolást, mely így kezdődött: „tar-

toztam önmagamnak azzal, hogy...?! És nem láttunk még reménytelenül széttört emberi kapcsolatokat, melyek abból fakadtak mindegyre, hogy emberek minduntalan összekeverték egymással a presztízvesztésget és az irgalmasságot?!

Csak Jónásról „szól a mese”? A mi szívünk dobbanásának gyakran nem ugyanaz a ritmusa?

Jónás haragszik Istenre, és azt hiszi, méltán. Hiszen az Úr nemcsak követe emberi presztízst vetette kockára, hanem még ráadásul Önma-gához mérve is következetlennek bizonyult: megmásította szavát, ítéletét.

Gyakori vád és panasz ez, de végtelenül felszínes. Addig viszont feltétlenül megmaradunk e „nagy felismerés” mellett, míg vaksi szemmel pislogunk hátrafelé, s míg emlékezetünk bicegő lábakon sántikál.

Jónás ugyan Istennel van haragban, de voltaképpen az *emberek miatt van haragban*. Ennek a meglehetősen groteszk vitának hatalmas a tétje: Ninive! Nagy is, pogány is, ellenség is. Három súlyos ok, mely pusztulását indokolná. Éppen ezért bizonyos, hogy Jónás nemcsak az isteni üzenet hitelét és a prófétai szó presztízst félti és kéri számon. Ő a „jó hazafiság” és az „igaz vallás” nevében *drukkol a város pusztulásáért!* Ám a következetesen irgalmas Isten ugyanazt a *sorsot szánja* a bőjtől és porba roskadó *pogány Ninivének*, mint amilyent adott már nemegyszer a bőjtől és porba roskadó *kegyes Jeruzsálemnek* is!

Jónásnak most oda kellene kuporodnia a zsákba-borítkozott ninivei király mellé, és boldogan és alázatosan hálát kellene adnia Isten nagy győzelméért! Jónásnak most újra oda kellene állnia arra a helyre a város közepén, ahonnan 40 napig dörögte halált megvető bátorsággal a félelmetes és meg nem fellebbezhető bírói „verdiktet” a bizonyos pusztulásról; oda kellene állnia a nép elé, és el kellene mondania engedetlen futását, a vihart és a nagy halat, a mélységben tartott önvizsgálatot, a szabadulást és az új elhívást! El kellene mondania, hogy a „kis egyéni csoda” ismétlődik most „nagyban”, „össz-népi” méretekben; s mindez azért, mert *ilyen* irgalmas és *ennyire* irgalmas az Isten, aki örül az *egy* felszabadult ujjongásának is, ám sokkalta jobban annak, ha mindezt *százvezrek* tehetik! De nem! Jónás nem ül a porba, hanem kivonul a városból. Nem örül, hanem duzzog. Nem szól a drámai heteket átélt niniveiekhez, hanem Istenével perlekedik.

Lesújtó jele mindez annak, hogy az *ember Isten ítéletével* — persze, ha másokról van szó! — még többé-kevésbé „simán” azonosítani tudja magát, de a *kegyelem kiáradása már elviselhetetlen számára!*

„Vajon méltán haragszol-e?” — kérdi az Úr konok követőtől. A kü-lönös kérdés, s az eszméltetőnek szánt új kísérlet a gyorsan felnövő és a hőség ellen árnyékot nyújtó „tökkel”, majd annak gyors elszáradásával, könnyen érthető és nagyon tanulságos. Jónás megizzad, de nem okul, nem békül, nem szégyenkezik önmaga miatt, nem csendesedik meg Isten előtt, nem örül a csodának. Lám Istennek „könnyebb dolga” van Ninive *pogány százzeireivel, mint egyetlen követével!* Kiáltó kontraszt ez, melynek nincs feloldása a könyv végén sem. A *történetnek nincs happy endje Jónás szempontjából*. Így áll elénk a szívszorító tanulság: az általános örömből és általános elrendezésből menthetetlenül kimarad az, aki kemény szívvel éli át, amit *rajta, körülötte* és néha *általa* munkál az Isten.

Marad azonban mégis egy nagy vigasztalás a könyv végére. Textusunk mondatában *Istenünk szeretetének hallatlan melege* érződik. Egyszerűek a szavak: „százhuszezer kisgyermek” és „sok barom is”, — de erő

van bennük. Erő, mely felszabadít lustaság, közömbösség és irgalmatlanság fogságából és beleállít azoknak sorába, akiknek öröm, ha megmaradhat, ami pusztulásra ítéltetett. „Szolidaritásnak” szoktuk mondani ma ezt az aktivitást — helyesen. A felelősségvállalás *melegségének* ezt a speciális tartalmát ragadjuk meg most benne, ami igénkből világosan előtűnik: a „szánakozásnak” (mely nem egyenlő a „lesajnálással!) ezt a megértő melegségét, a szent nagyvonalúságot (mint a szűkkeblű kicsinyesség el-lenpárját!), s az állandó tevékeny készenlétet az öröm szerzésére és a bé-kesség növelésére.

Mély igazság van a régi mondásban: „Tua res agitur!” Textus és prédikáció akkor ér célba az istentiszteleten, ha eljutunk arra a felismerésre, hogy itt nem is annyira „egy bizonyos” Jónásról és Ninivéről van szó, hanem arról, ami az élet *általános* igazságai közé tartozik: „jónások” járnak-kelnek, szólnak, ügyködnek, drukkolnak, megsértődnek, fellázadnak, zúgolódnak saját „ninizájukban”.

Az *így* soha meg nem történt eseményleírás *lényege szerint* mind-egyre ismétlődik bennünk, közöttünk, — egyházban, világban.

Mégsem törvényszerű azonban, hogy az élet-írta történetek minden-képpen így végződjenek.

A „más folytatáshoz és befejezéshez csupán arra van szükség, hogy hiányozzék, összetörjön és megsemmisüljön Jónás hajlíthatatlan, kemény irgalmatlansága, konok felháborodása és manipulált feledékenysége.

Magassy Sándor

Laikus kérdések és szempontok Jón 4,1—11-hez

A történelemben az örök Isten a fix pont. Údvösséges tervet készít, bűnt, büntet, ítél, de a bűnöst megtérésre hívja. Többen kérdezik: Nem szerette Isten jobban az ókor embereit? Miért nem látjuk ezt a népeket megragadó különös isteni hatalmat napjainkban is? Vagy talán szemünk vak és süket, ezért nem vesszük észre? (27a) — Megdöbbenő, hogy egy magát hívőnek valló ember látja rossznak Isten tervét, mert a többi „cé-géresnek” tartott bűnös pusztulását várja. Elég szer halljuk-e szószékeink-ről, hogy Isten a „hitetlen nemzedéket” hosszútűréssel viseli? (27a) — Az öngazoló káröröm tesz feketévé mindent? Vagy talán azért legyin-tünk lemondóan, mert kellemetlen nekünk adott esetben példává lenni? Jobb egy parányi „Robinson-sziget”, mint cseppnyi egzisztenciális Istenre hagyatkozás? Veszedelmes vakság makacsul várni az Isten másokra zú-duló ítéletét, észre sem véve, hogy a magunké készülődik. (27a) — Ki-merülhet-e az igehirdetés Jónás és a hozzá hasonló „bukott” hívő ta-nítvány állapotának taglalásában? Krisztusra az igazi követre mutat-ni mindenképpen fontosabb. Jézus nem cégéres hitetlen városhoz jött, hanem a kegyesekéhez, és mégis megvetették. Istennek tetsző tettnek tar-tották, hogy megfeszítsék. Jézus mégis betöltötte köztünk Isten tervét a bűnösökért, és nem disszidensként várta a triumfáló visszatérés idejét. Ha isten még mindig sz szeretettel hív nemzedékeket és népeket, szabad-e nekünk bíróként döntenünk ellene? (27a) — Miért fáj Jónásnak Isten jósága és kegyelme, melyet már előre megérezett? Miért nem tudott örülni Nini-ve megtérésének? Mert nem tudta elviselni a kudarcot, hogy Isten meg-hirdetett üzenete nem valósult meg, pedig várta? De miért várta? Mert

Isten saját népének akarta kisajátítani, és nem akarta Isten szeretetét a pogányokkal megosztani? (8a) — Nem volt ebben a „prófétában” semmi szánalom? A szégyen miatt kívánta a halált? Miért nem örvendezett Isten megbocsátó kegyelmének, hiszen ő maga is Isten kegyelméből menekült meg? (8a) — Annak ellenére, hogy Jónás gyarló ember, Isten mégis fel tudja használni terve végrehajtásában? Jónás eszköz volt Isten kezében. Még azt is be kellett látnia, hogy meghalni sem lehet, ha Isten nem akarja. Kényelmesebb a halál gondolata, mint Isten kegyelmének örvendezni? (8a) — Jónás már a 3. részben eleget tett feladatának, de ezt nem érezte meg helyesen, és tovább maradt, további eseményeket várva. A próféta könyv tulajdonképpen csak a 3. rész. A 4. rész már csak ráadás, az emberi tökéletlenség miatt; bár komoly tanulságokkal. Jól látjuk-e feladataink befejezésének igazi időpontját? A megtérésre felszólító prédikáció után miért nem maradt Jónás a városban, hogy tovább munkálkodjék Isten munkatársaként? El tudjuk-e fogadni, hogy a számunkra legellenszenvesebb ember is megváltozhat? (8a)

REFORMÁCIÓ ÜNNEPE

Jn 8,31—36

A textus megértése

Az alapige a 31. verstől a fejezet végéig tartó nagyobb szakasz egy része. A fenti szakasz Jézus és a jeruzsálemi zsidók közti vitát tartalmazza, amely valószínű teljes egészében a templomban játszódik le. (Lehetséges persze, hogy a vita szerzői összevonása több hasonló jellegű harci szembenállásnak.) A vitában három fokozatban az ős- atya Ábrahámhoz való viszonya a döntő kérdés. Egyrészt a zsidók, másrészt a Fiú hozzá való viszonya. Az egyes szakaszok egyre keményebb éllel visznek a döntés felé, amely végre Jézus megkövezése kísérletének kirobbanásában tetőzik. Az első szakasz, mely alapigénk, arról szól: nem elég, hogy valaki Ábrahám leszármazottja legyen, mert igazán szabaddá a Fiú tesz. A második rész arról, hogy az Ábrahám cselekedeteit cselekvők Ábrahám, s végeredményben Isten gyermekei, azok pedig szeretik Őt. A harmadik pedig arról, hogy Jézus nagyobb Ábrahámnál, az is az Ő napját vágyott látni.

A vita kirobbanására az alkalmat az adja, hogy Jézusnak az előző beszélgetés alkalmával meghirdetett messiási igényét — úgy látszik — többen elfogadták (30. vers). Most hozzájuk fordul. Hogy valójában azután a vita folyamán ők lesznek-e a Krisztust megölni akaró kérésselhetlen ellenségekké, vagy az időközben odagyülekező ellenfelek sokaságában elenyészőleg eltűnnek-e, nem tudjuk. Bizonyos azonban, hogy Jézus nem tekintette őket igazán tanítványnak, és hitüket tanítványi hitnek. Ezért szól a beszédében való megmaradásról és az igazság megismeréséről. Az igazság Isten Jézusban és igéjében nyilvánítottatott valósága, végeredményben maga Krisztus. (Vesd össze a 32. versben: „az igazság szabadokká tesz”, és a 36. versben: „ha a Fiú megszabadít, valósággal szabadok lesztek”, valamint a jól ismert 14,6-ot.) Messiási hitük tehát nem benne és igéjében gyökerezik, hanem csupán vallásos beállítottságuknak és reménységeiknek Jézusra való pillanatnyi kivetítése. Ezért válik támadássá vallási önértékük és

öntudatuk ellen Jézus szava a szabadságról, mellyel Isten Benne ajándékozza meg az embert. Büszke önértetükben, hogy ők Ábrahám magva, nem csupán koruk rabbinisztikus szemlélete, hanem az ótestámentomi törvényre való reminiscencia is benne cseng. S hogy mennyire nem ismerték meg az „igazságot”, az mutatja, hogy Jézus szavait csak a maguk látószögének síkján tudják felfogni, annak igazi értelmét külön példával kell nekik megmagyarázni a szolga és a fiú párhuzamba állításán. Ez utóbbinak kettős értelme van. A 35. versben az emberre vonatkoztatva Róm 8,14 kk. és Gal 4,4—7. értelmében szerepel. A 36. versben azonban már az egyetlen Fiúra utal, aki meg szabadít. A szolgaság és szabadság ellentétének olvasása közben lehetetlen Gal 4,21—5,1-re nem gondolni, s Jézus és Pál szavainak a különbségek ellenére való tartalmi összecsengésére nem figyelni.

Prédikáció felé

Ugy tűnik, szakaszunk sok látszólagos és valóságos szállal kapcsolódik a reformáció ünnepeivel. Amire a zsidók hivatkoznak: a hívő őstől való származás, a hitpélda Ábrahám, a mi hívő eleinket, reformátorainkat, vallásos örökségünket juttatja eszünkbe. Szabadságuk, amelyre büszkék, a mi hagyományos megkötöttségek, vagy éppen babonás hiedelmek alóli felszabadultságunkat. A törvénytől való, sőt eselleg a lelkiismereti szabadságot. Jézus szava pedig: az igazság szabadokká tesz olyan fényben is felcsillanhat előttünk, hogy mi a „hit-igazságok” tökéletesebb megismerése által jutottunk el erre. Nemcsak ezeknek a gondolatoknak van azonban sokszor erősen téves tartalmuk és vonatkozásuk, de hamis vágányra is futunk, ha ezekben keressük a kapcsolatot. A hamis reformációi ünneplés tartalma ez. Az ilyen vallási öntudatosság nagyon közel áll az önhittséghez.

Falusi híveink otthonaiban régebben a különböző tartalmú és formájú Luther-képek gyakoriak voltak. Ma már csak elvétve látunk igen idős házaspároknál egyet-egyét. Túl a korizlésen, ezek kifejezésre juttattak valamit. A vallásos öntudatot és önértetet. Ha a képek el is tűntek, e kettőből sok minden megragadt. De elég ez? „Nem elég” — szinte ezt mondja Jézus a zsidóknak, akiknek túltengő vallási öntudatát és önértetét egyszerűen keresztül húzza. Nekünk nem elég reformátorokra, ősökre, hívő elődökre hivatkozni. Legfőképpen nem elég önigazságunkban tetszelegni, és arról elmélkedni, hogy a megismert igazság bennünket szabaddá tett megkötöttségektől, középkori hagyományoktól és hiedelmektől, vagy csak úgy általában a törvénytől. Nem elég még a lelkiismereti szabadság bajnokaiként sem tetszelegnünk. Ő nemcsak többet, de lényegileg kíván mást ünneplésünkben és egész életünkben egyaránt.

Azt kívánja, hogy beszédében, igéjében maradjunk meg, mert egyedül az vezet el az igazságra, hozzá magához. Igéjében maradni — kettős értelmű kifejezés. Benne van egyrészt az, hogy mint növény a talajba gyökerezik és abból táplálkozva él, úgy ebbe gyökerezve belőle élünk. Másrészt az, hogy beszédét, parancsolatait megtartjuk, és a szeretetben maradjunk meg. Lásd a 14. és 15. fejezet megfelelő részeit. Az ige egyházának valljuk magunkat. Ez csak akkor nem külső formai valóság, ha valóban igaz ránk nézve az igében maradás mindkét értelme. S ha ez nem igaz, mit sem ér vallásos öntudatunk és önértetünk. Ha bűnt cselekedszük a szeretet parancsának betöltése helyett. Pedig mennyi egyéni és társadalmi bűn tapad hozzánk. Bő

lehetőség nyílik itt számunkra az etikai távlat megnyitására. Csak az egyház társadalmi felelősség tekintetében való mulasztásaira kell gondolni, vagy tagjainak sokszor nem egyszerűen csak szeretetlenségére, de elembertelenedésére. A társadalmi, sőt politikai felelősség elmulasztása és a nem humanus magatartás nem a szabadságról, de a szolgaságról, a bűn szolgaságáról bizonyosság.

Ezért hangzik felénk ma is érvényesen a krisztusi igény: ha a Fiú megszabadít, valósággal szabadok lesztek. Igény ez és lehetőség egyszerre. Az Ő részéről igény, melyet bejelent felénk, a mi részünkről lehetőség, „modus vivendi”. Egyedüli lehetőség. Egyedül Krisztus. Az Ő páratlan egyedüli volta csendül ki sokszorosan az alapigéből. Solus Krisztus, ez volt a reformáció nagy felismerése is. „Ő az, aki elvette a bűnnek erejét...” Egyedül Ő az, aki megszabadít a bűntől, aki igazán tanítvánnyá és egyházzá tehet, aki Isten gyermekeinek örökségét adja nekünk.

Egy régi épület átalakításakor „ki kellett váltani” a gerendázatot. A súlyos gerendák alól lebontották a falat. A gerendákat egyetlen, a két végén két falon nyugvó, hozzájuk képest nevetségesen gyengének és kicsinek tűnő vassínnel támasztották alá. Azóta is gondolkodom: mi lenne, ha kiemelnék ezt a kicsike vasat. Valószínű nem dőlne össze azonnal az épület, de egyszer mégis ez lenne a vége. A reformációban ez a kicsinek látszó, de az egész épületet tartó elem a nagy felismerés: solus Krisztus, sola gratia.

Az elődök élő hite vallásos öntudattá torzult. Most ezt is töröljük, radírozzuk ki? Nem erről van szó, hanem arról, hogy új századokban, évtizedekben és körülmények között lássuk és valljuk: egyedül Krisztus az, aki megigazít —, amint ők vallották a maguk korában és körülményei között. Így lesz sajátunkká a reformáció nagy felismerése, és így lesz igazi kontinuitásunk évszázadok múltán is velük a hívő elődökkel, reformátorokkal. Akiik Ábrahám hitével hisznek azok Ábrahám fiai Pál apostol szavai szerint. A reformáció népének lenni azt jelenti: a reformátorok hitével hinni.

Bánfi Béla

Laikus kérdések és szempontok Jn 8,31—36-hoz

Jézus ezt a hívő zsidóknak mondta, ma a Jézus Krisztusban hívő embereknek szól ez az ige. Megmaradunk-e az igazságban. Aki nem marad meg Jézusnál, az nem ismeri meg az igazságot. Aki hisz Őbenne, igaz emberré válik. (45) — Miben látszik az, hogy valaki szolgája a bűnnek? Aki a bűnben él, attól nehezen vagy egyáltalán nem tud szabadulni, pl. az iszákos ember az iszákosságától. Az is lehet a bűn szolgája, aki nem ilyen nyilvánvaló bűnben él, hanem talán maga sem tud a bűnéről: ez a bűn szolgasága az életében. Míg az ember Jézust nem ismeri, addig a bűnt sem ismeri igazán. Amikor Jézust kezdi megismerni, akkor kezdi igazán megismerni bűneit. Mi általában nem szeretjük magunkat bűnösnek tartani. Sok egyháztag nem tartja magát bűnösnek, azért lehet ilyeneket hallani: „Csak a bűnös embernek kell templomba menni, aki nem bűnös, annak nem kell mennie.” (45) — Mit jelentenek Jézusnak ezek a szavai: „A szolga nem marad örökre a házban, a fiú marad ott örökre”? — Ott látom ennek az igének reformációi vonatkozását, hogy rávilágít Luther Már-

tonra, aki igaz ember volt, mert felismerte a Bibliából, hogy az igaz ember hitből él. Ma is úgy lehet igazságban élni, ha Jézus szavai szerint beszélünk és élünk. (45) — A fiatalok az alapszituációt nem értették: Ki volt az az Ábrahám? Hogy voltak ők mind Ábrahám fiai? Ábrahám Jézus kortársa volt? Miért hivatkoznak rá, ha nem is ismerték? Csak súlyosbítja a problémát, hogy a fiatalok közül többen részt vettek egy kurzuson, ahol térképekkel és régészeti anyaggal illusztrált ismertetést kaptak a Biblia világáról. Mégsem tudják időben és térben elhelyezni ismereteiket. Hitük számára elég, ha impulzusokat kapnak a Bibliából. Az alaphelyzet tisztázása után bomlottak ki lassan a teológiai felismerések. (15) — Ezek nem is hisznek Jézusban, hiába mondja a 31. vers. Ábrahám nekik bálvány. Azt vallják, hogy a törvényben és a szokásokban őt kell követni. A szabadságot Jézus is és a zsidók is másként értik, két malomban örölnék. Valóban, Jézus itt a lélek szabadságáról beszél. Teljesen szabadok nem lehetünk, még a gondolkodásban sem. Az embert mindig valami meghatározza. Az a szabad, aki Jézusban hisz. — Igazság és a Fiú egy? (15) — A középkorúak csoportjában a situáció magától értődő. Az is, hogy Jézus más síkon beszél itt a szabadságról, igazságról, bűnről és szolgaságról, mint amit mi általában értünk. Nem az ember személyes, mindenkitől független szabadságáról van szó. Hiszen az ember cselekedeteiben mindig kötött és meghatározott a korától, s az adott társadalmától, amelyben él. Az igazságot sem általában érti Jézus. Van egy magasabb szint, s ez nem filozófiai, hanem lelki, hitbeli, teológiai igazság. (15) — A bűnnek kétféle meghatározása lehetséges. Bűn, ami egy adott társadalmon belül törvénybe ütköző dolog. De bűn az is, amit „csak” a lelkiismeret ítél el. Amit nem biztos, hogy a földi törvény elmarasztal, de Isten törvénye kétségkívül megítél. Pl. minden szenvedélyt, ami eltorzít, vagy embertelenséget (gátlástalan, mindenkin átgázoló történet célom érdekében). Ez szolgaság, amelyik Isten ítélete alatt áll. Valósággal szabad nincs. Legalább is itt a földön ez megvalósíthatatlan. Jézus tehát korrekcióra szorul? Szó sincs róla! A bűn nem egyes cselekedet csak, hanem állapot. Ezért szolgaság. Konkrét bűneim ellenére is szabadságot kaptam Jézustól a jóra. Megvan a lehetőségem „nem cselekedni a bűnt”. Az ő bocsánata felszabadít. (15)